

Hellmut Laun

AHOGY RÁTALÁLTAM

AHOGY RÁTALÁLTAM

Hellmut Laun

AHOGY RÁTALÁLTAM

Bécs, 1985.

Egyházi jóváhagyással
A mű eredeti címe és kiadója:
Hellmut Laun: So bin ich Gott begegnet
Veritas-Verlag, Linz, 3. Auflage, 1984.
Fordította: Balassy Cecilia
Copyright 1985 by Verlag OPUS MYSTICI CORPORIS
(in Verbindung mit dem Österreichischen Pastoralinstitut)
Verlags-Nr. 905.
Satz: *Eigenbetrieb des Verlages*
Druck: *Novographic, 1238 Wien*

**Rendelési cím: VERLAG OMC, A—1090 WIEN
Boltzmannngasse 14.**

A KIADÓ ELŐSZAVA

Hogyan talál Istenre egy üzletember, aki teljesen vallástalanul nevelkedett? Nincs erre bárkinél alkalmazható kész recept. A Szerző sem ad ilyet, hanem saját élményeit mondja el: küzdelmeit, amelyeket környezetével, gyermekkorától belérögződött előítéletekkel, divatos áramlatok-okozta kitérőkkel kellett megvívnia. Istenre-találásának emberi titka mindössze ennyi: őszintén kereste az igazságot.

Hellmut Laun könyvét úgy tesszük le az Olvasó asztalára, hogy kételkedő, borulató korunkban egyre inkább ritkaságnak számító gondolatot idézünk föl: nemcsak tudományos utak vezetnek Istenhez. Másszóval: a Szerző élettörténete megmutatja, hogy korunkban sem hiánycikk a misztika. A külső eseményeket nem csak ésszerű okoskodással lehet megközeleltetni: a hit fénye gyakran valóságosabb magyarázattal szolgál, mint a hétköznapi életben jőzannak vélt rendszeres kételkedés.

A Zsinat utáni egységtörekvések idején az sem időszertlen, hogy olyan könyvet adunk ki, amely luteránusnak keresztelt és ilyen iskolai vallásoktatásban részesült üzemvezető katolizálásának a történetét mondja el. A könyv egyik-másik magabiztos kijelentésének bizonytalán ódon csengése van. Mégsem ökumené ellenes, mert nincs benne egyetlen elmarasztaló szó sem a protestáns egyházakkal szemben. Ezenkívül a Szerző saját lelki fejlődésének folyamatáról számol be, amely modellje lehet annak, hogyan érlelődhet együttesen és növekedhet a hitben bármely egyházban keresztelt hívő. Laun őszinte egyszerűséggel az igazságot keresi, feltétlen készséggel elfogadja az Isten akaratát, és vállalja az evangéliumi követelményeket. Erről a belső folyamatról vall, amely — anélkül, hogy uniformizálni akarná a kegyelem útjait — ösvény, amelyben szükségszerűen összetalálkozik minden igaz keresztény lélek.

A harmincas évek óta sok minden változott az egyház életében. A könyv mégis azt tanúsítja, hogy az akkori egyház is képes volt az üdvösségre vezetni. Ma már nem tartunk egy-egy bölcséleti rendszert kizárólag alkalmasnak arra, hogy érthetővé tegye a hitet. Egyre ritkább azoknak a száma is, akik megtérésük után úgy érzik, hogy papnak vagy szerzetesnek kell lenniük, ha Istennek akarnak szolgálni. Hiszen a keresztségben kapott meghívásra bizvást lehet azzal válaszolni, hogy a világban akarjuk szolgálni Isten ügyét. Laun is ezt az utat járta. A mai keresztény szemlélet túllépett ilyen és hasonló kérdésekben a két világháború közötti időben vallott nézeteken. A szerző által bemutatott kereszténység mégis hiteles: alkalmas annak bemutatására, hogy hozzá hasonlóan a kegyelem útját válasszuk és járjuk.

Könyvünk erről az útról tesz tanúbizonyságot. Olvasóiban szeretné kialakítani azt a nézetet, hogy Istenhez való megtérésükhöz mindenkor nyitva áll az út. Számunkra, akik néhány kérdésben előbbre léptünk csakúgy, mint előző korok keresztényei számára, akik nem tévelygők, hanem adott esetben komoly megtérők, ha nem is lehettek tudatában mindannak, amit ma világosan látunk.

Befejezésül csak arra hívjuk föl az Olvasó figyelmét, milyen döntő szerepet játszott Hellmut Laun megtérésének történetében a színvonalas baráti kör, az életükkel tanúságot tevő keresztények és a jó lelki vezetők. Nem volt és nincs a kereszténységnek olyan történeti korszaka, amikor ez az értékes segítség ne állna azok rendelkezésére, akik keresnek, mert találni akarnak.

BEVEZETÉS

Amikor sok évvel ezelőtt Franz König professzor, a későbbi bécsi kardinális megkért, hogy leírjam különös élményeimet, amelyek végül elvezettek a hithez, elutasítottam kérését. Először is, mert nagyobb nyilvánosság előtt mindig nehezemre esik olyan dolgokat elmondanom, amelyek lelkem legbensejét érintik, másodsor pedig, mert egyszerűen nehéz az általam megélt élményeket megfelelő módon leírni és érthetővé tenni olyan formában, hogy a kívülálló, akinek soha nem volt hasonlóban része, úgy értse amint azt gondolom.

Ma azonban már le kell mondanom arról, hogy bensőmet elrejtsem. A hit válsága nem sejtett méreteket öltött. Ugyanakkor az ember vágya is megnőtt, hogy megértse az élet értelmét, a honnan-hová kérdését. Megdöbönt csodálkozással látom, hogy sokan közülünk jó szándékúak, de Istent éppen ott nem keresik, ahol Őt valójában megtalálhatnák.

Ezért határoztam el, hogy megírom ezt a könyvet. Szeretnék ezzel mindazoknak segíteni, akik őszinte szívvel keresik Istent, s akik azért küszködnek, hogy megtalálják Őt. Természetesen, mindig lesznek olyanok, akik örülnek, hogy nem „kell” Istenben hinniük. Aki valóban nem akar hinni és elhatározta, hogy minden bizonyíték ellenére megmarad hitetlenségében, annak ez a könyv nem segíthet. Mert meggyőződésem szerint Isten úgy intézte, hogy az ember szabadságán soha ne essék csorba. De aki szereti az igazságot és kész annak fényére rábízni magát akkor is, ha netán az váratlan, sőt látszólag veszélyes irányba vezet, annak segítségére lehet e beszámoló.

Itt személyes tanúbizonyságról van szó, amelyet ennek megfelelően kell értékelni. Amit átéltem, nem hozhatom föl bizonyítéknak. Voltak emberek, akik érzékelték, hogy mi megy végbe bennem, s akikkel — mert barátaim voltak — a megmagyarázhatatlánról beszélni is tudtam. De alapjában véve azon kívül,

amit elmeséltem nekik, ők se támaszkodhattak másra. Mindig „külső tanúk” maradtak, és nem tudták az általam megélt dolgokat közvetlenül megtapasztalni.

Ezért kérem az olvasó türelmét, ha először nagy vonalakban az életemet vázolom föl. Tudnia kell, hogy milyen események formáltak, hogyan gondolkodtam és milyen pályákon futott az életem addig a pillanatig, amikor Isten megkezdte bennem munkálkodását. Kívülálló csak így fogadhatja el tanúságtételemet.

Ezen önéletrajzi följegyzések témája tehát megtérésem története, amely életem gyökeres megváltozását hozta. Ez az élet olyan volt, mint egy halott ország, ha ezt akkor még nem is tudtam. Olyan ország, amelyben a fölvirágzást szolgáló minden feltétel megtalálható, csak éppen a víz hiányzik, amely egyedül képes arra, hogy életet fakasszon.

Lelkivilágom zárt volt. Nem láttam kiutat, jöllehet ezt akkor még nem tudtam, mert számtalan életöröm csillogtatta meg számomra a beteljesülés illúzióját. Ám egyszer csak rés keletkezett ezen a szűk látóhatáron, és egy új, titokzatos fényforrás ragyogott föl, amely megijesztett és ugyanakkor vonzott is. Ez a rés egyre nagyobb lett, a fény egyre csak áradt, roppant messzeség tárult föl előttem. S ez az először rémületet kiváltó új fény később egyre inkább lelkesítővé, boldogítóvá vált, s ragyogásában végérvényesen és visszavonhatatlanul elmerült eddigi életem szűk és homályos horizontja. Ám eközben rám is tekintettel volt, várt amíg követtem, újra és újra türelmesen visszavezetett, ha eltévedtem, és céltudatosan irányított az egyetlen, a megmentő irányba. Szabad, tágas és fényes világban találtam magamra újra, amelynek nem sejtett boldogságát ittam magamba.

Beszámolómm kiadásával egyetlen célom az, hogy segítséget nyújtsak az Istent kereső embereknek a Hozzá vezető igazi kapu megtalálásában, s hogy fölbátorítsam őket: zörgessenek fáradhatatlanul ezen a kapun. Bizonyos vagyok abban, hogy a zörgető előtt megnyílik majd az ajtó, amely elvezet a Jézus által megígért életre, a szabadságra és a végtelen boldogságra.

1. ELŐZMÉNYEK

Huszonegyedik születésnapomig a Schwab-Alb egy szépnevű kis helységében Königsbronnban (Királykút) éltem. A falucska a Brenz folyó eredetének köszönheti nevét, annak a bővízű, kristálytisztá forrásnak, amely az öreg fák által festőien borított meredek sziklafal lábánál egy nagy sziklaüregben ered. Ez a „kútfő”, ahogy a faluban nevezték, hasonlít a blaubeureni „Blautopf”-hoz, amely Eduard Mörike „Történet a szép Lauról” című verse révén vált ismertté. Egy bizonyos megvilágításban, az akna feneketlennek tűnő mélysége miatt, a víz titokzatos kékben csillog. Ezért sokan látogatják és csodálják.

Ez a forrás különleges jelentőséggel bírt Königsbronn számára, hiszen a helység éppen ennek köszönheti létrejöttét és iparosodását. A Brenztal mindkét oldalát, az Albuch déli és a Härtsfeld északi irányba elnyúló hegyvonulatait hatalmas erdők borították, amelyekben még nagyapám életében is hiúzok és vad-disznók tanyáztak. Ezek az erdők ősidők óta kedvelt vadászterületei voltak a hercegeknek és Württemberg későbbi királyainak. Egyszer, amikor I. Habsburg Albrecht a blaubeureni kolostort az említett Blautopffal megtekintette, leküzdhetetlen vágya támadt, hogy egy hasonló helyen kolostort alapíthasson. A monda szerint a következő nap kíséretével elérkezett a Brenz forráshoz, és ezt a helyet megfelelőnek találta. Az 1303. április 29-én kelt alapítólevél szerint Albrecht „elhatározta, hogy Springennél” — így hívták akkoriban a parányi falucska — „egy cisztercita kolostort alapít, hogy Teremtője iránti hálátlanságát ezáltal fedtesse, s hogy saját és övéi bűneinek bocsánatát a szerzetesek imái és érdemei által megnyerje”. Königsbronn valóban alkalmas hely volt egy cisztercita kolostor számára, mert a ciszterciták tudvalevően messze a városoktól építették kolostoraikat, nyugodt erdei magányban, félreeső völgyekben. Az Albrecht által alapított kolostort így már 1325-ben benépesített-

ték a Bodeni-tó mellett fekvő Überlingen Salem kolostorának szerzetesei.

Azért mesélem el ilyen részletesen születési helyem történetét, mert az eddig jelentéktelen és még egészen ismeretlen hely ezen események folytán tett szert bizonyos tekintélyre és — ha szabad így mondanom — lett a civilizált világ szerves része. A cisztercita rend ugyanis, amelyet 1098-ban a franciaországi Citeaux-ban Burgundiai Odo herceg alapított, rendkívül elterjedt, és ötven évvel később Németországban már 500 apátsága volt. Ezáltal az új alapítvány Königsbronnban is nagyon gyorsan fejlődött, iskolát kapott, és az egész birodalmat átfogó összeköttetései révén olyan szellemi életet bontakoztatott ki, amely a falut váratlanul híressé tette.

A kolostor alapításának gazdasági következményei, hatásai is voltak. A rómaiaknak — akik e területet már Kr. u. a II. és III. században meghódították — olvasztókemencéjük is volt nyolc kilométerre Königsbronn-tól a heidenheimi erődítményükben. Ezenkívül a környező erdőkben bizonyos „erdei kovácsműhelyek” maradványaira is bukkantak. Ezekben a hegyilakók és talán az átvonuló népek is kezdetleges módon vasat olvasztottak. Ezen a környéken a vas előállításához minden feltétel adott volt: sok vasérc, sok fa és bőséges folyóvíz, amely a szükséges energiát szolgáltatta a fűjtatókhoz és a vaskalapácsokhoz. Egy tanulmányban, amelyet a ma már nagyon jelentős sváb vasmű megbízásából dolgoztak ki, olvasható, hogy „a Königsbronn környék kohászati kincseit alkalmasint a Königsbronn szerzetesek fedezték föl és hasznosították”. Okmányokkal bizonyítható, hogy Königsbronn vaskohói a 14. század közepén keletkeztek és a ciszterciek tulajdonában voltak. Az alapítás után azonban nem sokkal a kolostor belekeveredett a birodalom harcaiba, és 1552-ben a pompás kolostor-templommal leégett és elpusztult. A württembergi herceg 1565-ben ugyan fölépítette a kolostort és a templomot, de a protestáns fejedelmek teljesen megszüntették benne a katolikus istentiszteletet.

Miután a szerzetesek elhagyták a kolostort, egy

evangélikus kolostor-iskola létesült itt, amely 1595-ig működött. Nem sokkal később kezdetét vette a harmincéves háború, s pusztításai Königsbronnak is sok szenvedést hoztak. Ehhez járult még a pestis. A lakosság kimondhatatlanul sokat szenvedett e sanyarú időkben. 1650-ben Springen, ill. Königsbronn összlakossága 38 fő, s egy 1652-ből származó jelentés szerint „mind a kolostor, mind az ott elhelyezett téglágető és malom romokban hever”. A harmincéves háború végén Königsbronn ismét Württemberg fennhatósága alá került, és ezzel végérvényesen protestánssá vált. 1806-ban a hajdani szerzetesi birtok a heidenheimi járásba olvadt be.

A vaskohó is hasonló, viszontagságos sorsra jutott. Egy része a harmincéves háború viharaiban elpusztult, majd az 1800-as években végleg állami irányítás alá került.

Ifjúságom idején a meglévő vaskohó ellenére sem volt Königsbronnak ipari jellege. A lakosság kispasztokból és kézművesekből állt. A kovácsműhely régi, szép épület volt, ott volt a Brenzur-forrás és szülőházam közelében. Nagyapám — akárcsak valamennyi ükapja 1686-ig visszamenőleg — kovácsként dolgozott a vaskohóban. Születésem előtt 18 évvel halt meg, így én őt csak apám elbeszéléseiből ismerem. Származásánál és foglalkozásánál fogva bivalyerős ember lehetett. Mesélték, hogy munkaszüneti napon a kocsmában gyakran tört ki verekedés. Ha a falu rendőre nem bírt a legényekkel, akkor elment nagyapámért, aki maga is talán a legbőszebb kötekedő volt, és egy-kettőre helyreállította a rendet. Nagyapám orvvadászkodott is, hallottam vaddisznó- és hiúzkalandjairól. Az orvvadászat akkoriban mindennapos volt Königsbronn környékén, mivelhogy a hatóságok szemet hunytak fölötte. A hatalmas vadállományban nem okoztak kárt az orvvadászok sem.

Nagyapámnak tizenkét gyermeke volt. Apám kitűnt az iskolában tehetségével és rajztudásával. Így történhetett, hogy — jóllehet csak a népiskolát járta ki ő is, mint az egyszerű kohómunkások fiai nemzedékeken át, — a heidenheimi papírgyárhoz kerülhetett,

hogy kitanulja a mintatervezést. Akkortájt terjedt el a gyapotanyagok többszínnyomása. Ehhez készítettek a tervezők mintákat. Új, fölfelívelő pálya volt ez. Apám, miután továbbképezte magát külföldön, önálló irodát nyitott Kolmárban olyan alkalmazottakkal, akik elképzeléseit és vázlatait kidolgozták. De minél jobban elterjedtek a kartonnyomó-üzemek, annál többen törekedtek arra, hogy saját tervezőirodát nyissanak. Végül apám föladta kolmári irodáját, és visszaköltözött Königsbronnba, hogy innen lássa el, immár kisebb mértékben, külföldi vevőkörét. Apám volt tehát az első gyári munkás elődeinek hosszú sorában, akinek sikerült némiképp magasabb állást elérnie. Tizenhat évvel fiatalabb testvére, Hans, szintén adottságai révén tűnt ki. Szülei szegénysége miatt ő sem mehetett magasabb szintű iskolába. Kereskedői tanulmányokat folytatott s apám anyagi támogatásával cégvezető lett egy stuttgarti textilgyárban. Így aztán viszonylagos anyagi jólétet ért el, és egy vendéglős és borkereskedő leányát vette feleségül, aki négy kislánnyal ajándékozta meg.

Apám is megházasodott Königsbronnban évekkel testvére előtt. Az ő felesége volt az egyetlen katolikus, akit szerteágazó családfánkon találtam. E házasságból született Julius fiuk, ő azonban protestáns volt. Apám első feleségének katolikus hite tehát semmi vallásos nyomot nem hagyott családukbán. Az asszony a fiú születése után kilenc évre meghalt. Apám özvegyemberként egyedül élt fiával. A fiú ugyancsak tehetséges rajzoló volt, ezért apám megtanította a mintarajzolás mesterségére, s a fiú később segített neki az irodájában. Apám említett, fiatalabb testvére néhány év múlva meghalt, hátrahagyva feleségét és négy leányát, akik korban 8-14 év között voltak.

Ahogy nekem mesélték, megözvegyült apám sokszor meglátogatta sógornőjét és az árvákat. Egy évre rá, hogy öccse meghalt, elvette az asszonyt. Később gyakorta foglalkoztatott a gondolat, vajon mi lehetett a házasság indítéka? Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy nem volt szerelmi házasság. Túlsúlyban lehetett az a gondolat, hogy testvére gyermekeinek ap-

juk legyen. Az özvegynek volt ugyan egy szerény kis vagyona, amely elegendő lett volna a négy lány eltartására — a házasság mindenestre létrejött. A sógor-nő, korábban gyengeakarátú és támogatásra szoruló asszony volt, főszámolta stuttgarti háztartását, és lányaival Königsbronnba költözött. Városból vidékre, a kis sváb faluba. Olyan világba, ahol mindenki mindenkit ismert, olyan légkörbe, amely számára és gyermekei számára teljesen idegen volt.

Egy évvel később jöttem világra én. Mindenki örömmel üdvözölt, különösen féltestvéreim, akik régen vágytak már egy kis öccsre. De rövid idő múlva már súlyos konfliktusok jelei mutatkoztak, amelyek az idők folyamán mindenkire tragikusan hatottak.

Apám régi, egyszerű házát lebontatta. Helyébe új, nagy favázas épületet emelt, amelyben alul mintatervező üzemének irodáit rendezte be, míg az emeleten tekintélyesen megnövekedett családja és az első házasságából származó fia, Julius lakott. A szép, új ház, az előkelő fővárosi rokonság s apám szerencséje hosszú ideig napi beszéd tárgy volt a faluban. A házaspár nézeteltérései csak évekkel később jelentkeztek.

A viszály okai a legkülönbözőbb természetűek voltak: részben apám és anyám alapvetően különböző jelleméből fakadtak, részben anyagi háttérük volt. Ehhez hozzájárult még, hogy nővéreim kezdettől fogva szembeszálltak a mostohaapával, a korábbi „Julius bácsival”. Anyám gyöngé volt ahhoz, hogy szembeszegüljön az első lázadással, amely a nemkívánt apának szólt. A legjobb akarattal mindenkinek kedvére akart tenni, fölnövekvő lányainak egyesült ellenállásával azonban nem tudott mit kezdeni. A másik oldalon ott volt a tíz évvel idősebb „új fivér”, Julius, aki fenntartás nélkül apja mellett állt, s aki a mind gyakrabban előforduló veszekedéseket még inkább szította. Mindezek ellenére bizonyára nem mélyült volna el annyira a viszály, ha az érintettek nem éltek volna hit nélkül. Apám olyan ember volt, akit általában szabadgondolkodónak neveznek. Egész Königsbronnban csak egyetlen katolikus család akadt, a sörfőző-üzem tulajdonosáé, akinek fiával együtt jár-

tam iskolába, de soha nem vettem rajta észre semmit, ami miénktől eltérő gondolkodásra utalt volna. Egész rokonságunk, anyám stuttgarti rokonai is evangélikusok voltak, de anélkül, hogy ez valamiféle fölismerhető befolyással lett volna életünkre. Így mélyülhetett el egyre inkább a vizály a családban. Olyan volt mint a végzet, amely feltartóztathatatlanul rohan a maga útján.

2. GYERMEKKORI EMLÉKEK

Az első élményt, amelyre visszaemlékszem három vagy négyéves koromban éltem át. Úgy tűnik, még nem hagyott nyomot a lelkemben, de mégis egy sötét árnyék közeledését jelentette, amely rátelepedett egyébként boldog ifjúságomra. Maga az esemény élelken él emlékezetemben. A számomra akkoriban ismeretlen körülményekről, amelyek ehhez vezettek természetesen csak akkor értesültem, amikor már felnőttem, s amikor szüleim tragikus házasságának sokrétű hátteréről egyre világosabb képet nyerhettem.

Bizonyára heves veszekedések előzték ezt meg, amelyekről — gyerek lévén — egyáltalán nem tudtam vagy kiestek emlékezetemből. Abban az időben apám már nem aludt közös hálósobában anyámmal, hanem lent élt a földszinten fiával, Juliussal. Én anyám és Emma nővérem között aludtam. Nagyon szerettem ott aludni, valószínűleg azért, mert két felnőtt között különleges védettséget éreztem.

Csillagfényes tavaszi éjszaka volt, a telihold besütött a szobába. Nem a zajra ébredtem, hanem a hidegre, mert takaró nélkül aludtam. A holdfényben láttam, hogy az ágyak mellett jobbról is balról is üresek. Megijedtem és félelmemben anyám után kiáltottam. Egy idő után végre a lakószobából lépéseket hallottam. Az egyik nővérem rohant be hozzám, s fölszaladt velem a második emeleti szobába. Az ajtót gyorsan elreteszeltek, és én zokogó anyám karjai között találtam magam. Ide zárkózott be lányaival. A megrémült nők töredezett, kapkodó elbeszéléseiből csak lassan értettem meg valamelyest, mi is történt. Az egész család aludt már, amikor apám és féltestvérem hazaért. Idősebbik nővérem első emeleti lakószobánk ajtaját bezárta, mivel abban az időben a lányok már féltek mosthaapjuktól, méginkább Juliustól. A zárt ajtót a két férfi feltehetően kihívásnak vette, és ezen úgy fölbőszültek, hogy betörték az ajtót, majd a mögötte lévő hálósobánkba

is be akartak hatolni. Anyám és másik nővérem, akik mellettem aludtak, halálra rémültek. A két férfit kijózanította a kiszakadt ajtó látványa, s mivel a hálószo-
bát is zárva találták visszatértek földszinti szobájuk-
ba. Ezt a pillanatot használta ki anyám és nővérem,
hogy a második emeletre meneküljön. Az ágyneműt
magukkal vitték, a sietségben és a zavarodottságban
azonban engem otffelejtettek gondolva, hogy apám
rám úgysem emel kezét. Amikor azonban meghallot-
ták hangos sírásomat, egyik nővérem lemerészkedett
a lépcsőn, és föl vitt. Még ma is emlékszem — oly sok
év után — hogy ez az esemény valamiféle megfogha-
talan szerencsétlenség érzését keltette bennem.

Ez az élmény bizonyára tovább élt lelkemben, mert
ettől kezdve a családban uralkodó feszültség legap-
róbb, kevésbé drasztikus jeleit is észrevettem — s oly
rejtélyes volt ez számomra. A gyerek azonban gyor-
san felejt. Szerencsére mindenkitől sok szeretetet kap-
tam. Jóval idősebb nővéreim elkényeztettek, anyám
gyöngéd volt hozzám, sőt gyakran túl engedékeny is.
Apám szerető jóindulatát ugyanígy élveztem. Én te-
hát szeretettel voltam körülvéve, de az ellenségeske-
dők között álltam, és gyakran hallottam mindkét ol-
dalról olyan megjegyzéseket, amelyek nem gyermek
fülének valók, és amelyeket legtöbbször csak félig
vagy egyáltalán nem értettem. Ahogy növekedtem,
valamit egyre inkább éreztem: parázsló konfliktust,
amit a kívülállók még nem vehettek észre.

Mielőtt iskolába mentem, a helyzet drámaivá élező-
dött. Egyszer társaimmal a játékból hazatérve csupa
kisírt szemet, földült arcot találtam. Vonakodva,
részben elhallgatva adták tudtomra a tényeket: apám
a szolgálólány előtt arcul ütötte anyámat. Órákon be-
lül tudta az egész falu. Micsoda megaláztatás volt ez
anyámnak! S mindezt miért? Egy semmiségért! A-
nyám lent volt a mosókonyhában a lánnyal. Amikor
már majdnem készen voltak a mosással, lejött apám
és hozott még néhány mosnivalót. Anyám elutasította
— nem kezdi újra a mosást. Szóváltás támadt, s apám
erre a tetre ragadtatta magát...

Ezzel zaklatott időszak kezdődött családukban.

Talán még nekem volt akkoriban a legkönnyebb, hiszen a mi kis falunkban sok játszótársam akadt. A nagy erdők, mezők valóságos paradicsom volt számunkra. Végül mégis csak megéreztem, hogy valami történik körülöttem. Eljöttek rokonaim Stuttgartból, köztük Friedrich nagybácsi, anyám testvére, és közölték velem, hogy elköltözünk Bad Cannstadtba. Előállt egy nagy bútorszállító autó, kiürítették az egész házat egy szoba kivételével, s én — életemben először — gyorsvonattal utazhattam egy idegen nagyvárosba. Micsoda élmény volt! Anyám, nővéreim és én Friedrich nagybácsi házába költöztünk, apám egyedül maradt.

Számomra, a falusi fiú számára merőben más élet kezdődött. A nagyváros nekem újdonság volt! Villamost még sohasem láttam. Amíg azonban königsbronn-i társaim között mindig vezető voltam, az új környezetben állandó kisebbségi érzésekkel küszködtem. Városi unokatestvéreim, Fritz és nővérei közel egyidősek voltak velem, de magabiztosak és fölényesek. És ezt, — ahogy a gyerekek szokták — éreztették is velem. Vidéken szerzett sokoldalú készségeim gyakorlására — mint például pisztrángfogás kézzel, magas hegyek megmászása, — a városban nem volt mód. Ha korábbi kalandjaimról meséltem, csak kinevettek, s afféle henevésnek vették.

Unokatestvéreim a szavakkal sokkal ügyesebben bántak, mint én, a bátortalan falusi fiú, s még gúnynévvel is illettek. Kerek fejformám miatt (melyet később iskolánk egyik tanára tipikus mesokephalként jellemezett) kuglifejnek neveztek el; ez a csúfnév nem-sokára közismert lett játszótársaim körében. Sokáig bosszantott, mindaddig, amíg végül is, hónapok múltán, egyenrangú társként résztvehettem a számomra oly idegen városi játékaikban.

Tehát az új környezetben eleinte meglehetősen szerencsétlennek éreztem magam. Csak lassan szoktam hozzá a városi élethez, később azonban kezdtem elfelejteni vidéki szokásaimat. Eltelt több mint egy év, s apámra alig-alig emlékeztem. Egy napon a közös étkezésnél újra olyan dolgokat hallottam, amelyek vilá-

gossá tették számomra, hogy olyasvalami történt, amelyet el akartak titkolni előttem; sok évvel később tudtam meg: anyám válópert indított apám ellen. Több bírósági tárgyalás is volt, amelyekről persze mit sem tudtam. Végül kihírdették az ítéletet: anyám elvesztette a pert, és nekem vissza kellett mennem Königsbronnba! Julius bátyámnak pedig el kellett hagyni a szülői házat a bíróság ítélete szerint. Engem apámnak ítélték abban a helyes föltevésben, hogy anyámnak akkor talán nem esne annyira nehezére ismét Königsbronnba költözni. Volt még néhány vagyoni jogi rendelkezés nővéreim javára, melyek apám eddig meglévő jogait korlátozták. De — mint említettem — ezeket a dolgokat csak később tudtam meg, hisz akkor még éppen hogy csak betöltöttem hatodik évemet, és Canstadtba költözésünk miatt még iskolába sem jártam.

Velem kapcsolatosan szereztek érvényt először az ítéletnek. Egy napon közölték, hogy vissza kell mennem Königsbronnba apámhoz, aki a közeli napokban elvisz magával a stuttgarti pályaudvarról. Ettől a hírtől nagyon megijedtem. Sírva magyaráztam, hogy én mindenképpen anyámmal és testvéreimmel akarok maradni. Időközben a többi rokonomat is megszerettem, és semmi áron nem akartam elszakadni unoka-testvéreimtől sem.

Végül mégis belenyugodtam, annak reményében, hogy anyám és nővéreim nemsokára utánam jönnek. A viszontlátást — már majdnem elfelejtett königsbronnai pajtásaimmal — oly igéző színekkel festették le, hogy végül beleegyeztem, hogy Szofi testvérem Stuttgartba kísérjen. Szofit, a legfiatalabb nővéremet választották kísérőmnek, mert apámmal leginkább ő tudott szót érteni.

Úton a pályaudvarra nagyon félttem, mert rokonaimtól sok rosszat hallottam apámról. Amikor a csarnokban megláttam őt, Szofi odavezetett hozzá, hangosan sírni kezdtem, és vissza akartam menni anyámhoz. Apám megdöbbszent viselkedésesen. Azt hiszem akkor fogta föl igazán, hogy mit is okoztak lelkemben kettejük civódásai. Minden rábeszélő művészetét elő

kellett szednie, hogy végül vonakodva ugyan, de vele utazzam.

Első utunk Königsbronnban a vendéglőbe vezetett, ahol apám étkezni kényszerült, hiszen egyedül élt. Még most is magam előtt látom a szakállas férfiakat, akik lármázva ültek a fogadóban, sört ittak, és hangoosan üvöltöztek. A házunk, ahová apám elvitt, teljesen üres volt és idegen, majdhogynem félelmetes benyomást tett rám. Apám fent lakott a második emeleten nagy rendetlenség közepette. Minden más volt, mint azelőtt.

De, ahogyan ez várható volt, néhány hét alatt beleszoktam az új életbe. Játosztársaim viharosan üdvözöltek. Nemsokára fölfedeztük, hogy házunk sok üres szobája kiválóan alkalmas új játékokra. Apám mindent megengedett, hisz nem is igen törődött velem. Így hát a szobákban indián sátrakat állítottunk föl, és sok mindenféle búvóhelyet találtunk. A földszinten volt egy nagy fürdőszoba, süllyesztett, csempézett fürdőkáddal. Itt nemsokára pisztrángok fickándoztak a közeli Brenz patakából és más víziállatok is. Apám boldog volt, hogy ez a váratlan szabadság megbékített kényszerű visszatérésemmel és a Cannstadtban eltöltött időt elfelejtettem. Többször szemet hunyt a dolgok fölött, mint korábban, mert fájt látania, mennyire ragaszkodom anyámhoz és nővéreimhez.

Hónapokkal később — egy kora tavaszi napon — éppen elmélyülten játszottam, a távolból jólismert hangokat hallottam. Egyszer csak nevemen szólítottak. Hihetetlen csodálkozással füleltem, s alig akartam elhinni: Mária volt, a nővérem! Azért jött, hogy anyánk közeli visszatérését adja hírül. Örömöm háttartalan volt.

Valamennyi szobában nagy rendcsinálás kezdődött. A pisztrángoknak és a gőtéknak távozniuk kellett a fürdőkádból, engem viszont kádba dugtak, mert én csak mezítláb mászkáltam, és leírhatatlanul piszkos voltam. Néhány nappal később megérkezett a nagy bútorszállító kocsis, amely annak idején a régi Cannstadtba vitt, a szobákat ismét berendezték, és

minden a régi helyére került. Képzeltük milyen színjáték volt ez a königsbronniaknak! A falu napokig másról sem beszélt, és később én is le tudtam mérni, hogy ez a visszatérés milyen megaláztatás volt szegény anyámnak. Nem is ment úgy minden, ahogy azt korábban megszoktuk. Apám a második emeletet lakta, tehát a ház felső részét. Julius a bíróság ítélete szerint már nem lakhatott többé nálunk. Anyám Mária nővéremmel és velem az első emeleten lakott; a földszinti irodákat pedig bérbeadták. Apám már nem étkezett velünk, hanem fölvitte az ételt, úgyhogy csaknem minden kapcsolatunk megszűnt. A többi nővérem Stuttgartban dolgozott, és csak néhanapján jöttek haza hétvégére és szünidőre. Számomra végre elkezdődött az iskola.

Életünk békésebb lett, bár az igazi kibékülés nem történt meg, és a konfliktushelyzet változatlanul fennállt. Számomra azonban a feszültség már elviselhetőbb volt. Lent laktam anyámnál, de azért gyakran és szívesen mentem föl apámhoz, akit szerettem, és aki szívesen látott magányában.

Egy jelenet azonban villámcsapásszerűen megvilágította, hogy a családban milyen kétségbeesett gyűlölködés uralkodott, melyet minden felnőtt igyekezett eltitkolni előlem. Apám üzlete az idő tájt már alig hozott valamit. Családunk anyámnak és mostohatestvéreimnek még megmaradt, viszonylag kevés vagyona kamataiból élt. A stuttgarti banktól minden negyedévben jött egy lepecsételt sárga boríték ezekkel a kamatokkal. Ezt a borítékot — a bíróság ítélete szerint — apámnak kellett átvenni, mint családfőnek. Magához a tőkéhez már nem nyúlhatott, mert ezt nővéreim gyámja kezelte. Egyszer épp apámnál játszottam, amikor csöngettek és a postás átnyújtotta a sárga borítékot. Láttam, ahogy apám idegesen átvette azt és idegesen fölnyitotta, megszámolta tartalmát, és egy bizonyos összeget visszacsúsztatott. Ilyen jelenetet én még sohasem láttam, és csodálkozva szemléltem. Végül apám kezembe nyomta a borítékot és azt mondta, hogy vigyem le anyámnak. Gyanútlanul szaladtam le a lépcsőn, és már épp fordultam volna vissza, amikor

anyám elfojtott kiáltása ütötte meg a fülemet, s hal-
lottam, amint sírni kezdett. Aznap véletlenül Márián
kívül a többi nővérem is otthon volt. A lányok odasi-
ettek, megszámlálták a pénzt, amelynek a következő
három hónapra elegendőnek kellett lennie, és megerő-
sítették anyám fölháborodását. Hogy apám mennyire
cselekedett jogosan vagy jogtalanul nem tudtam meg-
ítélni, ma sem tudom. Mindenesetre hatalmas vesze-
kedés lett belőle, amely engem ismét megijesztett és
fölbresztette bennem a régi viszályok emlékét.
Anyám fölháborodottan rohant be apám szobájába
és szemrehányásokkal illette, mire apám karonragad-
ta és kituszkolta a szobából. Nővéreim lármázva siet-
tek anyám segítségére. Akkor apám — a dühtől fehé-
ren — botot ragadott, és a lépcső tetején állva fenye-
getően lóbálta feléjük. A jelenet általános kiabálással
és ajtócsapkodással végződött, majd a még mindig sí-
ró anyám és nővéreim eltűntek.

Apám remegve kézenfogott és kivitt a házból. Át-
mentünk a falu egyik utcáján, mely a közeli erdőbe
vezetett. Egy szót sem szólt. Én is szinte teljesen meg-
némultam. Aztán hirtelen kitörtem: „Papa, ha ezt
mégegyszer megteszed, én a víznek megyek!” Apám
még sápadtabb lett, és remegő hangon ennyit mon-
dott: „Gyerek, te ezt az egészet nem érted, de később
egyszer majd megérted, ha nagy leszel!”

Ez volt az utolsó nagy veszekedés, amelyre vissza-
emlékezem. Aztán jött az első világháborús mozgósi-
tás. Apám a második emeleten egyre magányosabban
és visszavonultabban élt. Juliusnak be kellett vonulni,
és a nagy változások, melyeket a világháború magával
hozott, háttérbe szorították a családi viszályt. A há-
ború kitörése után két évvel apám betegeskedni kez-
dett. Eddig mindig makkegészséges volt, és hosszú sé-
tákat tett kedvelt erdőiben. Végül az orvos közölte é-
desanyámmal, hogy apám életbenmaradására már
nincs remény. Most végre olvadni kezdett a jég a lel-
kükben. Anyám és Mária nővérem meghatóan gon-
doskodtak a súlyos beteg emberről, és órákat töltöt-
tek betegágyánál. Egy alkalommal jelenlétemben
apám megragadta anyám kezét, és motyogta: „Ma-

tild, én mindig jót akartam...” Ez az igazi megbocsátás órája lehetett volna, azonban anyám, nem kőszívűen, de zavartan és gyámoltalanul, semmit sem tudott erre válaszolni, így aztán a valóságos megbékélés — legalább is a külvilág számára — nem történt meg, a megbocsátás szavai nem hangzottak el. Néhány napra rá szeretett apám már nehéz haláltusáját vívta. Anyám állt ágyánál, Mária, a háziorvos és én. Amikor az agónia órái után a halál lezárta apám szemét, keserves sírásban törtünk ki. Éreztük és tudtuk mindnyájan, hogy most a hosszú házassági dráma véget ért, és hogy az elhalt sok éven át nagyon boldogtalanul és magányosan élt.

Julius bátyám katonaként tért haza a temetésre. A sírnál találkozott ismét anyámmal és nővéreimmal, hosszú évek óta először. Tekintettel apám halálára kibékültek ugyan, de ennek őszinteségét megcáfolták az elkövetkező évek eseményei.

3. A DIÁKÉVEK

Későbbi éveimben jöttem rá, hogy a legjobb iskolai vallásoktatás nem hozhat gyümölcsöt, vagy legalábbis keveset, ha a szülők nem gondoskodnak arról, hogy a gyermek otthon ismerje meg a gyakorló vallásosságot. Mi otthon a vallásról sohasem beszéltünk; nálunk nem volt vallásos atmoszféra. Apám szabadgondolkodó volt, és egy bizonyos pantheista beállítottsággal rendelkezett. Lelkének egyetlen tápláléka a természet iránti szeretet volt, amelyről mindennapi hosszú erdei sétái adtak bizonyosságot. Anyámról elképzelhető, hogy lelkében keresztény volt, de mégsem kaptam tőle soha egy vallásos szót, egy buzdítást. Így a vallással először csak az iskolában találkoztam.

Ha azt kérdeztem magamtól, hogy e vallásoktatás milyen hatással volt későbbi életemre, csak kevés benyomás elevenedik föl bennem. Az ötödik osztály osztályfőnökének, egy idősebb kecskeszakállú úrnak, aki Heidenheimben mint a Honismereti Múzeum alapítója nagy tekintélynek örvendett, az volt a szokása, — s ilyen szokást mi tanulók még sohasem tapasztaltunk —, hogy az első óra kezdetén imádkozott. Aztán fölolvastott néhány zsoltárt, melyekben mindig előfordult a következő gondolat: „Bárhol legyek, üljek vagy álljak, engedd, Uram, hogy Téged lássalak s meghajtsam magam előtted. Ámen.” Lehet, hogy ez nem az eredeti szöveg, hanem annak kiforgatása, mely tőlünk származott. Mi mindenesetre mulattunk ezeken a szavakon, és nem vettük komolyan. Az iskolai oktatásban a főhangsúly a természettudományos tárgyakra — fizikára, kémiára, matematikára — esett, ezek voltak azok a tantárgyak, melyek elsősorban érdekelték minket. Tisztán emlékszem arra a tanáromra, aki — csak egyetlen egyszer! — valamelyik fizika órán a könnyeivel küszködött, amikor témájától elkalandozva számunkra homályos utalásokat tett egy metafizikai gondolatra. Ő maga antropozófus, (Rudolf Steiner /1861-1925/ osztrák vallásfilozófus

tanainak követője) volt, amint ez az óra után elterjedt róla, s bár ezen meglepődtünk, de az eset semmiféle nyomot nem hagyott bennünk.

A vallás, mint tantárgy, csak az érettségiző osztályban kapott nagyobb és nem várt jelentőséget. Vallásoktatónk egy tiszteletet parancsoló megjelenésű városi lelkész volt. Előadásai, sajnálatos módon, patetikusak és kenetteljesek voltak, s ezt egyáltalán nem szívteltük. A legjobb szándékkal, megindító igyekezettel próbálta fölkelteni érdeklődésünket a vallástörténet iránt; mivel azonban valamennyiünknel hiányzott a leglényegesebb előfeltétel, nevezetesen a hit, szegény ember reménytelen helyzetben volt. A hittanóra számunkra csupán szórakoztató beszélgetés volt, és mivel a városi lelkész fegyelmet sem tudott tartani, így odáig fajult a dolog, hogy az iskolaigazgatóságtól elbocsátását kérte.

Ami ezután következett, az egész osztály számára igazi meglepetés volt. Egy új, általunk nagyon várt hitoktató jött, egy segédlelkész, aki nemrég még a fronton volt. Bőrszegélyes lovaglónadrágban jelent meg, félig még uniformisban, lefejtett tisztisapával. Természetesen pontosan tájékoztatták, hogy elődjének miért kellett az oktatással föltagyia. Az első óra a legteljesebb fegyelemben folyt le a legcsekélyebb zavaró körülmény nélkül. Ez érthető is volt, hisz egyelőre csak az „újoncot” akartuk megismerni. A „csoda” azonban akkor kezdődött, amikor a hittanóra az órarend legérdekfeszítőbb tantárgyává vált. Ez olyan szenzációs dolog volt, hogy az osztály egyetlen katolikus tanulója — aki egyébként osztályelső volt, és természetesen a protestáns oktatás alól fölmentették — attól kezdve önként bejárt a segédlelkész óráira, és mindvégig részt is vett azon. Az egész iskola erről a „kopernikusi fordulatról” beszélt. A vikárius természetesen életkorban is jóval közelebb állt hozzánk. Rögtön az első órán Spengler „Nyugat alkonya” c. művével kezdte, mely éppen akkor jelent meg. Később kidolgozott egy matematikai egyenletet egy A függvényt, ahol is A jelentette az $\dot{E}N$ -t, B pedig a környező világot. Az $\dot{E}N(A)$ állandó függésben áll a kör-

nyező világgal (*B*). A függvény csak akkor válhat stabilá, vagyis az *ÉN* csak akkor kerülhet biztos, erős kapcsolatba a környező világgal, ha szövetséget köt a végtelen Istennel. A függvény tehát így alakul: $A \times \text{Végtelen} / B$. Ezt a tételt sok példával és változattal bizonyította. Közben mesterien értette annak módját, hogy mindezt elsődleges természettudományos érdeklődésünkhöz kapcsolja, így aztán egész éven át elbűvölve figyeltük minden újabb magyarázatát, amely állandóan új vonatkozásokat tárt föl előttünk a reális, a bennünket körülvevő életről. Az év vége közeledtével hittanárunk a klasszikus irodalomról is tartott néhány órát, és ami teljesen váratlan volt, búcsuzóul mindannyiunknak egy könyvecskét ajándékozott ezzel az ajánlással: „A hittanórák emlékére”. A könyvecske Dosztojevszkij Karamazov testvérek c. művéből a Nagy Inkvizitorról szóló híres elbeszélést tartalmazta, melyet Iván Karamazov, az istentagadó mesél el ifjabb testvérének Aljosának, aki, mint hívő keresztény, kolostorba vonult. Dosztojevszkij későbbi naplói, amelyeket pár évvel halála előtt írt, bizonyítják, hogy Iván Karamazovnak a római katolikus egyházzal vallott nézetei pontosan megegyeznek Dosztojevszkij e kérdéssről vallott fölfogásával: a római egyház maga az Antikrisztus, és Krisztusnak az emberek számára használhatatlan művét „javította meg”, pontosabban az embernek igazi természetéhez igazította. Iván Karamazov ezen elbeszélése oly lenyűgöző, olyan zseniális és hatásos, hogy már akkor mély benyomást tett ránk. Magam is éveken át meg voltam győződve arról, hogy a Nagy Inkvizitor a római katolikus egyház igazi történetét mondja el. Ez egyben figyelmeztetés volt a segédlelkész részéről számunkra, érettségizők számára, akik őt nagyra értékeltük: „Ha netán egyet-kettőt közületek megnyertem Krisztus hite számára, nem szabad a római-katolikus egyházban hinni, mivel az az Antikrisztus!”

Tehát csak az egyház iránti egyfajta ellenszenv maradt meg bennem ebből a tanításból. Az ő vallásos fölfogása semmi esetre sem hagyott fölismerhető nyomokat lelkemben. Évtizedekkel később, amikor hitta-

nárunk régóta Untertürkheimben lelkeszkedett, akkor láttam viszont őt, a nagyrabecsült vallásanárt. Amikor tőlem ez alkalommal meghallotta elhatározásomat, hogy katolikus leszek, mélyen elszomorodott és megpróbált lebeszélni. De érvei már nem hatottak rám.

Egy évvel az iskola befejezése előtt még valami különös történt: egy délelőtt — épp angol óra volt — hirtelen vad lárma és lábdobogás hallatszott az iskolaudvarról. Az ablakhoz rohantunk, és azt láttuk, hogy izgatott embertömeg zúdul be az iskolaépületbe. A Spartacus-fölkelés kezdete volt. Mi történhetett? A heidenheimi piacon egy gyümölcskereskedő állítólag túl magas árat szabott az árunak. Erre egy munkásasszony fölháborodásában fölkapott egy kosár gyümölcsöt. A kereskedő megdöbbenve pisztolyt rántott, és megfenyegette vele a körülötte tolongó asszonyokat. Erre néhány asszony elrohant a Voith-féle nagy turbinagyárba, és férjeiket hívták segítségül. A Voith művek akkoriban mintegy ötezer munkást foglalkoztatott, akik azonnal abbahagyták a munkát és a piacra özönlöttek. A szerencsétlen gyümölcskereskedőt a fölbőszült tömeg halálra verte. Ez aztán jel lett a városban az általános fölkelésre. Forradalmi tanács alakult, amely az ún. polgárőrség fegyverei után kutatott. Mi, diákok, semmit sem tudtunk arról, hogy ezeknek a fegyvereknek egy részét az iskolaépületben rejtették el. Ezt csak akkor tudtuk meg, amikor a tömeg kiözönlött az iskolából: minden férfi föl volt fegyverezve, sokan gépfegyvert is vittek magukkal. Néhány órán belül egész Heidenheim forrongott, s ez azt is jelentette, hogy a nyugtalanság elharapódzott egész Württembergben. Minden főutat lezártak, a vasuti közlekedés leállt. Mindenütt fölfegyverzett munkások csoportosultak. Nekünk, tanulóknak, el kellett hagynunk az iskolát, s azoknak, akik a városon kívül laktak, a várost is.

Aztán nem történt semmi. Königsbronnban, nyolc kilométerre Heidenheimtől nyugalom volt, de minden lakos feszülten várta, mi történik még. Nemsokára az a hír kezdett elterjedni, hogy a környező iparváro-

sokban is nyugalom van. Ismét mások tudni vélték, hogy az untertürkheimi Mercedes-Benznél is zavargások törtek ki. Majdnem egy hét telt el anélkül, hogy Heidenheimben valami történt volna, de a levegőben mérhetetlen feszültség volt. Hirtelen nem várt esemény történt: miközben minden Heidenheimbe vezető úton barrikádokat emeltek és a munkások támadásra készen feküdtek gépfegyvereik mögött, hajnalban, négyóra tájt, amikor még az egész város aludt, a pályaudvarra lassan egy páncélvonat húzott be. Egy utcai harcokra speciálisan kiképzett stuttgarti különleges alakulat szállt ki a páncélozott vagonokból, és villámgyorsan megszállta a város stratégiai fontosságú pontjait. Egy lövés sem esett. Sem halottak, sem sebesültek nem voltak, amit senki sem mert remélni. Minden olyan meglepő volt, taktikailag annyira átgondolt, hogy minden ellenállás értelmetlennek látszott.

Valamennyi fegyvert be kellett szolgáltatni, és röviddel később a katonák ismét elhagyták a várost. Mindenki föllélegzett, mert teljesen valószínűtlennek tűnt, hogy mindez vérfürdő nélkül megtörtént.

4. A KÖRNYEZET ÁTALAKÍTÓ HATÁSA

A vázolt családi konfliktusok kétségtelenül tartós hatással voltak rám. De ifjúságom mégis nagyon boldogan telt. Königsbronn egy kis falucska volt. Mindenki ismert mindenkit, éppen ezért a barátságos hangulat, a derű uralkodott, ami igen kedvező környezet egy gyermek számára. Nagy kertünk, a folyó és az erdők mind-mind remek lehetőséget biztosítottak velem együtt cseperedő pajtásaim fantáziadús játékaihoz. Ellentétben sok iskolatársammal, akiknek odahaza már dolgozniuk kellett, én teljesen szabad voltam; a házfeladatokat útközben Königsbronn és Heidenheim között a vonaton, illetve a még megmaradó félórában az iskola vendégszobájában készítettem el, ahol a vonat érkezése és a tanítás kezdete között a bejáró gyerekek tartózkodtak.

Ifjúságomat azonban az a kapcsolat alakította kedvezően, amely köztem és Werner barátom családja között szövődött. Werner apja, Knapp bányafőtanácsos, a königsbronni vasművek vezetőjeként dolgozott. Abban az időben a lakosság nálunk majdnem hierarchikusan tagozódott, és valamennyi barátom közül Werner családja a „legelsőnek” számított. A legtekintélyesebb házban laktak, a vidék legelőkelőbb családjával barátkoztak, és ebben a családban ismerem meg azt a sajtóságot Valamit, amit kultúrának neveznek. Knappéknál valahogy minden másképpen volt, mint a többi polgárcsaládnál, mint pl. az orvosnál, vagy az egyéb egyetemi végzettségűeknél a községben. A szép ház az ápolott kerttel egyszerű volt, de választékos ízlésre vallott. A főtanácsos műértő, a művészetek iránt fogékony, nagyműveltségű férfi volt, aki, legalábbis minket, fiúkat, miniszterre emlékeztetett, és akinek volt is kapcsolata miniszterrel. A Knapp család egyszerűen élt, emellett azonban nagy háztartást is vezettek. A vendégek szinte kivétel nélkül

külföldről jöttek, főként művészek és más jelentős személyiségek. Még jól emlékszem arra, amikor a Knapp-házban egyszer Heuss, a későbbi szövetségi elnök is megfordult, aki akkoriban már professzor és neves újságíró volt. Felesége Knapp lány volt, s így barátom családjával rokonságban állt. Miközben mi fiúk a főtanácsost bizonyos távolságból csodáltuk, addig Knappné aki kistermetű, életvidám asszony volt, igazi anyaként viselkedett, jól értett a gyerekek nyelvén, és sokat játszott velük. Pajtásomnak volt egy hatalmas, két szobát igénybevevő játékvasútja, amellyel az egész karácsonyi szünetben játszani szoktunk. Ha Knapp asszony is velünk játszott, olyan pompás ötletekkel állt elő, hogy elbűvölten figyeltünk rá, és jobbnál jobb tanácsaival lefoglalt bennünket.

Ünnepnapokon, így például karácsonykor, soha nem voltak agyondíszítve az asztalok, de az ajándékok asztala mindig műértésről tanúskodott. Werner, a barátom, csodás árnyképeket ajándékozott, a testvére, Bernhard, saját festésű naptárakat készített, nővérük, Anneliese, mindenkinek varrt valami különlegeset, egyszóval csak ritkán került vásárolt holmi az ajándékok közé. Mindig személyre szólóan kigondolt ajándékok voltak, amelyeket már hónapokig készítettek. Még mindig emlékszem egy különösen szép állomásépületre, amelyet maga a főtanácsos készített. Ez egy kis műremek volt, igazi ablakokkal és ajtókkal, pénztár csarnokkal és egy első emeleti állomásfőnöki lakással.

Bár a Knapp-család igen vagyonosnak számított, a gyerekeket rendkívül egyszerűen nevelték. Emlékszem rá, hogy a két fiú egész nyáron ugyanazt a bőr tiroli nadrágot hordta, és a fiatalabb fiú, Bernhard, néha kényelmetlenül érezte magát, mert mindig Werner kinőtt bőrnadrágját kellett viselnie, még akkor is, ha az már neki kicsi volt. Ám a művelődési lehetőségeket és a sokoldalú biztatást a gyerekek sohasem hiányolták. Színházat játszottak, zenéltek, közös fölolvadásokat tartottak, egyszóval náluk olyan családi élettel kerültem kapcsolatba, amilyen odahaza nálunk ismeretlen volt. Csak egy valami hiányzott Knappéknál is: nem

éltek — legalábbis kifelé — gyakorló vallásos életet. Mint mindenki a faluban, ők is evangélikusok voltak, de csak ritkán jöttek el a templomba, legfőljebb ünnepnapokon, és a pappal sem érintkeztek. Amikor már az érettségiző osztályba jártam, egy alkalommal kis társaságban fölolvasták Knappné nagybátyjának levelét. Ez az ember születésétől fogva vak volt, mégis elvégezte a heidelbergi egyetemet, doktorátust is szerzett, és fölöttébb szellemes embernek mutatkozott, gyakran egész társaságokat is képes volt elszórakoztatni. Volt ebben a levélben egy becsmérő, mégis eredeti megjegyzése a keresztény istenhitről, úgyhogy ezt a részletet kihangsúlyozva idézték. Amikor észreveték, hogy mi, fiatalok is odafigyelünk, gyorsan megkísérelték másként értelmezni a tartalmát. De épp ezért vésődött belém ez az eset. Későbbi éveimben gyakran eszembe jutott ez, és megvilágította számomra ennek a nagyműveltségű és általam oly igen szeretett családnak vallási beállítottságát. Évtizedekkel később, amikor Werner barátommal Ausztriában teljesen megváltozott körülmények között ismét találkoztam, ezek az emlékek még más jelentőséget is nyertek.

Knappék később átköltöztek a mintegy tizenöt kilométerre lévő Wasseralfingerbe. A főtanácsos a Sváb Vasművek vezérigazgatója lett. A vállalatól nem messze, saját házukban laktak, és társadalmi életük még kiterjedtebbé vált, addig amíg az első világháború meg nem változtatott mindent. Fájdalmas volt a válás számomra, de kapcsolatunk a régi maradt egészen Ausztriába költözéséig.

Egészen másképp hatott rám Károly nagybátyám családja. Ő apám egyik fiatalabb testvére volt. Ő is a kovácsok sorából származott, parasztlányt vett feleségül s maga is földművelő lett. Portája, a „Stürzel”, a falu felső végén volt, egy tisztáson, az erdő közepén. Károly nagybátyámat sok szerencsétlenség érte. Még házassága előtt üzemi baleset következtében elvesztette a fél szemét. Akkoriban még nem kaptak üvegszemet, kötést sem hordott, így a piros, üres szemgödör félelmetes külsőt kölcsönzött neki. Akárcsak apám, ő is feltűnt az iskolában okosságával, adottságaival, és

ezért szerencsétlennek érezte magát amiatt, hogy még is paraszti sorban kellett felnőnie. Eltorzított külseje miatt félénk emberré vált, aki nem szívesen mutatkozott az emberek előtt. Embergyűlöletéhez azonban egészen más jellegű szerencsétlenség is hozzájárult: elsőszülött fia, már egy éves volt, és még nem tudott járni. Ez még nem volt különösen meglepő. Nemso-kára a második fia is megszületett, s az első még mindig nem tudott járni. A falusi emberek általában csak a végső esetben fordulnak orvoshoz, különösen akkor, ha egy eldugott faluban élnek, s a munka örökké sürgeti őket. Így történt, hogy csak évek múltán gondoltak betegségre, és végül megtudták, hogy a négy fiú örökletes hátgerincbántalmakban szenved, s így soha nem lesznek képesek járni. Közben két egészséges gyermek is született, az erős Leonhard és Grete; de négy fiú nyomorék volt, és ingadozó fejükkel csak a földön tudtak csúszkálni. Természetesen sohasem voltak abban a helyzetben, hogy iskolába járjanak, szellemileg teljesen visszamaradtak, amint a szobában egymás mellett gubbasztottak. Mesélték nekem, hogy egyszer a tübingeni egyetem klinikáján megvizsgálták őket, de betegségük, legalábbis akkor, gyógyíthatatlan volt.

Amikor a második világháború vége felé jártam náluk a „Stürzel”-en, a „fiúk” még életben voltak. Időközben felnőttek, körszakállukkal még mindig ugyanabban a tehetetlen állapotban, körben az udvaron. Károly nagybátyám elmesélte, hogy el akarták őket vinni egy intézetbe. Ő a fölháborodástól magán kívül volt, megvetéssel köpött egyet, mert inkább meghalt volna, mintsem hogy odaadja gyermekeit. Olyan korban éltünk akkor, amely az „értéktelen életet” nem kímélte, és mindenki tudta, hogy a négy férfi egy ilyen intézetből sohasem térne vissza. Kétségtelen, hogy nem merték a „fiúkat” erőszakkal elvinni, mert az egész falu ismerte őket. Nagybátyám állhatatossága mélyen megrendített: egy ember, aki egész életében beteg gyermekeinek terhét hordozta, még a hatóságokkal is szembezállt, dacolva a koncentrációs tábor lehetőségével.

A szerencsétlenség még ezután sem hagyta el a családot. Nagybátyámat felöklelte egy bika, amikor az állatot a legelőről az istállóba akarta vezetni. Néhány nappal ezután meghalt — amint mondták — „mert fájt a melle”. Leonhard, az egészséges unokatestvérem, akivel sokszor voltam fáért az erdőben, s aki sokszor elismételte életelvét: „Csak egyszer él az ember, de akkor éljen jól” — leesett a szénapadlásról a szérűre, és röviddel azután meghalt.

Nagybátyám unokái még ma is élnek a „Stürzel”-ben, amelyhez ifjúságom legsötétebb emlékei fűződnek.

5. AZ ELSŐ MUNKÁS ÉVEK

Apám halála után anyámmal és Mária nővéremmel továbbra is a königsbronnai házban éltünk. Nehéz idők jártak. A bekövetkező infláció miatt vagyunk egyre zsugorodott, végül teljesen elszegényedtünk, és anyámnak el kellett adnia a házat. Csak a második emelet használati joga maradt meg neki. De a ház ára is gyorsan elfogyott, mert a pénz elértéktelenedése hatalmas méreteket öltött. Egyre inkább a Stuttgartban élő három nővérem szerény juttatásaiból éltünk, akik maguk is alig keresték meg a megélhetéshez valót. Emlékszem jól, hogy egy-egy cipővásárlás számomra az egész családnak problémát jelentett. Nővéremet nagyon igénybe vette az ennivaló előteremtése és az, hogy a parasztnál néhány tojást kolduljunk. Kenyerünk is alig volt, tepsiben krumplisztyéből vékony, kerek kenyérpótlót sütöttünk, amit répából készült piros lekvárral kentünk meg, hogy valamelyest élvezhető legyen.

Ehhez még más gondok is járultak. Néhány hónappal az érettségi előtt erősen meghűltem, s hetekig nem javult az állapotom. Ez kellemetlen volt, mert az iskola befejezését bizonytalanná tette, hiszen túlságosan kimerült voltam ahhoz, hogy egymagam készüljek föl. Legfőbb bajom az volt, hogy a rossz táplálkozás miatt meglehetősen legyengültem. Osztálytársaimnak ebből a szempontból sokkal jobb volt, mert mindnyájuknak volt apjuk, akik pénzt kerestek, s a családjuknak megvehették az élelmet a feketepiacon, amely akkor nagyon virágzott. Végül is el tudtam menni a vizgákra, s megszereztem az érettségi bizonyítványt. De a legnagyobb nehézség még csak eztán következett. Osztálytársaim közül legtöbben a tübingeni egyetemen, vagy a stuttgarti műszaki főiskolán tanultak tovább. Néhány gyáros fia apja gyárában kezdett dolgozni. Én kissé tanácstalan voltam, mert további tanulmányokra nem gondolhattam. Csak azt próbáltam meg, hogy a számos heidenheimi gyár valamelyikében

ipari tanulóként helyet keressek magamnak. De még ez sem volt könnyű feladat. Jóllehet Heidenheim ipari város, de ahhoz, hogy jó helyet szerezzen magának valaki, kapcsolatokra volt szükség, ezzel azonban szegény anyám nem rendelkezett. Ezenkívül akkortájt Heidenheim a teozófia fellegvára volt. Ennek jelentőségéről akkor még fogalmam sem volt; később világosított föl egy kollégám, hogy a legtöbb igazgató és vezető állású alkalmazott Rudolf Steiner követője, és az iparban a boldogulás e világnézet nélkül szinte elképzelhetetlen. Nemsokára valóban átéltem Rudolf Steiner győzedelmes bevonulását Heidenheimbe; óriási autósor kísérte.

Bár a kereskedelmi tanulmányok iránt mélyszéles el-lenszenvet éreztem, be kellett látnom, hogy nincs más lehetőség, s még örülnöm is kellett, hogy az ismert Hartmann kötszergyárba tanoncként beléphettem. Fölvettek, mert az igazgató egy volt osztálytársam apja volt. Míg tehát osztálytársaim nagy része kedvére való tanulmányokhoz látott, számomra kemény, szinte elviselhetetlen élet következett. Bele kellett helyezkednem egy idegen, általam nem kedvelt környezetbe.

Egészségem is gyöngye volt még, és a tanonc munkája akkoriban sokkal nehezebb volt, mint ma. Mindennap hat órákor kellett kelnem, vonattal mentem Heidenheimbe, aztán félórás gyaloglás következett, mert a gyár a városon kívül volt. Így gyakran megesett, különösen télen, hogy már fáradtan érkeztem az irodába, s vissza is csak délután 6 órákor induló vonattal mehettem, s ezzel csak 7 óra tájban értem haza. Nem kis gondot okozott a családnak, hogy ezt a megterhelést legyengült egészségi állapotommal átvészelem-e. A félelem jogosnak bizonyult. Fél év múlva tüdőcsúcshurutban megbetegedtem, amely nem volt más, mint kezdődő tuberkulózis. Hat hétre abban kellett hagynom a munkát. Házi orvosunk nemsokára kapott egy levelet Heidenheimből azzal, hogy közölje a gyárral, mi van velem. Tudtam, hogy a válasz tanulmányi szerződéselem fölbontását vonhatta volna maga után. Ez nagyon rossz lett volna nekem is és családomnak is, mert hogyan tudtam volna újabb állást

szerezni egy olyan városban, ahol a vállalkozók ismerték egymást: ki akart volna egy betegeskedő tanoncot? De orvosunk diplomatikus választ küldött. A helyemen maradhattam, s miután kissé rendbe jöttem, nehéz szívvel ugyan, de folytattam a munkát.

Minden osztályon dolgoznom kellett, és sok tapasztalatot gyűjtöttem ebben a mesterségben. Mélypontot jelentett számomra, amikor áthelyeztek a rendelési osztályra. Ott egyszerű, sőt inkább mechanikus levelezést kellett végezniem. Egy ízben valamelyik szászországi papírgyár küldeményét kellett a szállítmányozó révén a címzett kórházba irányítani. A szállítónak pontos eligazításra volt szüksége főként abban a tekintetben, hogy a bálákat semleges feladó, azaz ebben az esetben gyárunk szállítja le. Ezt szokták odaírni: „Az eredeti származási jegy eltávolítása után, mint tőlünk jövő.” Csak egy pillantást kellett volna vetni a megfelelő levelezési gyűjtőbe, és azonnal megkaphattam volna a szükséges fölvilágosítást. Sajnos ez nem jutott eszembe. Jó sokáig tartott, míg azon töprengtem, mit írjak és amikor saját elképzelésemmel a részlegvezető elé álltam, szánakozva csóválta a fejét és ezt mondta: „Önből soha sem lesz kereskedő.” Ez az eset módfelelőtt lehangolt, hiszen nem nagyon bíztam kereskedői pályafutásomban. A rossz németiség is, a „mint tőlünk jövő” kifejezés furcsasága az egyébként sem kedvelt pályát még banálisabbnak tüntette föl, mint eddig. Egyszóval nagyon lehangolt a gondolat, hogy egész életemen át ebben a légkörben kell dolgoznom.

Ehhez járult még az is, hogy a nagyon művelt igazgató, aki a vezérigazgató után a legbefolyásosabb ember volt, egy alkalommal ezt kérdezte tőlem: „Dehát mit képzelsz Ön? Értse meg, egyedül a vállalati siker, a mérleg, az eredmény a mérvadó!” Ez minden bizonynyal így is volt, és ez a képzett ember bizonyára nem volt materialista; nem hiszem, hogy e kijelentéssel saját hivatástechnikáját fogalmazta meg, hanem — nyilván — egy vita során az üzleti élet adott vonatkozására mutatott rá, amellett, hogy — amint ezt a későbbi években tapasztaltam — még számos, emelke-

dettebb szempont létjogosultságát is elismerte. De az ilyen meggondolások csak növelték ellenszenvemet, hiszen minden tapasztalat híján álltam a kereskedelmi pályán. Így aztán egyre szerencsétlenebbnek éreztem magam. A mélypontra egy tavaszi napon jutottam. Munkaszünetben, 9 óra és negyed 10 között, éppen a tízóraitam költöttem el egy padon a gyár területén. Az ország szegénysége ebben az időben nőttön nőtt. Előttem folyt a Brenz patakja visszataszító, barnás habokkal — az én oly annyira szeretett Brenzem, amelynek vize Königsbronnban még kristálytisztá volt! A gyár mögött kezdődött az erdő virágbaborult fáival. Oly érzés fogott el, mintha be lennék zárva a gyárba — mint börtönbe, amelyből már soha többé nincs kiút. Annyira levert voltam, hogy arra gondoltam, mennyire jobb lenne, ha a víznek mennék és véget vetnék ennek az értelmetlen állapotnak. Komoly lelki krízisen mentem át. Föl akartam adni mindent. Hogy akkor visszariadtam az öngyilkosságtól, annak nem erkölcsi meggondolások voltak az alapjai; egészen egyszerűen a létfenntartás ösztöne kényszerített arra, hogy ragaszkodjak az élethez.

Kis könnyebbséget éreztem, amikor az utolsó negyedévben két éves próbaidőre áthelyeztek az exportosztályra. Tevékenységi köröm néhány országra terjedt ki, például Svájcra, Litvániára és Észtországra. Ez fordulópont volt. Végre egy kis érdekességet találtam munkámban, lett egy kis önbizalmam, éreztem, hogy nem vagyok teljesen tehetségtelen a kereskedelemben. Ezen az osztályon kollégáimat is kedvesebbnek találtam, és rájöttem arra, hogy kizárólagosnak tűnő szakmai érdeklődésük másfajta érdeklődést is rejt, amelyet eltitkolnak. Persze egyikük sem volt valóságos, de ez engem egy csepp sem zavart, mert magam is elvesztettem már rég minden hitemet. A cégvezetők és igazgatók is hitetlenek voltak, keresztlevelük szerint valamennyien evangélikusok. Csupán a könyvelés igen finom modorú igazgatóját tartották számon, mint meggyőződéses keresztényt, a presbitériumnak is tagja volt, de munkája során a fiataloknak soha egy szót sem szólt a vallásról.

6. BÚCSÚ A SZÜLŐFÖLDTŐL — ÚJ ÉLET AUSZTRIÁBAN

Az exportosztály vezetője sváb volt, mint jómagam, de spanyolnak látszott: sötétbőrű és telve temperamentummal, amit csodáltam. Az első világháborúban évekig a fronton volt, és hihetelen nélkülözéseken ment keresztül. A háború előtt néhány évig Spanyolországban élt. Folyékonyan beszélt és írt spanyolul. Azért is lett az exportosztály vezetője, mert a vállalat-hoz egy spanyolországi fióküzem is tartozott, s így kiterjedt spanyol nyelvű levelezést folytattunk. Nekünk, fiataloknak, imponált megjelenésével, világfias föllépésével, de mint később kiderült nagyon erkölcs-telen módon élt. A helyettes vezérigazgató — talán éppen ezért — nem szívlelhette ezt a szokatlanul tehetséges embert, aki pedig lelke volt ennek a nagy cég-nek. Mi, az exportosztály alkalmazottai, mindenna-pos tapasztalatainkból tudtuk ezt, mert a két vezető között gyakran voltak nézeteltérések. Tarthatatlan lett a helyzetet, s valóban, egy napon jött a hír, hogy főnökünket Ausztriába helyezték át, Innsbruckba, fi-ókvállalat alapítása végett. Mielőtt elbúcsúzott, ma-gához kéretett, és jelezte, hogy hamarosan szüksége lesz segítségre, és engem fog javasolni beosztottjának.

A gazdasági viszonyok Németországban hónapról-hónapra rosszabbodtak. A márka értéke nagyon lezu-hant, és szerény fizetésünket már milliárdokban szá-moltuk. Ha a bankjegyeket rögtön fizetés után nem váltottuk át élelmiszerre vagy értéktárgyra, úgy a hó-nap közepén gyakorlatilag már semmi sem volt a ke-zünkben. Munkatársaim gyakran kaptak külföldi ro-konaiktól dollárt vagy holland guldent. Ezekkel a de-vezákkal aztán egy sajátos börze alakult ki az irodán belül. Emlékszem, egy alkalommal, amikor öt dollárt és néhány holland guldent összevásároltam, jómó-dú embernek képzeltem magam. Ebben az időben történt az is, hogy egy spanyol fiatalembert spanyolhoni

leányvállalatunktól áthelyeztek a mi osztályunkra. Nagy föltűnést keltett Heidenheimben és körünkben is, mert nagy lábon élt, költekezett, fogadásokat adott számunkra, ahol nagyvonalúan megvendégelt bennünket. Az elegáns, fiatal külföldi minden társaság középpontja lett, s mi mindnyájan mesésen gazdagnak tartottuk őt.

Később, amikor a német törvényes pénznemet fölszámolták, a spanyol fiatalember visszatért Barcelonába, akkor tudtuk meg hiteles forrásból, hogy szerény körülmények között élt és heidenheimi tartózkodása idején havonta csak 100 spanyol pezetát kapott otthonról. Pezetáinak ügyes átváltásával tudott oly nagyvonalúan élni.

Olykor levelet kaptam Innsbruckból egykori főnökemtől. Ezekben arról tájékoztattott, hogy jó sora van Ausztriában, s hogy a háború következményeit szinte már nem is érzi. Egy szükséges segéderőről azonban sohasem ejtett szót leveleiben, így már nem is számítottam áthelyezésemre. Ehelyett egyik nap a személyzeti osztály vezetője hivatott, és — legnagyobb meglepetésemre — azt kérdezte: hogy egyetértének-e azzal, ha áthelyezne a hamburgi főirodába. Gondolkodási időt kértem, és rögtön az ausztriai lehetőség ötlött föl bennem, amely ugyan teljesen bizonytalan volt, de azért mégis csábított. Azt is meg kellett gondolnom, hogy Hamburg számomra teljesen idegen, s ott bizonyára még többet kell éhezniem, mint itthon, ahol nővérem szorgalmasan „gyűjtögetett” és legalább néha valami jó falatot hazahozott. Néhány nap múlva tehát visszautasítottam az ajánlatot, amit a személyzetis igencsak zokon vett. Erre azt válaszoltam, hogy a fölkínált munkahely túl messze van otthonomtól és idős édesanyámtól.

Néhány hétre rá ismét hivatott a személyzeti osztály vezetője. A vezérigazgató levelét tartotta kezében, aki éppen Innsbruckban járt. A levélben fölszólította őt, kérdezzen meg engem, elfogadnék-e egy innsbrucki áthelyezést? Amikor azonnal igent mondtam, a személyzetis élesen rámnézett, és láthatóan még mindig bosszúsán megkérdezte, most miért nem vagyok te-

kintettel édesanyámra. Mivel tudtam, hogy a vezérigazgató ajánlata ellen semmit sem tehet, röviden és tömören azt válaszoltam: Innsbruck külföldön van ugyan, de közelebb, mint Hamburg, és ezért elfogadom az ajánlatot. Az egykori exportfőnök bizalmas ígéretéről, aki Innsbruckban dolgozott mint cégvezető, természetesen nem volt szabad tudnia.

Odahaza a faluban óriási meglepetést keltett küszöbönálló áthelyezésem híre. Anyám és nővéreim a lehetőségtől boldogok voltak, s minden barátom gratulált, hisz az ilyen áthelyezések gyakran évekre szóltak. Erre gondolt az én családom is, és én is foglalkoztam a gondolattal, hogy csak később térek vissza. Ám Ausztriának hazámmá kellett válnia. Egy ragyogó őszi napon keltem útra; szívem telve volt felködlő határozatlan reményekkel.

Nyurga, sápadt vidéki fiú voltam, tele tüzes élni-akarással, de minden élettapasztalat nélkül. A világháború utáni évek csak éhínséget, lemondást, gondokat és robotot hoztak, s nekem az volt az érzésem, hogy valamiféle álomszerű szabadságba indulok. A csomagtartóban apám nagy hajóbőröndje volt, megtömve anyám által kötött meleg ruhadarabokkal, amelyek nemsokára fölöslegesnek bizonyultak. Eddig alig-alig hagytam el Königsbronnt. Minél jobban közeledett a vonat a bajor határhoz, annál nagyobb kíváncsisággal bámultam a megváltozott vidékre, és az esti fényben ragyogó távoli hegyekre. Leginkább az Innsbruck melletti Martin-sziklafal feltűnésére vártam, amelyről már olvastam és különösen impozánsnak képzeltem el.

A vonat Mittenwaldon robogott át. A kalauz megmutatta a Martin-sziklafalat, s én majd fölfaltam tekintetemmel a látványt. Kicsinysége a hatalmas Karwendel hegyhez képest kissé csalódottá tett. Amikor azonban a vonat végre befutott Innsbruckba, a város messze fölülmúlta várakozásomat. Ott magasodott az Északi-hegylánc a legcsodálatosabb esti napfényben, ahová csak pillantottam, hegyóriások törtek az ég felé — lenyűgöző volt! Albrecht, a leányvállalat vezetője jött elém a pályaudvarra, és a Hellensteiner-fogadóba

vitt. Itt néhány napot töltöttem, amíg nem találtam magamnak szobát. A Hellensteiner kertjében olyan látvány tárult elém, amelyet még sohasem láttam: nagy, pompásan kivilágított kerthelységben az öreg gesztenyefák alatt, jókedvű társaság vacsoránál ült. Pincérnők sűrögtek-forogtak söröskorsókkal, dúsan megrakott tálakkal — valósággal megnémultam. Csodálkozásom csak nőtt, amikor Albrecht díszes étlapot nyújtott felém és értésemre adta, hogy mindenféle ingyencsészt ételmiszerjegy nélkül rendelhetek. Biztatott, hogy lássak neki alaposan. Azt hittem álmodom, oly rendkívüli volt számomra itt minden és olyan fölfoghatatlan, hogy most már nekem is ily bőségben lesz részem. Már maga a körülmény boldogító volt, hogy itt Tirolban őszi napokon is a szabadban lehet üldögelni. Az én hazámban fenn a hegyi legelőkön legjobb esetben is csak néhányszor, különösen meleg, nyári estéken tehetjük ezt meg. Innsbruck úgy hatott rám, mint a szabad, boldog élet ígérete, mintha egy déli ország városa lenne. Az első napokban úgy éreztem magam, mintha elvarázsoltak volna. Már az irodába vezető út is gyönyörű volt, minduntalan a közeli hegyekre kellett fölpillantanom — ez is élményt jelentett számomra. Rögtön az első reggelen egy kis üzlet mellett mentem el: a kirakatban tojással teli kosár állt. Bátorralanul léptem be, hogy megkérdezzem, vehetnék-e néhány tojást. Csodálkozva válaszolta az asszony, hogy annyit vihetek el, amennyit csak akarok, akár az egész kosárra valót is. Szó nélkül álltam, anyámra és nővéreimre gondoltam és arra, hogy nálunk Königsbronnban gyakran csak egy tojás jutott hármunknak és azt az egyet a levesbe csurgattuk, hogy mindenkinek jusson belőle. Az irodában a kiadó megjegyezte, hogy ő száz tojást is képes becsomagolni, úgy, hogy azok sértetlenül érkezzenek Königsbronnba. Az ebédszünetben rögtön vettem száz tojást az asszonynál. Csomagolóforgácsba helyezték mind a százat, és így küldtem el anyámnak, mint első üdvözetemet új hazámból. Nemsokára levelet kaptam, a tojások épen megérkeztek, egy sem tört el, és amint meglátták a rengeteg tojást, azt hitték álmodnak. S

ami még engem ezen az első napon — amikor választott hazámat birtokomba vettem — különösen megörvendeztetett, az a Dél-tirolból származó rengeteg kék szőlő volt. Mindenütt árusították. Ilyesmit sohasem láttam még és különösen nem ilyen bőségben; boldogan szaladgáltam körbe a városban, mintha mesében élnék. Magam mögött hagyva korábbi nehéz éveimet, a fárasztó munkát és a nélkülözések lidércnyomását, az élet aranybányaként tárult föl előttem. Ilyen körülmények között foglalkozásom is érthetően más megvilágítást kapott. Sok munka várt rám ugyan az új fiókküzetben, de változatos és egészen más, mint a heidenheimi nagyüzemben. A körülmények néha megkövetelték, hogy vacsora után is bemenjek az irodába, de immár ezt is szívesen tettem. A bőséges étkezés következtében megromlott egészségi állapotom szemlátomást javult, megerősödtem, ellenállóképességem nőtt, és fizikailag is alkalmassá váltam az új feladatokra.

A feladat nagy volt. A bécsi osztrák konkurrencia természetesen megkísérelte megakadályozni, hogy tirol-i hídfőállásunk révén Ausztriában terjeszkedhesünk. Ezért az első időben sok kemény harcot kellett vívniuk. De nekem személy szerint ez a megváltozott élet oly szépnek tűnt, olyan nem sejtett erőket ébresztett bennem, hogy semmiféle munka nem tűnt túlságosan soknak. Innsbruck akkoriban még nem volt olyan idegenforgalmi központ mint ma. Még volt valami benne a csöndes, hangulatos hegyvidéki kisvárosból. Különösen télen találkozott az ember a sítúrákon barátokkal és ismerősökkel. Fölfedeztem a síelés örömeit a magas hegyek között, Arlbergben, az Ötztali Alpokban. Nyáron túráztunk a Karwendelen és a pompás tirol-i hegyvidéken. Kajakoztunk az Inn folyón, és úszni mentünk a környék tavaiba. Minden hétvégére terveket szőttünk barátaimmal. Mintha mindent most akartam volna bepótolni, amit eddigi életemben Königsbronnban elmulasztottam. Az első hónapok lelkesedése, persze, nem tartott egész időn át, amíg Tirolban tartózkodtam. A mindennapok realitása fokozatosan érvényre jutott. Nagyjából és egé-

szében az innsbrucki nyolc év a gondtalan életöröm, a boldogság fölfedezése és új életézés éveit voltak, amelyek nagyon tágitották ismereteimet, de mélyenlátáshoz nem vezettek.

A tiroliak az idegenekkel szemben akkoriban még nagyon tartózkodóak voltak, egészen mások, mint a bécsiek, akiket később ismertem meg. Az általam gyakorolt sokféle sport révén azonban odavalósinak érezhettem magamat, és bejáratos voltam egyes tiroli családokhoz. Noha Tirol teljesen katolikus vidék volt, sohasem került sor elvi beszélgetésekre, és az itteni emberek életvitelében nem vettem észre olyan különbségeket, mint hazám protestánsainál. Ez valószínűleg rajtam is múlhatott, mert csak azt kerestem, ami kedvemre volt, és nem láttam az igazi értékeket. Csak innsbrucki tartózkodásom vége felé, véletlen folytán költöztem át egy családhoz, ahol vallásos jellegű konfliktussal találkoztam. Az asszony hamarosan elmondta nekem, hogy férje látszatra nagyon szigorúan tartja a katolikus hitet, naponta jár misére, mégis szeretőket tart egy másik városrészben, Sagenben, akikhez gyakran el is jár. Ezért ritkán van otthon. Ő maga és a gyerekek — 16 és 18 évesek — egyáltalán nem vallásosak, és szenvedniök kell az apa képmutató magatartása miatt. A férfin, aki tisztviselő volt és idő előtt nyugdíjaztatta magát, nem láttam semmi különös jellegzetességet, valóban elég keveset volt odahaza, s ha otthon is tartózkodott, azt a benyomást keltette, mintha éppenséggel ő szenvedne a családjától. Én szívem szerint az asszony oldalán álltam, és alátámasztva éreztem a katolikus egyházzal szembeni előítéletemet, melyet otthonról hoztam magammal. Évekkel később, amikor már magam is a katolikus hitre tértem, megpróbáltam fölvenni a kapcsolatot ezzel az emberrel. A család azonban már elköltözött, és nem tudhattam meg, hogy valóban volt-e szeretője, vagy ez csak a feleség rágalma volt, hogy saját, igencsak világias életmódját igazolhassa.

Egy másik gyakorló katolikus emberre, akivel csaknem baráti viszonyba kerültem, tisztábban emlékszem. Kartonárú szállító lévén, egyre többet termelő

gyárunk üzleti kapcsolatban állt vele. Életvidám ember volt, különböző katolikus egyesületek tagja és szenvedélyes sporthorgász. Néha meghívott magához a Brenner-hágó hegyi patakjaihoz horgászni, így azután a nagy korkülönbség ellenére is összebarátkoztunk. Meghívott otthonába is. Csodálkozásomra felesége és gyermekei egész másfajta emberek voltak mint ő. Eleinte velem szemben hűvösen és tartózkodóan viselkedtek és egyszer megtudtam a barátomtól, hogy felesége és a lánya katolikus hitüket nagyon komolyan veszik és ez az oka annak, hogy egy protestánsnal szemben oly tartózkodóak. Ő maga másként gondolkodik, és nekem sem szabad az asszonyok tartózkodását zokon venni.

Nos, ezt a barátomat is meglátogattam évekkel később amikor már katolikus voltam és Bécsben éltem. Ekkor értesültem családi konfliktusáról, amely egészen más jellegű volt, mint azé a családé, ahol laktam. Kitorő örömmel újságoltam egykori sporthorgász barátomnak, hogy a katolikus hitre tértem. Lázás beszélgetésbe elegyedtünk vallási kérdésekről, és megtudtam, hogy barátom minden nap a Mária Terézia utcai templomba jár a 8 órás misére. Beszélgetésünk során egyre szótlanabb lett. Végül nem tudta eltitkolni afölötti csodálkozását, hogy én igaznak tartom a katolikus hit tanítását, és hogy ezért atyái hitére áttértem. Ekkor rajtam volt a csodálkozás sora. Mintha fejbevágtak volna. Megkérdeztem, hogy akkor miért jár naponta misére. Azt felelte: „Azért, hogy jó példát mutassak a népnek. A népnek vallásra van szüksége, és ezért mutatkozom mindennap a templomban. De hogy ezeket a dolgokat igaznak tartsam, na nem... arra még sohasem gondoltam!” Amikor később feleségével és lányával egy asztalnál ültem, fordított helyzet állt elő a korábbihoz képest: már egyikük sem mutatta még nyomát sem a tartózkodásnak. Nagyon örültek nemvárt áttérésemnek és tele voltak reménnyel, hogy a családfő is hívő lesz valamikor.

Nos, ezekkel az elkalandozásokkal kissé előre siettem. Ezt a két találkozást csak azért említettem meg, mert innsbrucki éveimben sok barátom és ismerősöm

ellenére soha nem tapasztaltam, hogy katolikus országban vagyok. Csak 1929 elején, amikor már majdnem hat éve éltem Tirolban, történt velem egy esemény, amely egészen más, nem várt irányba terelte az életem folyását. Rám tört, akár a földrengés, amely megrázza a hegyeket, s tovább működött bennem, mélyreható változásokhoz vezetett, amelyek más embert formáltak belőlem.

7. A SORSDÖNTŐ OPERÁCIÓ

A vállalat meglehetősen föllandult ebben az időben, az osztrák konkurencia Bécsben beletörődött az új vállalkozás létesítésébe és kereste velünk az együttműködést. A már említett fiókvezető, aki innsbrucki át-helyezésemet a vezérigazgatónak ajánlotta, súlyos összeütközésbe került az egyik osztrák munkatársával, és emiatt lemondott. Így kerültem én az ő helyére és a német központ ausztriai vállalkozásának bizalmi embere lettem. Úgy tűnt, sorsom eldőlt, s miután Ausztriában olyan otthonosan mozogtam, Tirolban szívesen éltem, nem éreztem semmi vágyat arra, hogy visszatérjek Németországba, jóllehet szülőföldemen minden megváltozott az elköltözésemet követő években. Megkezdődött az ismert gazdasági föllandulás Németországban. Én azonban eldöntöttem, hogy Ausztriában maradok, s akkor már meglehetősen biztosnak tűnt, hogy előbb vagy utóbb átveszem az osztrák fiókvállalat vezetését. Már arról is szó volt, hogy az egész gyárat áttelepítik Bécsbe.

A korábbi inséges évek következtében meggyöngült egészségi állapotom az egészséges tiroli életkörülmények között jelentősen javult. A téli síelés, a nyári úszás és kirándulások jelentősen fölerősítettek és élet-erőm, valamint vállalkozó kedvem nem ismert határokat. Mivel már többet is kerestem, elhatároztam, hogy motorkerékpárt veszek; ez akkoriban divatos volt a jólkereső fiatalok körében. Arról álmodoztam, hogyan ismerhetném meg jobban az országot és lelki szemeimmel már láttam magam, amint a tiroli hágónkon fölfelé motorozom és átruccanok a csodás Déltirolba is. Hasonlóképpen gondokodott egy fiatal kollégám, akit a heidenheimi gyárból helyeztek át hozzánk. Néhány héten belül ő is motort vásárolt, és hozzám hasonlóan el volt ragadtatva a tiroli sportolási lehetőségektől, így azután együtt kovácsolhattuk tavaszi és nyári terveinket.

Szép tavaszi nap volt. A hegyeken még tél volt, de a

völgyekből eltűnt már a hó, és a tavasz lehellete járta át a levegőt. Elhatároztuk, hogy vacsora után átmotorozunk a szomszédos Solbad-Hall-ba. Az út majdnem nyílegyenes volt odáig, igazán alkalmas az éjszakai motorozásra. Boldogan mentünk, örültünk az új sportnak. Rövidesen beértünk Hall-ba, leendő vállalkozásokról folyt a szó, majd visszaindultunk, de az út egészen másként végződött, mint elképzeltük.

Én mentem elől, kis távolságra követett kollégám. Az úton alig járt autó. Sötét éjszaka volt, csak fényszóróink világították meg az úttestet. Hirtelen észrevettem, hogy sorompó zárja el az utat. A piros figyelmeztetőtáblát csak egy petróleumlámpa világította meg, így túl későn kaptam észbe. Azon igyekeztem, hogy súlyos motorommal megálljak. Végre ez sikerült is; egy szempillantás alatt megfordultam, hogy az engem követő kollégámnak jelzést adhassak. de már késő volt. Nem tudott idejében fékezni, s nagy csattanással hátulról, ferdén nekem ütközött. Lezuhantam, a motor rámdőlt és amikor föl akartam állni, rémülten vettem észre, hogy a jobb lábamat nem tudom mozdítani. Közben a gyorsvonat, melyet a zárt sorompó jelzett, elrobogott mellettünk. Barátom néhány jelentéktelen horzsolással megúsza, már föl is állt, de rajtam még keresztbe feküdt a motor, és nyilvánvaló volt, hogy a jobb lábam eltörött. A pályaaőr azonnal intézkedett a mentésről. Eközben az út közepén feküdtem, és azt a néhány autót, mely arra jött, elterelték. Nem volt több, mint negyedóra, amíg ott feküdtem, mikor megérkezett a mentőautó. De a percek óráknak tűntek. Egy vékony vércsík csordogált mellettem és terjedt szét az úton. Ebből lassan megértettem, hogy nem remélhetek gyors gyógyulást. Végre ott volt a mentőkocsi, és kívánságomra nem Hallba, hanem Innsbruckba vitt, a Lánchíd melletti szanatóriumba, mely a baleset helyéhez a legközelebb esett. Akkoriban még nem voltak baleseti kórházak. Körülbelül éjjel fél 11 volt, amikor az odahívott orvos — a híres baleseti sebész, Böhler professzor egy tanítványa — megérkezett. Megállapította, hogy nyílt törésem van, mely hosszú operációt tesz szükségessé. Bevittek

tehát a műtőbe. Jöttek a műtősnővérek, velük együtt az is, aki az altatást végzi, és a szokásos előkészületek után, belélegezve az altató hatású etil-étert, mély álomba zuhantam, amely körülbelül este 11-től reggel 6 óráig tartott. Azért ilyen sokáig, mert sok csontszilánkot kellett eltávolítani és a nyitott sebet órákon keresztül mosogatni, hogy megakadályozzák a fertőzést, amely minden bizonnyal amputációhoz vezetett volna, amint ezt később megtudtam. Aki az altatást végezte, egy ápoló volt, tulajdonképpen masszőr, akit erre betanítottak, mivel akkoriban — tudtommal — nem voltak még altató szakorvosok. Ugyancsak a masszőr, aki hónapokkal később is kezelt, elmesélt egynémely dolgot, mely ezen a hosszú éjszakán az operáció közben történt. Azt hiszem, a belső élmények megértéséhez jó, ha előbb az ő beszámolóját mondom el altatásom külső lefolyásáról. Etil-éteres altatásról van szó. A beteg egy maszkot kap az orrára és az altató etil-étert csöpögtet mullpólyára kisebb vagy nagyobb adagban, amelyet a beteg belélegez. Az altatást végző személy feladata az, hogy figyelemmel kísérje a beteget, és az önkívületi állapot mélységét ellenőrizze. Ez akkor még a pupilla vizsgálatával történt. Az ápoló később (lábam masszírozása közben) elmesélte, hogy szokatlanul hosszú ideig feküdtem kábult állapotban. Az éjszaka folyamán volt egy pillanat, amikor a kábultság kezdett veszélyessé válni és — amint kifejezte magát — „már majdnem odaát voltam”. A sebész erre úgy rendelkezett, hogy csökkentsek az altató mennyiségét. Kis idő múlva „visszajöttem” — a szakzsargon azt az állapotot jelöli ezzel a kifejezéssel, amelyben a beteg kezd fölébredni kábultságából. Ez a pillanat tisztán él még bennem, de erről majd később ejtek szót. Amikor már nem volt kétség afelől, hogy egészen „itt” vagyok, sőt az operált lábamat is tudom mozgatni, ismét etil-étert kaptam, és újfent öntudatlan állapotba kerültem. A masszőr később megerősítette, hogy a pupillámat látva megijedt és sok éves tapasztalat alapján félt, hogy ebből a hosszú és mély álomból már „nem térek vissza többet”.

Az orvos közlésére, hogy sérülésem súlyos és ezért sokáig tart a gyógyulás — amennyiben egyáltalán remélhető — teljesen magamhoz tértem. Első altatásom volt ez, és még arra is emlékszem, szilárdan elhatároztam, hogy amennyire csak lehetséges, pontosan megfigyelem a mesterséges tudatkiiktatás egész folyamát. Olyan volt ez, mintha gyűrűket vontak volna körém, egyre több gyűrűt, amelyek beszűkítik az értelem és a külvilág kapcsolatát. Aztán nyomasztóan vastag falak vettek körül, és elveszítettem az eszméletemet.

Órákig tarthatott, amíg a kábulat elérte azt a mélységet, amelyről a masszőr később beszélt. Tér és idő megszűnt létezni, megszakadtak kapcsolataim a külvilággal, külső érzékelésem megszűnt. De most valami különöset éltem át: először gyöngén, majd egyre erősebben éreztem, hogy ismét „vagyok”. Mintha egy túlvilági, a világtól elválasztott szellemi térben ébredtem volna föl, és saját magamat ÉN-ként érzékeltem. Tudatom tökéletesen azonosult hétköznapi önmagammal, de mégis más volt. Nehéz megfelelő szavakat találni erre. Talán így mondhatnám: ismét érzékeltem, mint a világban, de nem én kerestem érzékelést, hanem a dolgok zuhogtak rám; érzékelésem ennek ellenére cselekvő, erőteljes volt, és lelkemet csodálkozás hatotta át.

Ebben a teljességgel szellemi Térben (amely ugyan tér, de nem földi, hanem túlvilági értelemben) eleinte homályosan, a távolban egy szellemi középpontot érzékeltem, olyasvalamit, mint roppant erejű fényt, középpontot, amelyre a térben minden irányult. Lelki szemem, személyiségem központja, megigézve bámult erre a távoli centrumra, és már látványa is mély vágyakozást ébresztett bennem, hogy közelebb kerüljek hozzá, mint végső, boldogító célhoz. Olyan volt, mintha mindaz, amelyre valaha életemben vágytam, és amit kívántam, minden elképzelésemet fölülmúló bőségben együtt lett volna ebben a gyújtópontban, és a középpontra irányult volna; mintha valamennyi lény csak arra törekednék, hogy ezzel a boldogító, szellemi centrummal a legbensőbb kapcsolatot hozhassa létre. Ennek fölismerésével nagy boldogság járt együtt,

mert éreztem, hogy én is e legbelül áhított centrum felé mozgok, hozzá közeledem. Nem egyenes vonalban, hanem — tétovázom, hogy leírjam-e — spirálmozgással. Tisztán érzékelhetően, de nehezen leírható módon körben mozogtam a távoli cél körül. A kör minden fordulattal szűkebbé vált. Ezáltal egyre közelebb értem a középponthoz. Minden fordulattal világosabb, boldogítóbb lett a középpont, és ugyanakkor a vágy is mélyebbé vált, hogy az áhított célt teljesen elérjem. Mintha egyre tisztábban fölismertem volna, hogy semmiféle földi dolog soha úgy nem tudna boldoggá tenni, mint ez a megfoghatatlan, semmihez sem hasonlítható Fény. Ma, oly sok év után, úgy mondanám, hogy a titokzatos centrumból egy végtelen életteljesség áramlott ki, egy titokzatos „minden a Mindenségben”. A vágyakozásban, hogy teljesen elérjek a centrumhoz, nyoma sem volt a halálnak, egy szikrája sem a megsemmisülésnek e hatalmas napban, amelyből határtalan erő sugárzott. A közeledés boldogsága csodálatos módon valamiféle bizonyossággal járt, bizonyossággal, hogy saját Énem megtalálja ott beteljesedését.

Úton e centrum felé — világosan emlékszem rá — észrevettem egy emberi alakot; nem volt teste és mégis teljesen valószerűen láttam. Ez az emberi alak, pontosabban kifejezve, ez a szellemi lény csillapíthatatlan vágyakozással tekintett a központ felé azzal az óhajjal, hogy a boldogító célt, hacsak egy hajszálnyira is, megközelíthesse. Ez az óhaja ugyanakkor mély fájdalmat is okozott, mert ebben valami akadályozta őt. Mintha kötődött volna valamihez, és ezen képtelen volt változtatni, noha az eloldódást, amint vonásairól leolvashattam, egész lényével és szenvedélyesen kívánta. Akkoriban úgy gondoltam, hogy Voltairt vélem fölismerni, de sejtelmem sincs, hogy miért pont őt. Egyébként később, amikor különös élményemről barátaimnak beszámoltam, mindig Voltaireről beszéltem. Ha ma visszapillantok erre a jelenségre, csak a fájdalomba merevedett arc él világosan emlékezetemben.

Tehát spirál alakban közeledtem a középponthoz.

Valamennyi további fordulattal, az egyre csökkenő távolsággal, mind hevesebb lett a vágy bennem, hogy eljussak e legszenvedélyesebben kívánt és boldogító középponthoz. A túlvilági térben ez a vágy éppolyan egyértelmű volt, ahogyan az evilágban is egyértelműen észleljük tárgyi környezetünket. Amikor a spirálmozgás teljessé vált, a közeledés sebessége állandósult. A pálya egy pontján azonban továbbhaladásom akadályba ütközött. A mozgás megállapodott, majd visszafelé indult úgy, hogy a spirálban ismét kifelé mozogtam, az óhajtott középponttól távolodtam. Meg kell még említenem, hogy mindezen folyamatokban teljesen passzív voltam: azaz arra sem volt lehetőségem, hogy elősegítsem a közeledést, de arra sem, hogy a távolodó mozgást megállítsam. A visszafelé mozgás ugyanolyan fájdalmas volt, mint amilyen boldogító a közeledésé. A növekvő távolodás azért volt annyira fájdalmas, mert amit lelkem mélyén boldogítótnak ismertem föl, el kell hagynom. Ezért, amikor altatásom után tudatomat teljesen visszanyertem — erről később még beszélni akarok — mindig ezeket a szavakat ismételtem: „rettenetes, rettenetes”. A jelenlévők ezt egyáltalán nem tudták mivel magyarázni, s végül is a kábulat kellemetlen utóhatásának vélték. Ezalatt én csak látomásomra gondoltam, amelyről természetesen még nem tudtam beszélni. Az egész élmény — legalábbis nekem úgy tűnt — hosszú ideig tartott.

E középpont, amelyet nem értelemmel, hanem lélekkel érzékeltem, és amelynek lényegét mégsem tudtam fölismerni, mind távolabbi és homályosabb lett. És eljött a pillanat, mely örökre belevésődött az emlékezetembe: hirtelen világossá vált — miként történt ez, nem tudom — hogy néhány pillanat múlva öntudatra fogok ébredni, visszatérek a hétköznapi világába, hogy most valahogyan át fogom lépni a határt. Ez a fölismerés erős akarással párosult, hogy ezt a döntő pillanatot későbbi életemre megjegyezzem és kitorökheterlenül emlékezetembe vésem. Mintha egy hang szólt volna: „Jegyezd meg örökre!” Ekkor egészen nyilvánvalóvá vált előttem, hogy létezik evilági

és létezik túlvilági tudat. Olyasvalami volt ez, mint amikor egyik teremből a másikba megy át az ember és abban a pillanatban, amikor az átlépés megtörténik — de csakis abban az egyetlenegy másodpercben, ott a küszöbön — egy pillantással mindkét termet érzékeli.

„Jön...” Ezek voltak az első szavak, melyeket hallottam. Ezzel egyidejűleg ismét „itt” voltam, ismét tudtam, hogy mi történt velem, miért fekszem itt, röviden: teljesen tudatomnál voltam újra. Körülöttem az emberek mindennapos beszélgetést folytattak. Órákkal elmúlt már éjfél, mindenkinek biztosan nagyon soknak tűnt a nyílt seb állandó mosása. Hallottam az orvost, amint a nővérnek mondja, hogy ma még színházjegyet kell vennie. Mindennapos beszélgetés volt, teljesen közömbös számomra. Mégis e szavak nem várt, mély hatással voltak rám: valamilyen megmagyarázhatatlan módon fölismertem, hogy ezek a szavak olyan szellemi magatartásból fakadnak, mely az imént érzékelt világgal iszonyú ellentétben áll. A léhaság szelleme volt ez, förtelmes és undorító. Eddigi életemben még sohasem jutottam ilyen értékelésre. A benyomás erős volt, és épp ezért felejthetetlen mind a mai napig.

Aztán mozogni kezdtem, sérült lábamat teljes hosszúságában fölemeltem — ahogyan ezt a műtősnővér később elmesélte nekem. Mivel a lábszárát a csontok már nem kötötték össze, csak az inak és az izmok, a lábfej 180 fokkal elfordult, és a csont ott, ahol eltört, kicsavarodott a helyéből — egyszóval szörnyű látvány lehetett. Az orvos utasítást adott az altatónak, hogy folytassa, illetve fokozza az altatást. Ismét visszazuhantam az öntudatlanságba, de anélkül, hogy átéltem volna valamit, mint az éjszaka első felében. Ahogyan már említettem, a masszörtől értesültem az egész műtét külső lefolyásáról: ő közölte a sebésszel, hogy öntudatlanságom olyan mélységet ért el, amely kezd már veszélyessé válni. Félő volt, hogy nem ébredek föl többé; így történt, hogy az etil-éter adagolást teljesen leállították. Úgy vélem, hogy ez volt az a pillanat, amikor spirálirányú mozgásom megszűnt és

visszafelé kezdtem mozogni. De az operációt folytatni kellett, ezért ismét kaptam altatót, amíg újból el nem veszítettem öntudatomat.

Az operációnak ez a második része még órákig tartott. Reggel 7 óra tájban tértem csak magamhoz egy egyágyas szobában. Ágyam mellett katolikus apáca ült, irgalmas nővér, hollandi főköntővel. Az egész szoba tele volt az etil-éter szagával, s úgy tűnt, mintha minden lélegeztetvéttel egy egész etil-éter felhőt lélegeztem volna be. Nem voltam még teljesen ébren. Rosszul éreztem magamat, többször elveszthettem az eszméletemet, míg végre teljesen magamhoz tértem.

Hirtelen, villámcsapásszerűen, visszaemlékeztem arra, amit az éjjel átéltem. Nyugtalan lettem, a nővér fölém hajolt, és megkérdezte, nincs-e valamire szükségem. Fölindultan szakadtak ki belőlem mindig ugyanazok a szavak: „Rettenetes, rettenetes, borzalmas!” A nővér természetesen azt hitte, hogy még mindig a balesetemről beszélek, vigasztalni kezdett, a lábamról beszélt, az utóhatásokról, amelyek valóban kellemetlenek voltak — de amelyekre én még egyáltalán nem gondoltam. Kizárólag az élmény foglalkoztatót. Csak e körül forgott minden gondolatom csak ezt próbáltam tudatomban rendezni. Mi is történt? Képzeltetés volt? Vagy megélt valóság? Mit jelenthet mindez? Szinte elfelejtettem balesetemet, megváltozott helyzetemet, egyszóval mindent, csak feküdtem, látszólag érzéketlenül. De valójában éber voltam, és százsámra űzték egymást bennem a kérdések, válaszok és magyarázatok.

Amikor világos reggel lett, jöttek az első látogatók — barátok és kollégák, akik értesültek már balesetemről. Ők is csak ugyanazokat a szavakat hallották tőlem: „Borzalmas, rettenetes” — alig valami mást. Azt kellett hinniök, hogy félig vagy teljesen elvesztettem az eszemet és túl tragikusan veszem balesetemet, amely ugyan elég súlyos volt, de mégsem olyan rendkívüli. Egyetlen szóval sem tettem említést az átéltekről, amelyre szavaim és zavartságom utalhatott. Meghagytam őket hitükben, és boldog voltam, hogy ismét egyedül lehetek és átadhatom magam gondolataim-

nak. Csak délután kezdtem fizikailag kicsit jobban lenni. A rosszullét és az etil-éter szörnyű szaga majdnem teljesen eltűnt. A hányinger is elmúlt, úgyhogy a jó nővér már órákra magamra hagyhatott. Ekkor körülnéztem. Szobám nagy volt és barátságos; nyilvánvalóan a Lánchíd melletti szanatóriumban feküdtem, amelyet kívülről már jól ismertem. Azt, hogy katolikus kórház, az apáca viseletéről láttam.

De akkor pillantásom véletlenül a feszületre esett, mely velem szemben a falon függött. Úgy tűnt, mintha életemben először látnék keresztet. Villámcsapásként világosodott meg előttem élményem jelentése. Ez még nagyobb nyugtalanságot keltett bennem, mint maga az élmény. Öntudatlanságomban nem érzékelttem semmit Krisztusról, egyáltalán semmit, amit közvetlenül Isten megnyilatkozásának hihettem volna. Hiszen eddig teljesen vallás nélkül éltem. Ami tehát az operáció éjjelén mélyen belémvésődött, körülbelül ennyi:

Először: az ember élete semmi esetre sem végződik a halállal, bármennyire is ezt a látszatot kelti a testi megsemmisülés. A tudat ugyan kialszik, érzéketlenné válik erre a mi világunkra, a „kapu átlépése után” azonban annál jobban fölbred egy másik világban, amelyet nevezhetünk „túlvilágnak”, vagy „odaátnak” — teljesen mindegy. A továbbelő személyiség, a titokzatos ÉN, teljes azonosságában abszolút valóság: azt is mondhatnánk, hogy a személyiség leglényege nem semmisül meg, hanem nyilvánvalóan az örökévalóságra van rendelve.

Másodszor: túl a mi érzékelhető, megtapasztalható világunkban, létezik egy szellem, egy elképzelhetetlen dimenziójú szellem, a mindenség szellemi központja, akinek hatalma és nagysága messze meghaladja az emberi képzelőerőt.

Harmadszor: ez a szellemi középpont az emberi lélek számára minden elérhetőnek, minden értéknek az összességét jelenti. Hogyan érezhettem volna különben a hozzá való közeledést már olyan messziről végső boldogságnak, és miért vágytam volna rá olyannyira?

Körülbelül ezek a gondolatok kavarogtak bennem az ébredést követő első órában. Gondolatok, amelyek keresztezték egymást, s amelyeket újra és újra elvetettem a kétség miatt, hogy az egész talán csak különlegesen erőteljes álom volt, netán képzelődés, amely messze áll a valóságtól. S mindezekhez jött ez az ugyanolyan megmagyarázhatatlan, hirtelen rádöbbenés arra, hogy a Megfeszített valahogyan összefüggésben van élményeimmel! Nyugtalanúságom egyre növekedett. Valami kifürkészhetetlen, eddig még sohasem tapasztalt és félelmetes dolog érintett meg. Langyos, közömbös és biztonságos világnézetemet rendítette meg, és ennek következménye számomra beláthatatlannak és egyben félelmetesnek tűnt. Így érthető, hogy napokig alig lehetett szólni hozzám és olyan ember benyomását keltettem, akit nagyon fölkaivart a baleset és az operáció. Én pedig örültem annak, hogy barátaim viselkedésemet a balesetnek és a várható hosszadalmas kórházi tartózkodásnak tulajdonították. Ez fölmentett mindenféle magyarázkodás alól — mert nem volt senki, akiben megbízhattam volna.

Teltek a napok, és sürgetett a sokféle gyakorlati döntés, amellyel munkám járt. Kitavaszkodott, én meg csak naphosszat feküdtem begipszelt lábbal a szanatórium kertjében a virágzó fák alatt. Egyik nővérem átjött Németországból, és meghatóan gondoskodott rólam. Az üzemből naponta hozták a híreket. Kellemes volt visszatérni a régi életbe, mert elterelte gondolataimat, s megakadályozott abban, hogy szakadatlanul a titokzatos élménnyel foglalkozzam. Közben annyira javult már az állapotom, hogy járógipszet kaptam. Egyik kollégám naponta átjött értem, és elvitt a gyárba, ahonnan néhány óra múlva vissza is hozott a szanatóriumba. Ismét a világé voltam, az élmény fokozatosan elhalványult bennem, és úgy tűnt, minden visszatér a régi kerékvágásba.

8. KÖLTÖZÉS BÉCSBE

Életem látszólag az eddigi formák szerint folyt tovább, de valójában nagy változáson mentem keresztül. Naív, felszínes világlátásom összeomlott. Amit átéltem, észrevétlenül tovább működött lelkemben. Gyanakvás ébredt bennem minden olyan fölfogással szemben, amely megelégedett a jelenségek külsődleges értékelésével, és csillapíthatatlan vágyat éreztem az igazság megismerésére; igen, az igazság kérdése, földi létünk végső értelme jobban kezdett foglalkoztatni, mint a munkám, és életem központi kérdése lett.

Az osztrák partnerek tiltakozása ellenére Heidenheimben elhatározták, hogy a még nem túl jelentős, de egyre nagyobb forgalmat lebonyolító innsbrucki fiókirodát áthelyezik Bécsbe. Innsbruck ugyanis nem bizonyult megfelelő székhelynek; a többéves tapasztalat azt bizonyította, hogy a gyár Bécsben eredményesebben tudna működni, mert gyártmányaink legnagyobb felvevőpiaca maga a főváros volt. Vállalatunk áthelyezési rendelkezéseivel egyidejűleg megbíztak az osztrák fiók gazdasági vezetésével, amivel természetesen rám hárult az átköltözés és a berendezkedés minden felelőssége.

Örültem a feladatnak, de sok terhet is rótt rám. Időközben jártam ugyan néhányszor Bécsben, de új beosztásomban a bécsi körülmények jobb ismeretére lett volna szükségem, melyekhez nekem is alkalmazkodnom kellett. A konkurencia fővárosi megjelenésünkkel egyre élesedett, ami az új gyár fölépítési gondoljaival együtt minden erőmet igénybevette. Így érthető, hogy eleinte az operáció élménye háttérbe szorult, nem foglalkozhattam már oly intenzíven a történetekkel. De megsokszorozódott munkám ellenére, a hétköznapi forgatagában sem felejtettem el teljesen. Mihelyt megszoktam az új környezetet és a vállalat is lassan megkezdte működését, a titokzatos élmény egyre inkább előtérbe került. Érdekes hivatali elfoglaltságom ellenére életem tartalmatlan, kielégí-

tetlen volt. Tudtam, hogy kiegyensúlyozott körülményeim ellenére boldogtalan leszek, ha továbbra is így élek. Világossá vált számomra: az élet értelmes lehet, de ezt az értelmet én még nem fedeztem föl. Sokszor fölmerült bennem ez a gondolat, majd az üzleti élet forgatagában el-eltűnt, de teljesen soha nem feledtem el.

Bécsbe-költözésem életemnek döntő fordulatát hozta. Innsbruck és Bécs között korántsem volt akkora különbség, mint szülőföldem és Tirol között, de benső életem számára mégis nagy jelentőségű volt a változás. Bécsben egészen más emberekkel kerültem kapcsolatba. Innsbruckban sokat sportoltam, ezért ottani barátaim leginkább sportbarátok voltak vagy olyan emberek, akikből hiányzott a mélyebb lelki érdeklődés.

Bécsben rögtön egészen más körbe kerültem anélkül, hogy ezért bármit is tettem volna. Hietzingben vettem ki szobát, hogy a gyár közelében lakhassak, nyugodt helyen. Mindezt megtaláltam a Wattmann utcában Dr. Waldecknél, egy özvegyasszonynál, aki bevezetett széleskörű bécsi baráti körébe. Dr. Waldeckné az akkori párizsi kultúrattasé, Dr. Zifferer testvére volt, aki ragaszkodva az ódivathoz „szalont” tartott fenn; ez azt jelentette, hogy minden héten volt egy fogadónapja, amikor barátai összejöttek nála. Barátai fiatal, leginkább szegény művészek voltak, mint például Franz Lerch és Theodor Kern, akiket az özvegy anyagilag is támogatott. Szállásadóm ezenkívül még író is volt, akárcsak párizsi bátyja, aki gyakorta írt tárcákat a „Presse” című újság részére, sőt egyszer egy regényt is kiadott, de ennek címét már elfelejtettem. Az asszony tehát egyfajta mecénás volt, s a legkülönbözőbb korú és végzettségű emberek jöttek össze nála, valamennyien művészeltek. E kör jóvoltából Bécsben hamarabb otthonos lettem, mint hittem volna.

Megerőltető munkám ellenére egészen új dolgok iránt kezdtem érdeklődni. Sokat jártam a Várszínházba, múzeumokat látogattam, és szinte szívtam magamba azt az irodalmi légkört, melyet Waldeckné

környezete nyújtott. Olvasni kezdtem, sokat olvastam, különösen a nagy orosz írókat: Tolsztojt, Dosztojevszkijt és Gogolt, akik mély benyomást tettek rám. Az irodalom iránti érdeklődésemhez lábsérülésem is bizonyára hozzájárult, amelyet első bécsi éveimben még mindig éreztem. Súlyos csonttörésem nem gyógyult meg tökéletesen, ezért Böhler, a híres baleseti sebész, ...öregyszer megoperált. A második operáció során újra eltörték a lábamat, de végül tökéletesen meggyógyult, olyannyira, hogy újra úzhettem minden sportot. A lábadozás hónapjai alatt olvastam Egon Friedell „Az újkor története” című művét. Évekkel azelőtt már tanulmányoztam Oswald Spengler „Nyugat alkonya” c. munkáját, de nem sok hasznom volt belőle. Ennek ellenére Spengler megbabonázott, és egészen új távlatok nyíltak meg előttem. Friedell azonban egészen másként érintett. Az operáció élménye különös módon lett élővé bennem ismét. Megvilágosodott előttem, hogy a lélek élete a tulajdonképpeni élet, és — Friedell szavaival élve — az ember története „végnélküli filozófia”. Nem tudom, miért volt rám olyan nagy hatással Friedell, de az biztos, hogy ragyogó fejtegetései olyan horizontot tártak föl előttem, amelynek létezését nem is sejtettem. Miközben könyvének fejezeteit olvastam, úgy éreztem, mintha álomból ébrednék. Ezzel szemben Rudolf Eucken „Nagy gondolkodók életfölfogása” c. könyve, amelyet már előzőleg olvastam, semmit sem mondott számomra. Ezt csak azért említem meg, hogy megmutassam, milyen titokzatos hatása lehet szellemi találkozásoknak, s ezek mennyire kiszámíthatatlanok.

Waldeck asszony környezetében töltött éveim során sok érdekes ismeretségre tettem szert. Volt ott egy férfi, akinek holland volt az apja s kínai az anyja; kezdetben ő volt a hangadó. Amikor odakerültem, ő már évek óta Bécsben élt, és soha nem is akart visszatérni Hollandiába, mert itt sokkal jobban érezte magát, mint Amszterdamban. Idegenszerű megjelenésével föltűnő volt, s a bécsi társaságban igen kedvelték. A haeckeli materializmust képviselte, és ragyogóan tudott érvelni saját világnézete mellett, elegánsan, ügye-

sen, mint ahogyan mindig is föllépett. Még egy föltűnő ember volt rajta kívül a társaságban: fiatal rokona a ház asszonyának, egy gyógyszerész lánya, két doktorátussal, aki sokkal képzetebb volt, mint a holland. A beszélgetések akkor lettek csak igazán érdekfeszítők, amikor két új ember érkezett Bécsbe és rendszeresen kezdtek járni körünkbe. Az egyik Theodor Kern festőművész volt, akit már említettem. Waldeck asszony régi jó ismerőse volt. Az utóbbi években Angliában élt, és most visszatért hazájába. Waldeck asszony, e szabadelvű zsidó hölgy, már a festő hazatérése előtt sok különleges dolgot mesélt róla. Festőként hosszabb időt töltött Párizsban, ahol meglehetősen szabad életet élt, Angliában azonban egészen megváltozott. Waldeckéknak az is a fülébe jutott, hogy egy ideig kolostorba húzódott a világ elől, mindenestre teljesen megváltozott, ezért az asszony vegyes érzelmekkel tekintett közelgő hazatérése elé. E vegyes érzésekben magam is osztoztam. Középkori, szellemileg sötét embert képzeltem magam elé vagy inkább egy fanatikust, aki sehogyan sem tűnt körünkbe illőnek. Minden törekvésem ellenére nézeteim a katolikus egyházzal nem változtak: valójában kész voltam arra, hogy mindenben az igazságot kutassam csak ebben a kérdésben maradtam hajlíthatatlan. A gondolat, hogy Krisztus számunkra, emberek számára különleges jelentőségű, nem hagyott nyugodni, de azt nem tudtam elfogadni, hogy a római pápát az ő földi helytartójának ismerjem el.

Egy napon aztán Kern festő tényleg megjelent a Wattmann utcában. Láthatóan nagyon szegény volt, egyébként azonban egyáltalán nem felelt meg a képnek, amelyet róla alkottam. Vidám ember volt, jó humorral, és érdekesen tudott mesélni külföldi élményeiről. Rendszeresen járt hozzánk, és mindig nagy szelet húst kapott, mert nem nagyon volt pénze arra, hogy a hét többi napján jóllakjon. Mindjárt az első esték egyikén történt, hogy evés előtt nagy keresztet vetett és rövid ideig csöndben imádkozott. Nem mesterkélten vagy kihívóan tette ezt, de bátran, mintegy tíz ember előtt, akik az asztalt körülülték. Láttam, hogy

néhányan megbámulták, majd sokatmondóan egymásra pillantottak. Én hallgattam és csodálkoztam, nem is azon ami történt, hanem inkább a bátorságon, hogy ilyen kirívó gesztust meg mert tenni. Ettől kezdve egyre gyakrabban került sor vallásos beszélgetésekre. Föltűnt, hogy Kern a hitét minden alkalommal mindenféle fanatizmus nélkül, világos és meggyőző érvekkel védte meg. A korábban hangadó holland materialista egyre inkább elveszítette a talajt a lába alól, érveinek meggyőző ereje elhalványult. Kezdtém fölfigyelni... Nem sok időbe telt, és magam is beszélgetésbe kezdtem Kernnel, aki még hét közben is gyakran jelent meg Waldeck asszonynál, ő ugyanis láthatóan pártfogolta a festőt. A katolikus egyházzal folytatott beszélgetéseink során meg kellett állapítanom, hogy Dosztojevszkij „Nagy Inkvizitor”-a még igen erősen él bennem.

Mindehhez járult még egy különös élmény: a Kulturális Szövetségben Pfliegler professzor előadását hirdették meg. A hirdetés szociális kérdések taglalását helyezte kilátásba, s én igen érdeklődtem e témakör iránt. Pfliegler neve különben számomra teljesen ismeretlen volt. A legelső sorban foglaltam helyet. Amikor az előadó bejött, ruhájáról rögtön láttam, hogy katolikus pap. Már arra gondoltam, hogy fölálllok és kimegyek, de mégis meggondoltam. Ez volt az első alkalom, hogy katolikus papot hallgattam. Az előadás tartalmából már semmire nem emlékszem, de egyet nem felejtettem el: amikor a földalattival hazamentem, mélyen föl voltam kavarva. A professzor ugyanis egyszerűen az igazságot fejtette ki, ami tökéletesen megfelelt annak, amit a saját pályámon tapasztaltam. Azt kérdeztem magamtól: hogyan lehetséges ez? A katolikus egyház valóban az igazságot tanítaná? Tehát mindaz, amit idáig az egyházzal gondoltam, téves lenne? Felelőtlenség mások véleményét az egyházzal egyszerűen csak elfogadni anélkül, hogy magunk is meggyőződnenek azok igazságáról? Ott is keresni kell az igazságot, ahol eddig még nem kerestem? Dosztojevszkij ugyan lángelme volt, de vajon a zsenialitás kizárja-e a vallási tévedést? Ilyen és ehhez

hasznló kérdések kavargtak bennem hazafelé. Soha nem éreztem magam ennyire találva, s az éjszakai úton könnyekre fakadtam.

Körülbelül ugyanebben az időben volt egy másik nagy élményem, amely megingatta eddigi véleményemet a katolikus egyházzal. Már említettem háziasszonyom okos és csinos unokahugát, aki gyakran megfordult a Wattmannassén. Egy alkalommal a Józsefvárosi színházban voltam: Hochwälder „Szent kísérlet” c. darabját néztem meg, amelyet akkoriban gyakran játszottak. Amikor hazaérkeztem, még ott voltak nálunk néhányan, köztük a fiatal hölgy is. Leültem közéjük, és az előadásról beszélgettünk. Waldeckné korábban megemlítette nekem, hogy az unokahuga erősen kommunista gondolkodású. Amint a darabról beszélgettünk, csak úgy mellékesen megjegyeztem, hogy Jézus Krisztus is nagy forradalmár volt. A fiatal doktornő láthatóan méltatlankodva kijelentésemre, hűvösen ezt válaszolta: „Úgy vélem, hogy amit az imént mondott, rendkívül felületes megállapítás.” Ez a nyilvános rendreutasítás természetesen kényelmetlen volt számomra, és hasonló értelemben kellett válaszolnom. Viszonzásul kijelentettem, hogy tőle mint marxistától, nem ilyen megnyilatkozást vártam volna. Ő erre legnagyobb meglepetésemre azt válaszolta: „Egyáltalán nem vagyok marxista, néhány héttel ezelőtt áttértem a katolikus hitre.” Már nem tudom, hogy miről volt még szó azon az estén.

Ez a közlés rendkívül mély hatással volt rám. Gondolataim még sokáig csak ekörül kavargtak. Hogyan egyeztethető össze ennek az értelmes, okos nőnek az átalakulása azzal az elképzeléssel, amelyet Rómáról kialakítottam magamban? Nem kötelességem-e, hogy ezeknek az elképzeléseknek helyességét fölülvizsgáljam? Vajon nem tudok túlságosan is keveset a katolikus egyházzal? Vajon nem azért vettem át egykori vallásánárom fölfogását, mert ő mint ember imponált nekem? Waldeckné unokahuga a későbbi évek során eltűnt szemem elől. Még hallottam, hogy a csinos, értelmes lány Angliába emigrált, belépett egy katolikus szerzetesrendbe, és ott tanítónő lett.

Ezek után érthető, hogy ettől kezdve egyre inkább kerestem Kern festő társaságát, és gyakorta beszélgettem vele az ő egyházáról. A festő teológiailag igen képzett volt s éppen ilyen tájékozott az egyháztörténelemben is. Erős belső ellenállásom ellenére be kellett ismernem, hogy a katolikus egyházzal vallott elveim közül nem kevés tisztán előítéletekre alapozódott, amelyek korántsem feleltek meg a valóságnak. Hamarosan ráébredtem, hogy egész világképem ingadozni kezd, és ijedten kellett megállapítanom, hogy Kern magyarázatai megvilágítják az operáció alatt átélt élményt, mintegy megfejtik álmodomat.

Belső fejlődésemnek ebben a szakaszában történt, hogy váratlanul megjelent még valaki Bécsben: gyermekkori barátom, Werner Knapp, feleségével, Ingriddel. Nagy meglepetés volt ez, hiszen már évek óta nem hallottam felőle. Prágában az építészet docenseként dolgozott, most Bécsbe jött, hogy néhány hónapig szakmai tanulmányokat folytasson az egyetemen. A viszontlátás öröme azonban csakhamar elhomályosult, amint észrevettem, hogy akárcsak felesége, a nemzetszocialista eszmék felé hajlik. Számomra fölfoghatatlan és megrázó volt ez, hiszen teljességgel összeegyeztethetetlennek tűnt azzal a szellemmel, amely igen művelt családjukban uralkodott. Werner barátom nagyon intelligens és képzett ember volt. Akkor már mint ismert kutató várkastélyokkal foglalkozott és Georg Dehionak (német művészettörténész 1850-1932) is munkatársa volt. Jellemzéséhez tartozik még, hogy amikor a karintiai Weissenseeben letelepedett, kiadott egy kis könyvet, amelyben Weissensee egykori környékét mutatja be. Ez a könyvecske oly nagyszerű természetábrázolásokat tartalmaz, hogy azok művészi értékükben egyenrangúak Adalbert Stiferters műveivel. Werner Knapp tehát mélyen érző, átszellemült ember volt. Emlékszem, egyszer egy társaságban őt „homo religiosus”-nak, engem pedig „homo practicus”-nak neveztek. Ezen bosszankodtam egy kicsit, de valami igazság volt az ítéletben. Csak később jöttem rá — amikor már szilárdabb állásponttal rendelkeztem —, hogy Werner a vallás te-

rületén az volt, akit „okoskodó”-nak szokás nevezni. Evangélikusnak keresztelték meg, de felnőttként kialakította a saját maga hitét, minden vallási kötöttséget fölszámolt, s az evangélikus papokat gúnyosan „Isten hivatalnokainak” nevezte.

A Knapp házaspár megjelenése vibráló légkört teremtett a társaságban. Nemsokára Kern festőt is megismerték. Hirtelen előtérbe kerültek a vallási beszélgetések. Meglepetésemre a beszélgetésekben Kern mindig fölénybe került régi barátaimmal szemben. Nyugodtan és tárgyilagosan fejtette ki katolikus nézeteit, Werner szembeállította ezekkel saját elmés elgondolásait, és lám, megtörtént, amit soha nem vártam volna: a katolikus hittételek az értelemre hatottak, míg barátaim magyarázatai nagyon szubjektívek és ködösek maradtak. Werner nemsokára megtudta, hogy katolizálok, vagyis szándékomban áll komolyan közeledni a katolikus egyházhoz. Ez azután jó alkalom volt arra, hogy négyszemközt is beszéljünk vallási fölfogásunkról, miközben ő minden eszközt fölhasznált, hogy letérítsen választott utamról. Érezhetően a katolikus egyháznak radikális ellenfelévé vált. Nyíltan közölte velem, hogy „áruló” vagyok, ha áttérek a katolikus hitre. Szerinte Róma az Antikrisztus, és a római egyház az egész világot bevonta szellemi pókhálójával, a pápa pedig egy nagy pókként ül a háló közepén. Mindenki, aki beleakad e hálóba, szellemileg megsemmisül. S a gondolatától, hogy én mint „német” belegabalyodhatok ebbe a hálóba, egészen kijött a sodrából.

Érvelésénél történelmi ismereteit használta fegyverül, amelyekkel nemigen voltam képes szembeszállni, mert akkoriban még túl keveset tudtam az egyházzal ahhoz, hogy jól védekezhessenek. Mégis, a vallásról szóló beszélgetéseink során, minden alkalommal világosabbá vált, hogy a katolikus festőnek vannak jobb érvei, s ezekkel fölülkerekedik ifjúkori barátomon. Korábban ugyan mindig is csodáltam Werner misztikus fölfogását, és szégyeltem a magam vallásos közömbösségét, most mégis fölébredt bennem a bizalmatlanság, és összehasonlítottam az ő elképzeléseit a katoli-

kus egyház dogmaival, amelyek számomra rendkívül világosak és valószerűek voltak. Egy alkalmas órában elmeséltem Wernernek operációm közben tapasztalt élményeimet is. Figyelmesen végighallgatott, majd elmondta véleményét: ez egyfajta álom lehetett, amely a baleset sokkhatása következtében tett rám olyan mély benyomást, valójában ebből nem lehet ilyen természetű következtetést levonni.

Werner Knapp többször beszélt arról, hogy miért lett vegetáriánus, ami már föltűnt nekem. Ő, mint mondta, nem lenne képes arra, hogy egy állatot, például egy borjút megöljön. Az efféle tettel szemben leküzdhetetlen ellenszenvet érez. Ha például — úgy mond — borjúszeletet eszik, egy másik emberről olyan tett végrehajtását tételezi föl, amelyre ő maga, személy szerint sohasem volna képes. A hentes természetsszerűleg ugyanezt az ellenszenvet érzi, ha leöl egy állatot, de ezt az ellenérzést leküzdí benne a megszőkás. Egy állat megölése erkőlcstelen tett, ezt nem várhatjuk el embertársunktól csak azért, hogy saját esztelen hűsélvezetűnket kielégítsük. Valóban, Werner barátom következetesen kerülte a hűs fogyasztását, amit nagyon csodáltam, ha indítékait nem is tudtam elfogadni.

Évekkel később, a II. világháború vége felé — már régen áttértem a katolikus hitre — Knapp barátom egy alkalommal, bécsi átutazása során meglátogatott. Katonaként, de civilben jött, és az első, amit nagy megdőbbenésemre észrevettem, egy pártjelvény volt a kabátján. Letelepeltünk a „Maisel und Schaden” étteremben, az új vásártáren. Werner nagy lelkinyugalommal mesélte nekem, hogy éppen Jugoszláviából jön, ahol Himmlernek, az SS birodalmi vezetőjének megbízásából „elháritástechnikai nyomozást” folytattott. 1944 ősze volt ekkor. Ha Hitler uralomrajutása elején esetleg bizonyos tévedések még megbocsáthatók is lettek volna — 1944-ben erre már nem volt mentség. Mindenki tudta, hogy mi történt a koncentrációs táborokban, és hogy Himmler — akiről egyébként Knapp észrevehető nagyrabecsűléssel szólt — milyen szerepet játszott ebben. Elborzadtam fejtegetései

hallatára, és elhatároztam — látva ezt a félelmetes együgyűséget — hogy ehhez semmi olyan megjegyzést nem fűzök, amely esetleg életembe kerülhet. Hová lett az az emelkedett erkölcsi érzékenység, amelyet egykor úgy megcsodáltam? Erre az élményre emlékeztettek később Schirach körzetvezető anyjának szavai, aki a nürnbergi per során többek között ezt vallotta fiáról: „A fiam mindig finomlelkű lírikus volt.” Ezt a mondatot azért nem tudtam sohasem elfelejteni, mert Schirach idejében volt a gyárban egy alkalmazottam, aki barátságban volt a „Szürke ház” börtönlelkészével Bécsben. Tőle értesültem részletesen arról, mennyi pártellenfelet végeztek ki hétről-hétre: valamennyi halálos ítéletet a körzetvezető hagyta jóvá. Knapp barátom is „finomlelkű lírikus” volt ebben az értelemben. Nem volt ugyan háborús bűnös, jóllehet egy névcseré folytán ilyen váddal letartóztatták; az a típus volt, akit „Édelnáci”-nak hívtak az emberek: olyan náci, akiből nem veszett ki minden jóérzés, de az igazságot, ha sejtette is, soha föl nem ismerte. Hogyha visszaidézem azokat a vallási tárgyú beszélgetéseket, amelyeket Waldeck asszony szalonjában folytattam vele, már akkor is föltűnt nekem, hogy valóságérzéke milyen hiányos. Theodor Kern sohasem mondott semmiféle „saját” dolgot; ő egyszerűen csak elének állította a katolikus egyház hittételeit: ezek igazak voltak abban az értelemben, hogy megfeleltek a valóságnak, mindannak, ami természetes és nyilvánvaló. Knapp barátom, ezzel ellentétben, kissé fontoskodva taglalta nézeteit, amelyek ugyan eredetien hatottak, ám a valóságtól távol álltak. Akkoriban természetesen még nem tudtam, hogy ifjúkori barátom, akivel testvérként nőtem föl, egyszer majd belép Hitler pártjába. Ám a szakadék, amely kettőnk fölfogása között keletkezett és nőttön-nőtt, már érezhetővé tett egyfajta elidegenedést. Még korántsem határoztam el, hogy katolikus leszek. Ellenkezőleg: az a lehetőség, hogy utam a katolikus egyházhoz vezethet, majdnem megijesztett. E tekintetben Knapp bécsi jelenléte veszélyt jelentett fejlődésem számára, mert sok minden, amit Werner a katolikus egyházzal mondott, csak táplálta mélyen

gyökerező előítéleteimet. És éppen ezért kedvező volt a dolgok olyan alakulása, hogy bécsi tanulmányait korábban fejezte be, és visszatért prágai tanszékére. Megújult buzgalommal fogtam hozzá a katolikus irodalom olvasásához, egyebek között azért is, mert Knapp és Kern vitái csak fokozták érdeklődésemet. Két egymásnak ellentmondó állítás közül csak az egyik lehet igaz — a másik szükségképpen téves. Annyit mindenesetre megértettem, hogy egyenlőre túl keveset tudok és nem vagyok képes arra, hogy a római-katolikus egyházzal önálló véleményt alkossak.

Theodor Kernnel egyre inkább összebarátkoztam, jóllehet vele kapcsolatosan néhány dolog még nagyon idegen volt számomra. Egy este hazavittem őt autóm-mal Rotenturm utcai műtermébe. A Kärtnerstrassén mentünk, fél tizenegy felé járt az idő. Beszélgetés közben szót ejtettem arról, hogy egyszer már igazán elmesélhetné, tulajdonképpen mi is az a mise. Szemmel láthatóan örült ennek, kért, hogy azonnal álljak meg, mert úgy gondolta, hogy rögtön hozzákezd a magyarázathoz.

A kései időpont ellenére bementünk egy kávéházba, és Kern haladéktalanul belefogott a magyarázatba. Nyilván csak néhány alapgondolatot mondhatott el nekem azon az estén, mégis föltárult előttem egy új világ, amely megérintett, egy olyan világ, amiről eddig sejtelmem sem volt. Hosszasan gondolkodtam odahaza, és elhatároztam, hogy résztveszek egyszer egy misén. Így is tettem. Egy napon ott álltam tisztos távolságban a Stephansdómban egy oszlop mögött, és csöndes misét hallgattam, amelyet a főoltárnál mutatnak be. Hogyan is írjam le oly sok év múltán azt a hatást, amely akkor ért engem? Azt hiszem, először éreztem magamban azt, amit az ember „szentség”-nek nevez. Úgy gondoltam, most már valamelyest megértem, hogy amikor a katolikusok a miséről beszélnek, miért használják a „szentmise” kifejezést. Mindenesetre egyre többször mentem el a dómba, de erről Kernnek alig szóltam, mert mindig is bátortalan voltam ahhoz, hogy belső élményeimről beszéljek.

Élénken él emlékezetemben egy stephansdómbeli

eset. Valamilyen egyházi ünnep volt. Az akkori bíboros, Innitzer, bevonult a székesegyházba az úgynevezett Óriáskapun át a Cappa magnával: hosszú, bíborszínű palástját ministránsok vitték. Az első pillanatban az a gondolatom támadt: ime a „hatalmi egyház”, (vagy ahogyan ma mondanánk: a „diadalmas egyház”). Tekintetem hosszasan kísérte a lassan lépdelő főpapot. Amikor az oltárhoz ért, térdre ereszkedett, fölemelte pillantását, és imádkozott. Föltűnt, hogy milyen áhítat volt az arcán; nyoma sem volt rajta a győzedelmességnek, sokkal inkább valami másnak: a gyermeki alázatnak! Hazafelé megint csak arra az egyházra gondoltam, amely a „Nagy Inkvizitor” nyomán alakult ki bennem. Hogyan hozzam azt összhangba mindazzal, amit most átéltem? Következtethetek-e azonban az egész egyház szellemére egyetlen főpap lelki magatartásából, az elsőből, akit láttam? Nem kellene-e megvizsgálnom a sok történelmi tényt, amelyek egészen másról beszélnek, mint ennek a bíborosnak a magatartása?

A döntő fordulatot az jelentette, hogy rádöbbenem: eddigi meggyőződésem csupán előítéleteken alapult, és céloimat, hogy fölismerjem az igazságot, többé nem veszthettem szem elől. Jőmagam is azt mondtam: ha a katolikus egyház valóban az, aminek hirdeti magát, vagyis Jézus Krisztus egyháza, vajon akkor nem belső szükségszerűségből kell majd „győzedelmeskednie” az idők végezetén, az evilágon el nem kerülhető szörnyű megaláztatások és üldözések után? Ezután még gyakrabban jártam a Stephansdómba. A főoltár és a mise vonzott leginkább. Többször hallgattam prédikációt, kisebb beszédek. Mindig összehasonlítottam a hallottakat azzal, amit Kerntől tudtam meg, és látomásommal, amely állandóan „dolgozott” bennem. Lényegében az történt, hogy valamennyi gyermekkori elképzelésem elhalványult, a régi kép mellett kirajzolódott egy új. Folytonosan nőtt bennem a hit: hit az élő, személyes Istenben, abban, hogy a második Isteni Személy emberré lett, és végül is hosszas, évekig tartó keresés után hinni kezdtem a római katolikus egyházban.

Lelki fejlődésem persze nem volt egyenletes, hanem szakaszosan ment végbe. Közben átéltem a kételkedés időszakait, gyötrődtem, hogy a helyes utat járom-e, vagy csak ámitom önmagam. Ezek a gondolatok időnként újra meg újra fölbukkantak, noha néhány órával előtte még azt hittem, hogy tökéletesen igaz és helyes a fölfogásom. Fokozatosan megtanultam, hogy a helytálló fölismerést megkülönböztessem a régi dolgokhoz való helytelen ragaszkodástól. Így ért meg bennem egyre inkább a hit az „egy, szent, katolikus és apostoli anyaszentegyházban” — amitől igazán megijedtem, erre világosan emlékszem. Ez persze kétélű dolog volt: egyfelől boldoggá tett az igazság fölismerése, másfelől félttem a következményektől, amelyek fenyegetően lebegtek szemem előtt.

Mindez akkor tudatosult bennem, amikor egy szép napon négyszemközti megbeszélést folytattam egy idős, zsidó ügyvéddel, aki gyárunk jogtanácsosa volt. Dr. Hajek sok nehéz helyzetben megállta helyét, nagyra értékeltem őt mint embert és mint atyai jóbarátot is. Két-három hetenként fölmentem hozzá, akkor is, ha semmi határozott kérésem sem volt; meríteni akartam tapasztalatainak kincsesházából. Nélküle — úgy hiszem — nehezen igazodtam volna el a bécsi üzleti életben. E bölcs férfiú alapos filozófiai tudással rendelkezett, Platón és Arisztotelész filozófiájában különösen jártas volt. Ezt gyakran megcsodáltam. Elkötelezettség nélküli, vallásos, liberális zsidó volt. Ausztriához nagyon ragaszkodott, de — tragikus módon — Németországot is nagyon szerette. Amikor Dr. Hajeknek elmeséltem szándékomat, hogy át akarok lépni a katolikus egyházba, szemelláthatóan meghökkent. Nagyra értékelte ugyan a katolikus egyházat, mégis félt a következményektől, amiket előre látni vélte: „De kedves barátom! Az idő erre teljességgel alkalmatlan! Hitler már az ajtó előtt áll. Az Ön vezérigazgatója végtelenül türelmes ember, de Önnek más erővel is kell számolnia. Egy ilyen lépés az egész jövőjét tönkretelheti. Várjon még, ne siessen el semmit, nem hiszem, hogy sokáig tart Hitler uralma. Talán előbb vége lesz, mint gondolnánk; akkor még mindig

megteheti azt, amit meggyőződése diktál.” Tudtam, hogy jót akar nekem. Ezzel szemben álltak azonban Pál apostol figyelmeztető szavai: kövessük az igazságot — akár alkalmas az idő, akár nem. Mindenesetre Dr. Hajek véleménye megegyezett saját félelmemmel. Hetekig gondolkodtam figyelmeztető szavain, amelyek lappangó nyugtalanságot keltettek bennem, folytonos harcot az igen és nem között, bizonytalanságot, tétovázást, amely mindennapi cselekvéseimen is kezdett eluralkodni. Végül szokatlan és nem várt módon született meg a döntés.

9. UJJAIM ELVESZTÉSE

Abban az időben szilárdan elhatároztam, hogy hitemet tettekre váltom, s belépek a katolikus egyházba. Aztán újra kínzó napok és a tétovázás hetei következtek, amikor látszólag az észérvek kerültek túlsúlyba, érvek, amelyeket Hajek is ébren tartott bennem. Valósággal éreztem, ahogyan a két meggyőződés harcol lelkemben és küzd a győzelemért: az igazság szeretete, s a vágy, hogy háborítatlanul, kényelmesen éljek. Egy napon aztán tudatára ébredtem annak, hogy belső bizonytalanságom cselekvéseimen is eluralkodott. Kikapcsolódásra vágytam és meghagytam a titkárnőmnek, gondoskodjék vonatjegyről Arlbergbe, mert úgy gondoltam, hogy néhány nap síelés majd megnyugtat. Aztán anélkül, hogy különösebb okom lett volna rá, a vonatjegyet másnap visszaváltottam. Miért? Semmiféle ok nem volt, ami arra késztetett volna, hogy megváltoztassam elhatározásomat, illetve, ha volt is, nem tudtam róla.

Másnap dél körül autómhoz mentem, amely a gyár udvarán állt, hogy hazainduljak Hietzingbe ebédelni; mindennap így tettem. A gyár egyik földszinti helységében éppen akkortájt állítottunk be egy új kártológépet, amely sebkötöző vatta előállítására szolgált. Mindennap benéztem egy pillanatra, hogy lássam, hogyan boldogulnak az újonnan betanított munkások. Aznap is így történt. Mielőtt autómhoz mentem volna, bementem a gépterembe. Még rajtam volt a fehér munkaköpeny, ezt mindenkinek hordania kellett, aki az üzemben dolgozott. Épp akkor léptem be, amikor egy munkás valami hibát akart kijavítani: a befűzésnél összecsomózódott a szál, ezt akarta a befűzőhengerből kihúzni. Fölnyitotta a súlyos gép tetejét, így szabaddá tette a számtalan, sebesen forgó, acélszögekkel kivert hengert; ez a helyzet különleges elővigyázatosságot követelt. Megpróbáltam segíteni neki és mindjárt azt is elmagyarázni, hogy rosszul tartja szerszámját, a kést. És ekkor történt a szerencsétlen-

ség. Az egyik henger elkapta a köpenyem ujját, és egy szempillantás alatt berántotta bal kezemet a gépbe. Szerencsémre másik kezemmel megragadtam a bal karomat, és minden erőmmel igyekeztem kifelé húzni. Ez ugyan nem sikerült, de legalább megakadályoztam, hogy a gép az egész karomat berántsa és levágja. Viszont a kis finom acéltűk tövig leborotválták az ujjaimat. Az első pillanatban, a sokkhatás miatt, semmiféle fájdalmat nem éreztem. A munkás azonnal fölfogta, hogy mi történt, és az ijedtségtől halásápadt lett. Tudta, hogy a forgó alkatrészek tömegét nem lehet egyszerre lefékezni, s a veszély még fennáll, hogy az egész karomat elveszítem. Volt annyi lélekjelenléte, hogy elvágta a hajtószíjat és teljes súlyával ránehezedett a hajtókerékre, hogy legalább a mozgó alkatrészeket lelassítsa. Mégis hosszú percekig tartott, amíg a kerek leálltak, és a hengerek visszaforgatásával kiszabadíthattak veszélyes helyzetemből. Felsőkarom viszonylag sértetlen maradt, a tenyérfelület azonban csak véres massa volt. Azonnal meg kellett operálni. Közben összefutottak az emberek, nagy volt az izgalom, egymást túlkiabálva adták az ötleteket, hogy mit kellene tenni addig, amíg megérkezik a mentőautó. Így festett az esemény a kívülálló számára. A vele párhuzamosan lezajló belső történés azonban egészen más volt.

A sokk pillanatában, az ösztönszerű, védekező mozdulatok közben világosan tudtam, az utolsó kétség is eloszlott bennem: vége a hónapokig tartó harcnak, vége a bizonytalanságnak! Meggyőződésemet követem: katolikus leszek! Ez a baleset pillanatában átélt bizonyosság tette, hogy — környezetem csodálkozására — én maradtam az emberek között a legnyugodtabb, világos és egyértelmű utasításokat adtam, hogy melyik orvoshoz vigyenek. Az volt a különös ebben az élményben, hogy jóllehet fölfogtam minden részletet, az esemény pillanatában azonban valami döntően megváltozott bennem: „tudtam” eddig nem ismert bizonyossággal, hogy mit kell tennem. És valóban, az elkövetkezendő időkben, a katolikus egyházba történő belépésem előkészületei során, már

nyoma sem volt bennem a tétovázásnak, az ingadozásnak, a bizonytalanságnak, röviden: megszűnt mindaz, amitől az előző időkben oly sokat szenvedtem. Tehát újra a baleseti kórházba kerültem. Az operációt Böhler professzor tanítványa végezte, aki néhány éve tökéletesen rendbehozta a lábamat. A néhány órás műtét alatt végig magamnál voltam. Higadtan viselkedtem, szinte nem törődtem az egésszel, mert csak az foglalkoztatott, ami a bensőmben végbe ment s a döntést meghozta számomra. Eszembe jutott egy hasonlat a fizikából: egészen képszerűen merült föl emlékezetemben, és remekül szemléltette azt, ami hirtelen döntésemet megalapozta. Egyszer egy fizikaórán kísérleteztünk. A kísérlet a mélyhűtött víz törvényszerűségét akarta szemléltetni: egy lombikban fagypontra alá hűtöttünk vizet, körülbelül mínusz 5 Celsius fokra. Ezen a hőmérsékleten a víznek már jéggé kellett volna válnia, de folyékony maradt, mert teljesen mozdulatlan állapotban hűtöttük le. Akkor a tanár megkocogtatta a lombikot, és lám: egy pillanat alatt megtörtént a halmazállapotváltozás, aminek már régen végbe kellett volna mennie. Ez a párhuzam talán távolinak tűnik egy lelki folyamattól, de a kép gyakran eszembe jutott, amikor visszagondoltam arra, hogy mi is történt velem.

Így hát ismét kórházban feküdtem, ahol katolikus nővérek dolgoztak. Ez alkalommal azonban már másnap megkértem egy nővért, hogy hívja föl Michael Pfliegler professzort, és kérje meg a nevemben, hogy látogasson meg. Ő volt az, akinek előadását a kultúrszövetségben hallottam, és olyan nagy hatással volt rám. A nővér jelezte, hogy a professzor másnap délután három órakor meg fog látogatni. Belső szilárd meggyőződése ellenére kissé nyugtalanul néztem a találkozás elébe. Még soha nem beszéltem katolikus pappal. Arról sem szóltam senkinek, hogy szándékomban áll áttérni, még Theodor Kernnek sem, aki oly sokat segített nekem. Mit is mondjak majd Pfliegler professzornak, és vajon mi módon indokoljam döntésemet?

Másnap eljött hozzám az ismeretlen professzor.

Láthatóan csodálkozott, hogy egy idegen beteget talál ott, és belekezdett egy számomra érdektelen beszélgetésbe. Én azonban alig vártam, hogy belefogjak mondanivalómba, s néhány szó után kirobbant belőlem: „Azért kértem, hogy idejőjjön, mert elhatároztam, hogy áttérek a katolikus vallásra.” Azt vártam, hogy föllekesedik szavaimon, és ugyancsak elcsodálkoztam, amikor kitért előle, és azt mondta: jobb lenne, ha először fölépülnék, s majd akkor találkozoznánk ismét, azután meglátjuk, hogyan tovább. Beszéltünk még erről-arról, nagyon tetszett nekem természetessége. Ez a beszélgetés ráébresztett, hogy mennyire ferde elképzeléseim voltak ezideig a katolikus papokról. Abban maradtunk, hogy fölkeresem a lakásán, mihelyt elhagytam a kórházat. Ez volt tehát első hivatalos lépésem. Néhány hét múlva — a megállapodás szerint — fölkerestem Pfliegler professzort, aki életemben először katolikus hitoktatásban részesített.

A fölkészítés mintegy három hónapig tartott. Ebben az időben találkoztam Waldeck asszonynál azzal az emberrel, aki később, áttérésem után nagyon sokat jelentett nekem. Dietrich von Hildebrand volt az, a filozófus, aki szoros barátságban volt Kernnel. Hildebrand Münchenben tanított filozófiát, majd Hitler uralomra jutása után Ausztriába emigrált, és a bécsi egyetemen tartott előadásokat. A nemzetiszocialisták benne látták első számú ideológiai ellenfelüket, és maga Himmler adta ki a parancsot, hogy lőjék agyon, mihelyt kézre kerül. Hildebrand személyisége már első Wattmann utcai találkozásunkkor lenyűgözött; akkor persze még nem sejtettem, hogy mennyit köszönhetek majd ennek az embernek.

Pfliegler professzor hittanórái, — mint ahogyan kezdetben csak feltételeztem, később azonban tapasztaltam is, — csak a katolikus alapigazságokra szorítottak. A tanítás kezdetén mindjárt említést tettem élményeimről, Pfliegler emiatt gondolhatta, hogy már van némi elképzelésem a katolikus hitról. Tanulásom során olyan könnyen fogadtam be a katolikus egyház alapvető hittételeit, hogy oktatóm rövid három hónapban belül kitzúzte az időpontot, amikor fölvesznek a

katolikus egyházba. 1937. június 21-e volt ez a nap. Akkoriban katolikus hitem ennyiből állt: a narkózis-élményt követő években sokat gondolkodtam, tépelődtem, s ennek nyomán megérett bennem a meggyőződés, hogy a világmindenséget egy hatalmas, teremtő Szellem hatja át. Ez minden dolog eredője, az élet főntartója. Arról is meg voltam győződve, hogy Jézus Krisztus ennek az élő Istennek egyszülött Fia. Végül, hogy a római katolikus egyház az az „igazi” egyház, amelyre Krisztus utalt, amikor Péternek ezt mondta: „Te Péter vagy, azaz kőszikla, erre a kősziklára építem egyházamat”; és hogy Krisztus mint az egyház főntartója ebben az egyházban, valóban és igazán, az idők végezetéig jelen lesz. Teljesen tisztában voltam azzal, hogy a katolikus egyház tanításait még csak körvonalaiban ismerem, mégis készen voltam arra, hogy mindent, amit az egyház tanít, igaznak fogadjak el. Időközben ugyanis arra a sziklaszilárd meggyőződésre jutottam, hogy vallásos fölfogásom végső következménye csak az egyházba vetett föltétlen hit lehet.

Már említettem, hogy nem szívesen beszéltem az embereknek vallásos élményeimről, még azoknak sem, akikkel barátságban voltam. Így azt sem mondtam meg senkinek, hogy június 21-e lesz az a nap, amikor belépek a katolikus egyházba. Waldeck asszony előtt is elhallgattam a dolgot, azt szerettem volna, ha a nagy esemény tanúk nélkül folyik le. Pfliegler professzor házvezetőnőjét kértük föl keresztanyának. „Feltételesen” kellett megkeresztelkednem, mert volt néhány körülmény, amely kétségessé tette gyermekkori keresztségem érvényességét. Katolikus fölfogás szerint ugyanis érvénytelennek is föl lehetett fogni keresztségemet. Ez volt az oka, hogy a feltételes keresztség után először életgyónást kellett végeznem, mert — éppen fordítva — nem volt teljes bizonyossággal állítható, hogy gyermekkori keresztségem valóban érvénytelen volt. Arra az esetre tehát — szemben a valószínűséggel — ha Isten színe előtt érvényes volna, akkor a második, katolikus keresztségem érvénytelen, és ezért nem is törölheti el bűneimet, amely hatás egyéb-

ként minden érvényes keresztséggel együtt jár az egyház tanítása szerint.

Junius 21-én valamivel korábban keltem, mint egyébként. Szokás szerint reggelihez ültem, de nem ettem belőle, teát töltöttem magamnak, hogy Waldeck asszony semmit se vegyen észre, jóllehet őbenne már hetekkel ezelőtt valamiféle gyanú élt irántam. Kora reggel autóval átmentem Döblingbe, a karmeliták templomába, ahol Pfliegler professzor már várt rám rokonaival. A keresztelési szertartás nagyon ünnepélyesen zajlott le. Esküvel kellett megtagadnom régi tévelygéseimet. A szertartás mélyen meghatott. A keresztelés után, a szentmise folyamán, először járulhattam szentáldozáshoz. Előtte azonban az említett okok miatt el kellett végeznem a szentgyónást.

Pfliegler professzorral beléptem a kápolnába, ahol már minden készen állt a szentmiseáldozat bemutatására. Meglepetésemre azonban a professzor elment a gyóntatószék mellett, és a sekrestye felé tartott, nyilván megfélekedett a gyóntatásról. Féltem ettől az első gyónástól; érthető, hiszen protestánsként soha nem kellett gyónnom. A másodperc töredékéig megkíséreltem a gondolat, hogy ne szóljak semmit, s így elkerüljem ezt a kellemetlen részét annak a napnak, amelyre oly nagyon vágyakoztam. Mint a villám hasított belém a gondolat: „Ha még a pap is elfeledkezik a gyónásról, akkor az talán nem is olyan fontos.” De aztán mégis emlékeztettem Pfliegler professzort a gyónásra. Teljesen természetesen, de kissé ijedten mondta: „Ó, ezt most majdnem elfelejtettem”, és odavezetett a rettegett gyóntatószékhez.

Aztán részt vettem a szentmisén, ez alkalommal azonban már nemcsak szemlélőként, mint oly sokszor a Stephansdómban, a József oltárnál, hanem már mint a római katolikus egyház tagja. Beléptem a kapun, és teljesen tudatában voltam annak, hogy mit jelent életemben ez a pillanat. Majd következett az első szentáldozás. Nem mondhatom, hogy különösebb áhítatot ébresztett volna bennem, hogy a szentség befogadásakor valami rendkívüli érzésem támadt volna. Számomra minden olyan leírhatatlanul új volt, hogy

az óra jelentőségét és horderejét is alig tudtam fölfogni.

Ennek az érzésnek értelmezésére néhány hónappal katolizálásom után jöttem rá. Néhány napig Salzburgban volt dolgom. Akkoriban hétközben is gyakran jártam a szentmisére, és nagyon élveztem a ferencesek templomának szépségét. Gyóntam is, és amikor este végiggondolva a napomat lefeküdtem, azt mondtam magamnak: „Bizonyára úgy van, hogy az ember nem mindig érez személyes megkönnyebbülést a gyónás után”. E gondolattal aludtam el.

Különös álmom után ébredtem kora reggel: nyújtón különböző gyakorlatokat végzett egy férfi. Erőtlenül és ügyesen csinálta a billenést, a kelepet és hasonló elemeket. Csodálva néztem. De hirtelen lezuhant a földre. Kimerülten és erőtlenül, nagy szemekkel nézett föl rám. Akkor láttam, hogy az életerős férfi haldoklik. Pillantása még mindig rám irányult, és kérő hangon így szólt hozzám: „*Sacramentis*” — és meghalt. Közben áthatóan nézett rám, borzadva ismertem föl benne saját magamat. Alig ejtette ki a „sacramentis” szót, fölébredtem; az álmom elevenen élt bennem. Lelkem mélyén nagyon megijedtem. Nem tudtam, mit jelenthet ez a szó, amit a férfi mondott — mert sohasem tanultam latint. Templomba menet találkoztam egy ismerős asszonnyal. Üdvözöltük egymást, én azonban nem mondtam semmit a különös álomról, hanem csak úgy közbevetőleg megkérdeztem, hogy nem tudja-e mit jelent a latin „sacramentis” szó. A következő választ kaptam: a szó a sacramentum főnév többes szám részes esete, s így vagy azt jelenti, hogy a „szentségeknek, a szentségek számára”, vagy „a szentségekkel, a szentségek által”. Akkor azután mégis elmeséltem az álmodat. Ha a „sacramentis” szónak olyan jelentése is van, hogy a „szentségek által”, akkor az álmodom válasz volt kérdésemre, amellyel elaludtam. Jelentése egészen egyszerű: a tornász természetes énem volt, amely mindig csodálattal adózott az életerőnek. A szentségek által a *régi embernek* meg kell halnia, és meg is hal, hogy helyet készítsen egy *új ember* számára. Más szóval: a szentségek

tőlünk függetlenül is működnek a lelkünkben, saját érzésünk pedig teljességgel másodrendű.

Szakítottam régi életemmel, új út állt előttem. Bármenyre is megváltozott helyzetem, nem félttem az újtól, amely majd életemet alakítja. A templomot a keresztelés után a bizonyosság eladdig még sohasem tapasztalt érzésével hagytam el, hogy döntésem a növekvő politikai veszélyek ellenére is helyes és lelkiismeretemmel tökéletes összhangban van. Ezután megreggeliztünk Pfliegler professzor házában, majd be mentem a gyárba.

Immár az Anyaszentegyház tagjaként tértem vissza a mindennapi életbe. Beigazolódta Pál apostol szavai: „Mindaz, aki Krisztusban van, új teremtmény. A régi tovatűnt, lám valami új valósult meg” (2 Kor 5,17). Szent Pál önnönmagán tapasztalta, hogy minden ember, aki igazán megtér, ugyanazt fogja érezni.

Ez az „új teremtmény” természetesen nem a megtérés pillanatában születik meg. De a keresztséggel, illetve az áttéréssel az „új ember” bizonyos mértékben már készen áll, és lelkében titokzatos folyamat kezdődik, amely nem önmagától megy végbe, hanem a személyiség szabad közreműködésétől, életünk ezernyi kisebb-nagyobb döntésétől függ, és sok „igen”-től és „nem”-től, melyet naponta kimondunk. Ez néha lassú, néha pedig gyors folyamat, amely buzgóságunktól és a Teremtőtől függ. Valójában világosan érzékelhető és meglepő, ahogyan „minden dolog megújul”, miközben a korábban értéktelen hirtelen értékessé válik, és azok a dolgok, amelyeket sokra tartottunk, elveszítik jelentőségüket. Lelkünkben átértékelődnek a dolgok, és láthatóvá lesz — lassú érési folyamatban — a teremtés igazi rendje.

Mindezt még nem láttam be az első időkben. Tétovázva és nagyon bizonytalanul kezdtem meg azt az életformát, amelyet úgy neveznek: „a hitből élni”. Első nehéz feladatomban volt, hogy hatáskörömön belül kiválasszam azokat a termékeket, amelyek az egyház tanításával összeegyeztethetetlenek voltak. Mint minden kötszergyárnak, a mi gyárunknak is volt nagykereskedelmi részlege, amely egészségügyi gumicikket és

egyéb betegápolási termékeket forgalmazott. A széles választékba beletartoztak az óvszerek, megelőző szerek és pessáriumok is. A forgalmat tekintve csekély jelentőségük volt, de ahhoz, hogy a gazdasági versenyben ne maradjunk le, elengedhetetlenek voltak. Mivel én voltam a vállalat teljhatalmú vezetője, úgy határoztam, hogy megszüntetjük ezeknek a cikkeknek a gyártását, mert a katolikus egyház az óvszereket erkölcsileg megengedhetetlennek tartja. Fölzúdulásra számítottam, de néhány ügynök fölshólalásán kívül semmi nem történt. Azzal persze tisztában voltam, hogy szokatlan lépésem híre előbb vagy utóbb eljut előljáróimhoz Németországba. Közvetlen főnököm, a vezérigazgató, egyben a társaság főrésztvényese, jóindulattal volt irántam, és nem volt Hitler híve sem. Legközelebbi munkatársai azonban, akik — ha kisebb befolyással is — a vezetéshez tartoztak, kivétel nélkül nácik voltak, és minden bizonnyal rossz néven vehették lépésemet. Számukra ez érthetetlen és visszásnak tűnő dolog volt. Egyenlőre azonban semmi változás nem történt szakmai pályámon. Waldeck asszony tudta meg először, hogy katolizáltam, s vele együtt természetesen azok az emberek, akik a ház baráti köréhez tartoztak. Waldeckné zsidó vallású volt, de nem hitt. Ezért számára közömbös volt a hír, csak azt nem tudta megérteni, akár csak Hajek doktor, hogy miért veszélyeztetem a jövőmet az adott politikai helyzetben. Kern barátom viszont, akihez őszinte barátság fűzött, mélyen megrendült. Az ismerősök, akik rendszeresen jártak hozzánk, nem sok érdeklődést mutattak, kevesebbet, mint vártam. Werner Knapp már nem volt Bécsben, és a hírre sem hallatott magáról.

Rövid idő után döntenem kellett. Két évvel a gyár átköltözése után sikerült a harmadik legnagyobb hasonló osztrák céget vállalatunkhoz csatolnom. Ez az egyesítés és egyéb sikerek, amelyeket Bécsben elértem, rám terelték németországi központunk figyelmét — jobban, mint szerettem volna. A vezérigazgató 1937 nyarán megbeszélésre hívott Münchenbe, és meglepetésemre azt az ajánlatot tette, hogy térjek vissza

Württembergbe, az anyavállalathoz, és ott töltsék be egy befolyásos és felelősségteljes állást. Az ajánlat olyan váratlanul jött, hogy gondolkodási időt kértem; a helyes döntés nehéz, ezért sok szempontból meg kellett fontolnom. Akkor éppen a Chiemsee-nél üdültem legidősebb nővéremmel, s így volt időm mindent alaposan átgondolni. Hitler már uralmon volt Németországban. De a vezérigazgató titokban szemben állt a nemzetiszocialista eszmékkal. Az új állás magas fizetéssel kecsegtetett, és ami még fontosabb volt: remek kilátással a jövőt illetően. Nehezítette helyzetemet az, hogy a vezérigazgató atyai jóbarátom volt. Már másodízben fejezte ki azt az óhaját, hogy szívesen venné, ha visszatérnék Heidenheimbe. Ez alkalommal különös nyomatékkel hangsúlyozta ezt a kívánságát, ezért most komolyan számolnom kellett azzal, hogy ha újra nemet mondok, elveszítem bizalmát. Másfelől pedig minél inkább mérlegeltem helyzetemet, annál világosabb lett, hogy új hitem, fiatal katolikus hitem Heidenheimben veszélyeztetve lenne; egyrészt a várhatóan fokozódó munkahelyi megterheléstől, amely a központban várna rám, másrészt amiatt, hogy Heidenheimben meglehetősen tért nyertek a katolikusellenes irányzatok. Hogyan tudnék én ilyen körülmények között igazi lelki életet élni, aki csak most kezdtem el? Azzal is számolnom kellett, hogy teljesen szemben álltam az új politikai rendszerrel. Minden nap nőtt bennem a bizonyosság, hogy el kell utasítanom az ajánlatot még akkor is, ha ezzel elveszítem ausztriai állásomat. Meg kellett találnom tehát az elfogadható indokot, hogy ne játsszam el véglegesen főnököm jóindulatát. Áttérésemről még nemigen tudhatott, hisz alig néhány hete történt. Úgy határoztam, hogy elsősorban politikai beállítottságomat hangsúlyozom. Szívdobogva léptem be a szálloda halljába, ahol egy héttel azelőtt váltunk el. A vezérigazgató, aki bozontos szemöldökével, energikus tekintetével Bismarkra emlékeztetett, várakozással nézett rám. Csöppet sem volt könnyű közölni nemleges válaszomat. Amikor döntésemet tüzetesen megindokoltam — mégpedig politikai nézeteimmel — földerült az arca,

és megbeszélésünk végül is a kölcsönös bizalom megerősödésével ért véget, ami őszinte örömmel töltött el, és számíthattam ezek után ausztriai állásomra is.

Nemsokára nővéremmel együtt hazautaztam a Chiemsee mellől. Ott találkoztam azzal az esperessel — úgy hiszem, véletlen volt —, aki a heidenheimi iskolában a vallásoktatás szakfelügyelője volt. Szívélyesen elbeszélgettünk mindaddig, amíg el nem meséltem, hogy meggyőződésből áttértem a katolikus vallásra. E közlésem egy pillanat alatt megváltoztatta a hangulatot. Fájdalmas arckifejezéssel csóválta fejét, és a legnagyobb fölháborodás hangján azt mondta, hogy képtelen megérteni, miért nem enged a katolikus egyház házas embert pappá szentelni, olyant viszont, aki bordélyházakba jár — igen! Az esperest, aki egyébként kimérten viselkedett, sohasem láttam még ilyen ingerültnek, és sohasem voltam tanúja, hogy ilyen kifejezésre ragadtatta volna magát. Még ma is élénken emlékszem, hogy a beszélgetés eme fordulata mennyire belém nyilallott — de azt már nem tudom, hogy mit válaszoltam neki.

E találkozás után Bad Cannstattba utaztam, hogy rokonaimat meglátogassam, fölkerestem az egykori segédlelkészt is, vallástanárunkat, aki akkor éppen Untertürkheim lelkésze volt. Régi osztályunkból egyedül én látogattam meg. Bizonyára különösen érinthette, hogy épp az a diákja kereste föl, aki katolikussá lett. Miként az esperes, ő is fölháborodott lépésemen, de megpróbálta érzéseit palástolni. Nyomban egy katolikus templomról kezdett mesélni, ahol „állandóan a szentképeket osztogatják együgyű szövegekkel”. Azután látszólag barátságosan elbúcsúztunk, de láttam rajta a csalódást. Bécsbe visszatérve meglátogattam a neves lelkiatyát, Niedermeyer professzort, akivel később őszinte barátságot kötöttem. Ő azután világosan megmagyarázta nekem az esperes fölháborodásának okát, s ettől megkönnyebbültem. Egyházi jogi kérdésekben való tudatlanságom miatt voltam bizonytalan. Sokat kellett még tanulnom ahhoz, hogy ki tudjam védeni az efféle otromba támadásokat. Akkoriban tehát így álltunk az ökumenizmussal.

10. ÁLOM SZENT FERENC ÉJSZAKÁJÁN

Három hónap telt el katolizálásom óta. Rövid otthoni látogatásom, és főnökömmel történt értekezésem után visszatértem Bécsbe, és dolgozni kezdtem. A vezérrigazgató bizalma irántam és Isten segítségébe vetett hitem új erőt adott. Két okból is nehéz helyzetben voltam a munkahelyemen. Egyrészt, mert a nemzeti-szocialisták tevékenysége folyvást erősödött, és ez Ausztria bekebelezésével fenyegetett, másrészt pedig, mert még katolizálásom előtt tettem egy javaslatot heidenheimi központunkban. Egy fehérítőműhelyt akartam bécsi üzemünkhöz csatolni. Sok mérlegelés és tanácskozás után végül is helyt adtak javaslatomnak, és engem bíztak meg azzal, hogy keresztülvigyem az üzem bővítésének tervét. Szívesen lemondtam volna erről a munkáról, de mivel az ötlet tőlem származott, nem mondhattam nemet, annál is inkább, mert központunkban jónak tartották a gondolatot.

Az október negyedikéről ötödikére virradó éjszakán olyasvalami történt ismét, amelyben igazolva láttam áttérésemet. Ez a szokatlan történés megint mélyrehatóan megváltoztatta egész beállítottságomat, az élethez és a munkához fűződő viszonyomat. Sok évvel később akadtam rá Clive Staples Lewis néhány gondolatára, amelyeket találónak érzek ennek az élménynek a jellemzésére: „Az engesztelhetetlen Isten: szép és jó! Az igaznak, a szépnek és a jónak Istene, aki magába zárkózik: még jobb! Egy alakatlan életerő, amelyből meríthetünk: ez azután mindennél jobb! De maga az élő Isten, aki talán hihetetlen gyorsasággal közeledik felénk, a vadász, a király, a vőlegény — ez valami egészen, de egészen más!” (C. S. Lewis 1898-1963 angol író és irodalomtörténész. Leghíresebb műve: „A démonok támadása”).

Mielőtt elmesélem ezt az új élményt, röviden leírom akkori hitéletemet. Pfliegler professzor oktatása rö-

vid ideig tartott. Szilárdan és mélyen hittem a szent, katolikus és apostoli Anyaszentegyházban, de lehetetlen volt ilyen rövid idő alatt megismerni az egész hitletéményt. Még kevésbé láttam a katolikus imaélet teljességét, az egyházi liturgia mélységét és szépségét, pedig már ehhez az egyházhoz tartoztam. Beléptem tehát a kapun, de sürgősen szükségem volt valamire, ami segít eligazodni e mérhetetlenül nagy és új világban. Ebben a helyzetben, vagyis mielőtt e nagy feladathoz hozzáláttam volna, s mielőtt a mindent felforgató politikai változások végbementek volna, történt velem ez a váratlan esemény.

Assiszi Szent Ferenc ünnepe volt. Azon az estén különösen sokat imádkoztam hozzá, segítségét kérve, hiszen ő volt az első szent, akit megismertem és igazán megszerettem. A szokásos időpontban, tíz órakeretben nyugovóra. Késő éjjel — két óra lehetett talán — egy álmokép láttán hirtelen fölriadtam. A látomás hihetetlenül valószínűen jelent meg előttem, és éppen ez különböztette meg előző álmaimtól, meg az is, ahogyan megfoghatatlan módon ébrenlétembe is átsugárzott.

Saját lelkemet láttam vastag falak közé bezárva. Volt ugyan néhány ablak a börtönön, amely a szabadba nyílt, de ezeket vasrácsok torlaszolták el, amelyek épp úgy elzárták a menekülés útját, mint a falak kockakövei. A rács a lélek áhított hazájára, a szabadságra nyílt. Ijesztő és reménytelen volt ez a vágyódás, hiszen mindenütt falak és rácsok zárták el a menekülés útját. Lehetetlen volt a szabadulás. Amilyen rövid idő alatt született meg ez a fölismerés, olyan fájdalmas és mély volt, szavakkal alig leírható.

Komor és reménytelen volt ez a hely, és én kétségbeesve, rémülten nyomtam arcomat a rácshoz, amelyen át beszűrődött a fény. Ott kint a boldogító szellemi tér, a csodás szabadság sejlett föl, az az egyedüli közeg, amelyben a lélek élni képes.

Nem tudom megmondani, meddig voltam bezárva a börtönben. A pillanat töredékéig tartott, amíg láttam ezt a képet, mégis megrázóbb volt, mint eddigi álmaim. Amikor a rémisztő vasrácsoktól elfordultam,

fölfelé pillantottam a börtön mennyezetére. Előbb hitetlenkedő csodálkozással, később növekvő bizonyossággal és mind mélyebb elragadtatással vettem észre fönt egy nyílást, ahol nem volt rács. Ez a szabadság kapuja volt, melyre minden lélek vágyakozik, vagyis maga Jézus Krisztus. Alakot nem láttam, hangot nem hallottam, de kimondhatatlan erővel érzékelttem a valóságot, a kiutat a reménytelenségből, a szavak vitán fölülű igazságát: „Én vagyok az Út, az Igazság és az Élet.” Nem tudom, hogyan történt mindez, de megértettem, hogy ebben a helyzetben csak Krisztus jelentheti a megoldást. Ő a szabadulás, egyesegyedül csak Ő. Nem volt semmi kétségem. Mélyen belém vésődött most mindaz, amit a „Hiszekegy”-ben már elfogadtam, mélyebben, mintha csak természetes fölismerés volna.

Amikor fölriadtam, az álomkép még mindig előttem volt. Nagyon megijedtem, remegni kezdtem, kiugrottam az ágyból. Térdreesve imádkoztam, úgy, mint még soha. Teljesen öntudatomnál voltam, s miközben térdeltem, egyszerre átéltem azt, amit az ember metafizikai állapotának neveznek. Isten ősválóságának tudata szinte átáramlott egész lelkemen. Nem tudtam visszatartani azt a bizonyosságérzést, amellyel fölismertem, hogy Isten abszolút és korlátlan ura a világmindenségnek, és minden, amit az Ó- és Újszövetség kinyilatkoztat róla, tökéletesen megfelel a valóságnak. Minden teremtmény hozzá hasonló, mégis mintha semmi lenne. Teljesen tisztán állt előttem, amit később Szent Tamás megfogalmazásában is igazolva láttam: „Ha Isten megsemmisítené egy teremtményét, az nem közvetlen tevékenysége révén történne, hanem oly módon, hogy Ő maga fölhagyna azzal, hogy tevékenykedjék”. Egy ilyen tételnek igazságát képesek vagyunk elméletileg elfogadni vagy egzisztenciálisan megragadni. Mindaddig azonban, amíg csak elméletileg vesszük tudomásul, még nem éltük meg, hogy milyen hallatlan valóságot fejez ki. S még valami, ami lelkem mélyéig hatolt: Isten személyes Isten, az abszolút személy, és ezért az élő Isten. Minden, amit valaha is hallottam róla, vagy olvastam a

Bibliában, élő valósággá lett, és soha nem tapasztalt módon tudatosult bennem, mennyire különböző mélységgel lehet hinni a hitigazságokban.

Elfelejtettem a teológusok fejtegetéseit, amelyet istenkeresésem idején olvastam. Lelkemben egyedül Ábrahám, Izsák és Jákob hatalmas Istene élt, aki minden teremtménytől teljesen független, az egyedüli teremtő Isten, a Mindenható — a szó teljes és igazi értelme szerint. Lelki szemeim előtt az a mindenségközpont jelent meg, akit az altatószer hatása alatt, a narkózisban láttam, most azonban már nem megmérhetetlen szellemi fény volt, hanem — ha szabad így mondanom — a személyes Isten.

A hatás olyan döbbenetes volt, hogy reszketve, megrendülten térdreborultam. Egymást üzték fejemben a gondolatok a nyugtalanító kérdés körül: vajon mit akar Isten ezzel az újabb jellel, hiszen én már igent mondtam neki, amikor beléptem egyházába. Ellettétben a narkózis-élménnyel, most egy pillanatra sem kételkedtem abban, hogy Isten szólt hozzám, nem valamely más jelenséget láttam, amelyet másképpen is magyarázhattam volna. Félelmemben Waldeck asszonyért kiáltottam — és ő jött is. Megdöbönt állapotomon, melyet meg sem kíséreltem megmagyarázni. Vigasztalni próbált, hogy túl sokat dolgozom, azért vagyok ilyen kimerült. Ez nem segített rajtam, csak az nyújtott egy kis vigaszt, megnyugvást, hogy mellettem van egy jóakaró. Ugyanazt ismételtettem, mint az operáció alatt átélt esemény után: „borzasztó, szörnyű”. E szavak hallatán Waldeck asszony érhetően nyugtalankodott, és arra gondolt, hogy valami rossz történhetett velem. Ezeket a szavakat a kívülálló természetesen nemigen érthette meg. A világra vonatkoztak, a bűnös világra, ugyanakkor azonban azt a boldogító bizonyosságot is jelentették, hogy Jézus Krisztus valóban megnyitotta a mi bukott világunk börtönét és önként vállalt kereszthalálával az egész emberiséget megváltotta. Ki volna képes arra, ha az Ó- és Újszövetség tanításait való igazként elfogadta, hogy az emberiség mai állapotának láttán ne törjön ki ilyen szavakban: „szörnyű, borzalmas”!

Végül sikerült annyira megnyugodnom, hogy megköszöntem Waldeck asszonynak segítőkészségét, és megkértem, térjen ő is pihenőre. Magam is megpróbáltam egy kicsit aludni, de nem jött álom a szememre. Kora hajnalig ébren voltam és imádkoztam.

Már említettem, hogy nem szívesen beszéltem senkivel sem vallási dolgokról. De most nem volt bennem gátlás, nagy szükségét éreztem annak, hogy mielőbb szót válthassak valakivel, aki tanácsot adhatna vagy legalább megértene. Elhatároztam, hogy fölkeresem festő barátomat, Kernt, aki a belvárosban lakott. Ő állt legközelebb hozzám, áttérésemnél is nagy segítségemre volt — tőle reméltem elsősorban tanácsot, hogy vajon mihez kezdjek most.

Hajnali hatkor csöngettem be műterme ajtaján. Senki nem nyitott ajtót, mire én csalódottan indultam lefelé. Betértem a Stephansdómba a korai misére, remélve, hogy ott találok Kernt. Ismét csalódnom kellett. Magánosan vettem részt a szentmisén, áldoztam is, de még mindig nagyon nyugtalan voltam az éjszakai álomtól. Azután ismét elmentem a műterembe, de Kernt most sem találtam ott. Visszatérve a dómba imádkoztam, majd újra visszamentem műtermébe. Most nyílt az ajtó, és Kern nagyon csodálkozott, hogy ilyen korán keresem föl. Igyekeztem ugyan palástolni izgatottságomat, mégis azonnal észrevette, hogy valami szokatlan történhetett velem; megkért, meséljek el mindent. Ezt meg is tettem, de miközben beszéltem, minden oly elevenen idéződött föl bennem, hogy csak szófoszlányokat tudtam mondani. Kern egyre inkább megértette, hogy valami egészen rendkívüli dolog történhetett velem. Ösztönösen azt javasolta, hogy keressük föl jó barátját, Dietrich von Hildebrandot, aki nem messze lakott tőle, a Habsburg utcában, s akit egy alkalommal Waldeck asszony házában ismertem meg. Akkor — ez még hónapokkal áttérésem előtt volt — Hildebrand mély hatással volt rám. Ez az érzés ennél a merőben konvencionális találkozásnál alakult ki bennem. Ha jól emlékszem, vallásról egyáltalán nem beszéltünk, de ragyogó humorral társult szellemisége, műveltsége és mély embersége lenyűgözött.

Elmentünk tehát a Habsburg utcába. Kern útközben minden aggályomat eloszlatta, hogy ilyen korai órán látogatjuk meg az elfoglalt egyetemi professzort, aki-vel én csak egy ízben, futólag találkoztam. Kernt viszont régóta olyan szoros barátság fűzte Hildebrand-hoz, hogy megkockáztathatta ezt a „rajtaütést”. Nemsokára becsöngettünk a professzor ajtaján. Nagyon kedvesen fogadott minket. Miután Kern röviden elmondta a történeteket, Hildebrand magával vitt dolgozószobájába, hogy négyszemközt beszélgessek vele.

11. A KEGYELEM JELENTKEZÉSE — HILDEBRAND

Furcsa volt a helyzet, majdnem kínos: szemközt ültem egy számomra még idegen emberrel, akinek el kellett mesélnem élményemet, noha még senkinek sem beszéltem hasonló részletességgel, még gyermekkori barátomnak Knappnak sem. Az átéltek nyomasztó súlya végül is rábírt arra, hogy leküzdjem gátlásaimat. De nemcsak ez. Volt még valami, amit már az első szavak után ösztönösen megéreztem: Hildebrandnak gazdag, mély és jóságos lelkülete volt, mely föltárlult előttem s magával ragadott. Csak így történhetett meg a hihetetlen: néhány érdektelen mondat után a karjaiba omlottam, majd térdreesve zokogva meséltem el élményeimet, áttérésemet és későbbi álmomat. Nem köznapi beszámoló volt ez, hiszen a látomás még elemibb erővel tört föl bennem. Mintegy önkívületben beszéltem, szinte elveszítettem önmagam, elveszítettem tér- és időérzékeimet. Minél inkább közeledtem annak a lelkiállapotnak leírásához, melyben az éjszaka voltam, annál jobban éreztem, hogy Hildebrand imádkozik — esdekelve, hangtalanul. „Láttam”, hogy fohásza az eget ostromolja, és ugyanígy azt is „láttam”, amint valami titokzatos erő, megnevezhetetlen segítség, fönről alászáll. Úgy is mondhatnám: éreztem, hogy lelke a „fent”-hez kapcsolódik, meggyőződéssel éreztem, hogy nem vagyunk egyedül, hanem mindkettőnk körülölel egy magasabbrendű valóság. Csak hónapokkal később tudtam meg Hildebrandtól, hogy találkozásunk előperceiben nem tudott mást tenni, mint könyörögni Isten segítségével.

A biztonság érzése, a védettség tudata — nemcsak ennél az embernél, hanem rajta keresztül Istennél is — csodálatosan kapcsolódott az álomban átéltekhez; teljesen elerőtlenedve, föladván minden ellenállásomat, elveszítettem öntudatomat, és tökéletes érzéketlenséggel magam előtt láttam az éjjeli álmot. Utoljára

Hildebrand szavait hallottam: „Ne arra gondoljon, ami félelmetes volt az álomban, hanem Krisztusra, aki szeret minket!” Aztán a mélységbe zuhantam, és semmit sem vettem tudomásul környezetemről és arról a helyzetről, amely emberileg annyira hihetetlennek tűnt. Ami ezután következett, legfőljebb negyedóraig tarthatott, én legalábbis így gondoltam. Később tudtam meg Kerntől, és Hildebrandtól, hogy nem negyedóra volt, hanem teljes két óra. Ez idő alatt „magamon kívül” voltam, azaz helyzetemet csak részben, mintegy ködön át érzékeltem, mint balesetem éjszakáján. Kimondhatatlan hevességgel, valóságossággal „láttam” vallási igazságok egész sorát. A látottak nagy fölindulással törtek föl belőlem. Láttam, hogy a római katolikus egyház teljes valóságában Isten igazi egyháza, ahogyan azt Krisztus elgondolta és akarta. Minden, amit már tudtam az egyházzal és átérzéssel meg is erősödött bennem, árnyéknak tűnt az új bizonyosság és tündöklő világosság mellett. Nehéz megfelelő szavakat találnom arra, hogy mit értettem meg ebben az egyetlen pillanatban: Krisztus maga az egyház feje, az egyház lelke, és így az egyház legbensőbb lényege szerint az a Fény, amely a sötétben világít. Az egyház Krisztus makulátlan és kimondhatatlanul fenséges Jegyese. Minden lélek megtapasztalja majd ezt az igazságot az örökkévalóságban: az egyik elborzad tőle, a másikat tökéletes boldogsággal tölti el. Isteni igazság minden, amit az egyház *hitelesen* kijelent magáról. Ezeket az igazságokat földi életünkben csak a hitben fogadhatjuk el, és csak szegényes szavakkal beszélhetünk róluk, de a túlvilági létben mindez majd csodálatos fényben fog megjelenni előttünk. Nem hiszem, hogy teljesen öntudatlan lettem volna. Inkább csak az átéltek súlya miatt szűnt meg számomra a külvilág. Hiszen itt, a földön is vannak olyan élmények, amelyek hatalmukban tartanak mindaddig, amíg csak rájuk összpontosítunk. Ez történt velem is akkor ott Hildebrandnál. Megpróbáltam szavakba önteni a látottakat, de ezek mit sem értek. Csak izgatottságtól fűtött, kusza szavak voltak, melyeket újra meg újra félbeszakított a zokogás.

Hadd szakítsam meg visszaemlékezésemet most egy időre. Azt szeretném elmondani, hogy miképpen írta le később Hildebrand professzor ekkori állapotomat. Nyugtalanította, ahogyan egyre jobban belesodródtam fölindultságomba és közben alapvető igazságokat mondtam Istenről, Krisztusról és a római katolikus anyaszentegyházról. Semmi olyat nem mondtam, amely ellenkezett volna a katolikus hittételekkel; ez meglepte őt, mert Kerntől tudta, hogy csak három hónapja tértem át a katolikus hitre, és azt, hogy rövid ideig tanultam Pfliegler professzornál. A két óra alatt többször félbe akart szakítani, én azonban képtelen voltam talpra állni; ha megkísérelték, hogy fölállítsanak, nem volt elég erőm, hogy megtartsam magamat. Hildebrandnak az volt a benyomása, hogy megzavarodtam. Amikor már teljesen tudatomnál voltam és hallgattam őt, akkor jöttem rá, hogy ez a véleménye mindig akkor alakult ki rólam, amikor szokatlan állapotomat érzékelve arra igyekeztem kényszeríteni magamat, hogy egészen öntudatra térjek. Ez a törekvésem azonban mindig meghiúsult. Miközben így küszködtem, már nem voltam teljesen „odaát”, de még „a világban” sem. Mintegy kettéváltam, és sem itt, sem ott nem tudtam tájékozódni. Amit közben mondtam, a túlvilágra volt „teljesen igaz”. Hildebrand később is mindig ezt a kifejezést használta, ezért már nem félt attól, hogy megzavarodom.

Közvetlenül e látogatás után sem tudtam, és ma sem tudnám szószerint visszaadni, hogy mi mindent mondtam ezekben az órákban és milyen szavakat használtam. Arra azonban pontosan emlékszem, hogy az egyház hitigazságai lelkembe vésődtek, és hogy bensőmben olyan változás ment végbe, amelyet soha nem tudtam fölfogni, s még ma is a kegyelem titka. A kegyelemé, amely annál is inkább megfoghatatlan és váratlan volt, mivel alig múlt három hónapja, hogy őszinte meggyőződésből beléptem a katolikus egyházba, elfogadva annak minden hitigazságát és vállalva az átlépés következményeit.

Az egy, szent, katolikus Anyaszentegyháznak, Krisztus igazi egyházának misztériuma volt a legna-

gyobb bizonyosság, amely belém vésődött; tehát éppen az a hitigazság, amelyet a Nagy Inkvizitorban Dosztojevszkij teljesen megtagad. Ebben a rövid, zseniális elbeszélésben fiatalságom minden katolikusellenes indulata benne volt, s oly mélyen élt bennem, hogy még narkózis-élményem után is éppen ez az erős utóhatás akadályozott meg abban, hogy a katolikus egyházban keressem az igazságot. Ha már katolizálásum által meg is erősödött hitem a katolikus egyházban, mindaz, amit most átéltem, megmutatta nekem, hogy eddig nem volt még igazán élő hitem. Ettől kezdve azonban ragyogó fényben láttam az egyházat. Láttam, hogy benne minden „lélek és élet”. Vannak halott tagjai, akik csak látszólag tartoznak hozzá, valójában azonban „kívül” vannak. Viszont vannak élő tagjai, akik látszólag „kívül”, valójában azonban „belül” vannak és az egyházhoz tartoznak. Tehát mégis igaz: „Az egyházon kívül nincs üdvösség”. Mindaz, amit erről az egyház tanít, igaz, s minden ember, aki fáradszónatlanul és komolyan keresi az igazságot, meg fogja találni. Megtapasztalja majd, hogy mennyire szüksége van az embernek az egyházhoz tartozásra, ha az üdvösséget keresi. Isten viszont szabadon és függetlenül rendelkezik minden lélek fölött.

Ami a legjobban fölizgatott, és amitől könnyekre fakadtam, saját állapotom volt, és azé a tenger sok emberé, akik ezt a kinyilatkoztatott igazságot nem veszik komolyan, nem keresik teljes szívükkel és így vétkesek abban, hogy nem találják. Sokan vannak azok is, akiknek szerencsénk van, és katolikus hitben nevelkednek, a „gyöngyöt” tehát a kezükben tartják, de gondatlanul elejtik és elveszítik. Minden, amit katolizálásom előtt olvastam az anyaszentegyházról, talán igaz, mégis eltörpül majd a diadalmas egyház földöntúli, ragyogó szépsége mellett. Ezer meg ezer szó sem lenne elég, hogy leírassuk Krisztus egyházának nagyszerűségét, jóllehet a túlvilágon majd egyetlen pillanattal mindent fölfogunk a maga teljes valóságában, lenyűgözve Isten bölcsességétől és jóságától. Igen, az egyház maga a kimondhatatlan Nagyszerűség, aho-

gyan ezt már sok szent megfogalmazta! Az egyház nagyszerűségének gondolata talán furcsának tűnik, ha az Isten búzaföldjében megtermő konkolyra (Mt 13,24), az emberi gyarlóságra gondolunk. Egyszer azonban minden lélek fölismeri, ha az idő korlátaiból kiszakadva belép az örökkévalóságba, mennyire gyöngék a szavak, hogy leírják, mi is valójában az egyház, mely titokzatos, de mégis létező valóság.

Mindaz, amit a Hildebrandnál eltöltött órák alatt és az előző éjszakán átéltem, olyan rendkívüli volt, hogy csak részleteiben tudom elmondani. Az álomban azt is világosan láttam, hogy: „Rettenetes dolog az élő Isten kezébe jutni” (Zsid 10,31).

Évek múltán igazoltnak éreztem magam John Henry Newmann bíboros, nagy konvertitánál, aki így ír: „Én hatalmas Istenem... Te ismered bensőmet. Pillantásod átfogja egész jelenemet, múltamat és jövőmet. Ismered gondolataim legapróbb és futó rezdüléseit, melyeket még magam sem veszek észre. Minden tett nyitott előtted, akár megtörtént, akár csak gondolatban követték el. Ismered eredetüket, létrejöttüket és következményeiket. Szörnyű a gondolat, hogy egyszer majd Bíránk elé állunk!” (J. H. Newmann 1801-1890, kiváló szónok és vitaíró, aki 1845-ben katolikus hitre tér, egyike a katolicizmus újabbkori legnagyobb védelmezőinek).

Minden lélekre érvényes, hogy a halálban teljesen magára hagyva, solus cum solo, áll Isten színe előtt. Akkor majd azt is fölismeri, hogy a római katolikus egyház milyen jelentőséggel bír a világ és minden egyes ember számára. Mindenütt olvasható a Szentírásban, a szentek és hívők is tanúsítják: az utolsó ítéletkor nincs mit tenni a mindenható és tökéletes Istennel szemben, az abszolút Szellem ellenében, aki életre hívta és életben tartja a világmindenséget. Pillantására minden teremtménynek el kell némulnia, ha a megismert kinyilatkoztatás ellenére „tagadással” ajkán lép a hatalmas Isten színe elé. Amint ezt megértettem, kétszer olyan súlyosnak éreztem az emberek bűnös hitetlenségét, amely súlyt különben magam is naponta vállamon hordtam.

Évtizedekkel később olvastam erről Aquinói Szent Tamás tételeit. Sívárogova kívántam, bárcsak mindenki komolyan elmélkedne a legszentebb bölcs, a legbölcsebb szent e gondolatain — mindenki, aki hitetlen, s aki csak félig hívő. Tamás szerint nem tartozik az emberi természethez, hogy higgyen Istenben. Az viszont hozzátartozik, hogy az emberi értelem ne szegüljön szembe a legbensőbb ösztönzéssel és kívülről érkező igazság-kinyilatkoztatással. E meggondolásból, Tamás szerint, a hitelenség természetellenes, és ezért a hitelenség vétke nyilvánvalóan nagyobb, mint a szokások fonáksága. Hildebrand később elmesélte, hogy könnyek közt mindig azt hajtogattam: „Igen, igen, valóban így igaz! Istenem, a sok ember, aki ezt látja, és mindazok, akik nem sejtik, akik gyanútlanul, könnyelműen tengődnek — borzasztó, szörnyű!” Ezekben az órákban annyira megrendültem, hogy alig tudom szavakba önteni. Hildebrand érthetően tanács-talan volt, nem tudta mit tegyen, annál is inkább, mert az idő nagyon elszaladt, és az egyetemre kellett sietnie előadást tartani. Kernnel tanácskoztak, és arra az elhatározásra jutottak, hogy Kern utazzék el velem Salzburgba P. Mager professzorhoz konzultálni. Az atya Hildebrand barátja volt és akkoriban a legismer-tebb misztikus teológus. Azt remélték, tőle lehet meg-tudni legelőbb, mi is történt velem valójában, és mi a teendő ebben a helyzetben.

Az első feladat ez volt: jelenlegi állapotomból „föl-ébreszteni” és megnyerni a terveknek. Sem Kern, sem én nem számítottunk arra, hogy utaznunk kell. Később értesültem arról, hogy eleinte egyáltalán nem értet-tem, mit akarnak tőlem, és egyszerűen nem akartam Salzburgba utazni. Végül kábultan és vonakodva ugyan, de lementem Kernnel az utcára. Ott lenn egyre jobban magamhoz tértem, érzékelnem kezdtem a körü-löttem lévő világot, ismételten megkérdeztem Kern-től, mi a szándéka velem, mit csinálunk és egyáltalán hova megyünk most. Kern először megpróbálta elma-gyarázni, hogy most épp Salzburgba megyünk, ám ennek nem volt sok eredménye. Azonnal megálltam, és kijelentettem, hogy nekem Salzburgban semmi dol-

gom, semmi szándékom odamenni; röviden: nem voltam képes fölfogni az összefüggést az utazás és a történetek között. Akkor Kern azt mondta: „Krisztus akarja ezt!” Erre rögtön így feleltem: „Akkor én is akarom”, és Kern ámulattal látta, hogy azonnal indulok a Westbahnhof irányába. Sejtelmem sincs arról, hogy Kern miért nem hívott taxit, vagy miért nem szálltunk villamosra. Tény az, hogy gyalog mentünk, és aki ismeri az utat az első kerülettől a Westbahnhofig, tudja, hogy ez legalább fél óra gyaloglást jelent. A „varázsigé” — „Krisztus akarja ezt” — mindig csak néhány percig hatott. Aztán ismét megálltam, és nem akartam tovább menni, minduntalan vissza akartam fordulni. Mihelyt azonban Kern azt mondta, hogy Krisztus is ezt akarja, nagy megkönnyebülésére készségesen megindultam. Időközben ugyanis többször arra gondolt már, hogy tervét nem tudja végrehajtani. Erről csupán azért teszek említést, mert később értettem csak meg, hogy Hildebrand házától a pályaudvarig vezető úton valójában „nem ébredtem föl”, lényegében nem voltam teljesen öntudatomnál. Nem sokkal a Westbahnhof előtt Kern barátom számára még történt valami furcsa dolog: elérkeztünk a Gürtelig, és már csak a forgalmas úttesten kellett valahogy átmenünk, ahol rengeteg autó járt. Anélkül, hogy erre a legcsekélyebb figyelmet is fordítottam volna, átsiettem az úttesten. Hallottam a fékek csikorgását, az emberek szitkozódását, én azonban nyugodtan mentem tovább. Ebben a lelkiállapotomban, melyet vázoltam, amely rövid megszakításokkal ugyan, de még tartott, tisztán „láttam”, hogy valami „fölülről” véd engem, nem eshet bajom. „Láttam”, hogy a gépkocsivezetők végső kétségbeeséssel félrerántották a kormányt és fékeztek. Láttam, hogy valami felsőbb hatalomról függték, és ez a felsőbb hatalom most engem védelmez. Kern kétségbeesetten szaladt utánam, és ugyancsak megkönnyebbült, amikor végre megérkeztünk az állomásra. Ott álltunk tehát a Westbahnhof óriási, nyüzsgő várócsarnokában. Kernnek már csak jegyet kellett váltania. Megkért, hogy maradjak egy kicsit ott, ahol álltunk, várjam meg őt. Neki sorba

kell állni, hogy megvehesse a jegyet, és azonnal vissza fog jönni. De amikor visszatért, engem már nem talált ott.

Említettem már, hogy különös állapotom még mindig tartott, még mindig nem voltam teljesen tudatomnál. Érzékelttem ugyan valamit a körülöttem levő világból, utunkból a belvárostól a Westbahnhofig, de csak ködösen, és ez az elmosódottság lehetett az oka annak, amiért többször csodálkozva megálltam, s újra és újra megkérdeztem, miért vagyunk itt. Talán éppen ezért nem értettem barátom magyarázatait sem, amelyekkel megkísérelte utunk célját értésemre adni, csupán csak varázslatos szavait fogtam föl, amelyekkel Krisztust emlegette. E szavak pedig újra meg újra visszavittek a már órák óta tartó különös állapotba. Így történt, hogy mialatt Kern az egyik pénztárnál jegyért állt sorba, megisméltődött az a megnevezhetetlen állapot, amelybe Hildebrandnál kerültem — sőt, most érte el tetőpontját. Váratlanul sugárzó, leírhatatlan, természetfölötti szépségű szellemi fényt láttam magam előtt, úgyhogy — bár tudtam, hogy sűrű embertömeg vesz körül — teljesen elerőtlenedtem, ki mondhatatlan boldogság lett úrrá rajtam, és térdre omoltam. A csarnokban az emberek azt hitték, hogy elveszítettem az eszemet; mintha messze távolból hallottam volna az emberek izgatott hangját, köztük ezt is: „Mi történt?” Ugyanakkor fölsegítettek, lábra állítottak, de tartaniuk kellett, mert ha elengedtek, újból leroskadtam. Mindebből csak a soha nem tapasztalt testi állapot maradt meg bennem teljes világossággal: a karomat fölemeltem, és éreztem, ahogyan ereimben a vér gyöngyözve, szinte bugyogva árad. Kern észrevette a csoportosulást, odarohant, magyarázott valamit az embereknek, akik még mindig támogattak, végül odavitt egy padhoz. Most végre éreztem, hogy teljesen magamhoz tértem. Még tartott a boldog percek elragadtatása, de már éreztem, hogy erőm visszatért. Barátom csodálkozva tapasztalhatta, hogy segítség nélkül talpra állok és a vonat felé indulok, amely a pöfögő mozdonnyal indulásra készen állt. Kern keresett egy üres szakaszt, ahol fáradtan,

de nem erőltlenül ledőlhettem az ülésre. Barátom is föllélegzett végre, mert előzőleg nagyon megijedt a csarnokban történetek láttán. Végre biztonságban és egyedül voltunk a fülkében. Láttam, hogy teljesen magamhoz tértem és már beszélgetni is tud velem. Csak most értettem meg utazásunk célját és értelmét. Mindennel egyetértettem és hálás voltam Kernnek, amiért kitartott mellettem anélkül, hogy bármit is kérdezett volna.

Sokat aludtam a négyórás utazás alatt, amikor pedig fölébredtem — ez nyilvánvalóan a pályaudvari jelenség utóhatása volt — mélységes megnyugvást éreztem, olyan boldogságot, melyet még sohasem tapasztaltam, s amely még sokáig fogva tartott. Korábbi élményeimet csak a „rettenetes, borzalmas” kifejezések érzékeltették megközelítően, most azonban megtapasztaltam mindezek ellenkezőjét, a Krisztus általi ki mondhatatlan boldogságot. Akkor kitörölhetetlenül belém rögződött az emberi lét kettőssége: egyfelől a bukott világ kárhozata, amelyet minden gondolkodó ember a naponta megtörténő szörnyűségekben átél, másfelől az égi nézőpont, amely ugyanúgy naponta föltárul a teremtés szépségében vagy a művészetben. A szentmise szövegében is olvashatjuk: „Ég és föld telve a te dicsőségeddel.” Eközben hű kísérőm nagyon boldog volt, mert úgy tűnt, most már minden baj nélkül megérkezünk Salzburgba. Csomagunk ugyan nem volt, még kabátunk sem, az alváshoz szükséges holminkat is otthon hagytuk, de nem törődtünk ezzel. Mindketten kipihentük magunkat, és élményeiről beszélgettünk. Eddig is jó barátok voltunk, most azonban még bensőségesebben tudtunk szót váltani, mint annak előtte.

Megérkeztünk Salzburgba. A „Stein am Platz” szállodában vettünk ki szobát, és azonnal megpróbáltunk érintkezésbe lépni Alois Mager atyával. Ő a beuroni bencés apátság szerzetese volt, és Salzburgban, az egyetemen, teológiát tanított. Sajnos az atya elutazott. Bécsi barátaim nem gondoltak arra, hogy utazásunk előtt fölhívják és megérdeklődjék, hogy otthon van-e. Hogy ne legyen teljesen hiábavaló az utazá-

sunk, Kern bejelentett egy másik bencésrendi szerzeteshez, Virgil Redlich atyához, aki szintén a teológiai tanszéken működött — vele később jó barátságot kötöttem. Virgil atya nagyon kedvesen fogadott. Mindent elmondtam neki: katolizálásomat, a különös eseményeket, amelyek elvezettek az áttéréshez, végül az október negyedikéről ötödikére virradó éjjel látott álmomat, és Hildebrand professzoráról is meséltem, akit ő jól ismert. Szerettem volna tehát megtudni, hogy mit gondoljak ezekről az eseményekről. Vajon csupán az idegek játéka volt az egész, mivelhogy tengernyi munkám mellett igen sokat foglalkoztam hitbeli kérdésekkel, vagy valóban természetfölötti élményekről van szó? Válasza alapján akartam eldönteni, hogy — ha valóban mindent komolyan kell vennem — belépjek-e egy szerzetesrendbe. Virgil atya azonban mint szerzetes, teológus és egyetemi professzor volt olyan tapasztalt, hogy erre a sorsdöntő kérdésre nem válaszolt azonnal. Azt tanácsolta, keressem föl Mager atyát is, aki ezekben a dolgokban elismert tekintély. Hosszú és meghitt beszélgetés után elbúcsúztam Virgil atyától, és elhatároztam, hogy visszatérek Bécsbe, majd egy alkalmas időpontban ismét Salzburgba látogatok, és fölkeresem Mager atyát.

Két gondolat maradt meg bennem a salzburgi útról; még mindig hihetetlen boldogságot éreztem, mintha kicseréltek volna, egészen másképpen láttam a világot. Amikor este a szállodában vacsoráztunk, néhány fiatal teológus foglalt helyet mellettünk. Akkoriban a kispapok reverendát hordtak, a szerzetesek pedig rendi viseletet. Mindenütt látni lehetett őket az utcán, nem voltak föltűnőek. Bennem azonban egészen más benyomást keltettek. Szokatlanul nagy örömet éreztem, ha találkoztam velük. Kiválasztottak voltak a szememben, akik annak a boldogságnak útján jártak, amelyben rövid ideig nekem is részem volt.

Másnap reggel a korai szentmisére mentünk a ferencesek templomába. Itt is valahogy minden más volt, mint eddig. Mélyebben fogadtam magamba az Isten házának szépségét, a szent atmoszférát, a szentmise boldogító hatását, mindent újra ajándékba kap-

tam, és minden mélyebben érintett, mint eddig. Nem messze tőlünk egy fiatal lány térdelt — sugárzó áhítattal és jámborsággal az arcán. Bár elmélyedtem a szentmisében, mégis egy pillanatra átvillant rajtam a gondolat: „Látod, ő talán hozzád illő feleség lehetne. De ez már nem számít, utad a kolostorba vezet.” Ennyi volt, nem több. Azután hónapokig eszembe sem jutott ez a pillanat, és házasságra sem gondoltam többé. Két évvel később mégis éppen ez a fiatal lány lett a feleségem.

A mise után hazautaztunk Bécsbe. Telefonáltam a gyárba, mert nem tudták, hogy hol vagyok. Távol maradtam egy ülésről is, azért is elnézést kellett kérnem. Munkahelyi elfoglaltságom szinte a teljes napomat igénybe vette. Miután mindent alaposan elrendeztem, ismét Salzburgba utaztam, ez alkalommal azonban egyedül. Most végre sikerült elérnem Mager atyát a Nonnberg kolostorban, ahol hosszasan elbeszélgettünk. Személyisége nagy hatással volt rám. Mindent el kellett mesélnem, kérdéseket tett föl, higgadt és tárgyilagos maradt. Ez a higgadt tárgyilagosság megerősített, hogy élményeimet hitelesnek tartja. Vannak tényyszerű ismertetőjegyek, ezekről azonban nem akart bővebben beszélni. Azt ajánlotta, hogy egyelőre maradjak a pályámon és éljek komoly lelki életet. Azt tanácsolta még, hogy rendszeresen járjak Hildebrand vallási estéire, amelyet hetente tartott, hogy elmélyítsem tudásomat. Ezekkel a tanácsokkal bocsátott el, és én visszatértem Bécsbe.

12. NEHÉZ DÖNTÉSEK — ÚJ BARÁTOK

Az a mély megrázkódtatás, amelyet Mager atyával folytatott beszélgetésem után éltem át, nehéz döntések elé állított. Ajánlatomra a gyárat Innsbruckból át-helyezték Bécsbe. A fölkinált heidenheimi állást visszautasítottam, amint ezt már korábban említettem. 1937 nyarán — ismét az én szakvéleményem alapján — határozatot hoztak a vattagyártás fejlesztéséről, és ezért a heidenheimi központ mintájára egy fehérítőműhelyt akartak létesíteni a bécsi üzem mellett. Lehetetlen volt tehát, hogy éppen ekkor hagyjam cserben az üzemet és adjam föl pályámat. Ez hálátlan-ság lett volna a vezérigazgatóval szemben, aki megbízott bennem, és aki mindig támogatót, akkor is, amikor az osztrák leányvállalat létesítését javasoltam. Akkor természetesen még senki sem gondolt arra, hogy Ausztriát nemsokára a Német Birodalomhoz csatolják, ami által minden — addig helyesnek tűnő intézkedés — értelmetlenné válik. Első napjaim a gyárban a munka fölvétele után lázas tevékenységgel teltek. A fehérítőműhely üzembeállítását már elkezdték, és sok olyan döntés várt még rám, amelyet távollétem miatt el kellett halasztani. Szinte csodálkoztam magamon, hogy az átélt események után újra képes voltam eligazodni a mindennapok valóságában.

Ezekben az időkben megpróbáltam földolgozni magamban élményeimet. Újra álmodtam valamit, ami erős hatással volt rám. Paradicsomi szépségű birtokot jártam; választékos izléssel berendezett lakószobák, a szekrényekben értékes porcelánok, az élőkamra tele minden jóval, a csűrökben érett gabona és illatozó széna. Csodálkozással és meglepetéssel jártam körül mindent. Emberek voltak körülöttem, akik ugyanúgy örültek mint én. Olyan volt ez, mint egy nagy ünnep, amikor minden kívánság teljesül.

Azután egy csapásra megváltozott a kép. Először

csak néhányan kezdték összetörni maguk körül a tárgyakat, azután egyre többen cselekedtek így. Az egyik a drága porcelánt vágta a földhöz, a másik a bútorokat rongálta meg, egy harmadik az aranyló kalászon taposott az udvaron. Az illatos szénát a sárba tiporták, úgy, hogy az rothadni kezdett. Leírhatatlan zűrzavar keletkezett, amely végül a pompás gazdaság teljes szétrombolásához vezetett. Megrémültem az emberek érthetetlen viselkedésétől, nem tudtam mire vélni mindezt, és nem értettem, mi indíthatta őket arra, hogy szétzúzzák a megélt rendet, harmóniát és jólétet.

Még tartott a pusztítás, amikor hirtelen hangos, mindenütt jól hallható hang csendült: „Az Úr közeledik!” Ettől megint villámcsapásszerűen megváltozott a kép. Minden ember, aki részt vett a romlásban, el akart rejtőzni. Óriási volt a riadalom, rémület ült ki a menekülők arcára. Az emberek szétszóródtak, mindenki el akart bújni, tekintet nélkül a másokra. Mint amikor tűz van: aki tud menekülni. Egy képet szinte még most is látok: egy embert láttam iszonyú félelemmel az arcán. Körmeivel lázas sietséggel próbált lyukat fúrni a puha talajba, hogy legalább a fejét sikerüljön beledugnia. Minden akarata arra irányult, hogy elmeneküljön az Úr elől, akinek érkezését a hang hírül adta, hogy legalább ne kelljen látnia. Igyekezete azonban teljesen kilátástalannak tűnt.

Amikor a rémület a tetőfokára hágott körülöttem, fölriadtam, és az álom átívelt ébrenlétembe. De ez most nem úgy történt, mint a szokásos álmoknál. Ugyan ki ne álmodna értelmetlen dolgokat? Az ember fölébred, és mindet elfelejti. De most az élmény áthajlott a tudatomba, és a szörnyű képpel együtt a félelem is. Mi volt ez? — kérdeztem önmagamtól. A válasz egyszerűnek tűnt, hiszen ez magától adódott akkoriiban, jóllehet az értékek lerombolása még nem volt olyan általános, mint ma. Akkor — a II. világháború előtt — még nem is tudtam olyan tisztán átlátni, hogy hol tart ez a folyamat. De sok minden, amiben eddig részem volt — már a világ folyása önmagában is — megadta az álom magyarázatát. Megint csak nem tu-

dok más szavakat találni minderre, mint a prófétai szellemű Newmann bíboros 1877-ban kelt levelének mondatait: „A vallási szkepticizmus félelmetesen terjed, és az a legnagyobb baj, hogy már most is a hitelenség van túlsúlyban, mert az ésszerűbbnek és hihetőbbnek tűnik. Egyre terjed az a szemlélet, amely szerint nagy változások jönnek, és az emberek az ateizmus hívei lesznek, mielőtt még megismerték volna a keresztény kinyilatkoztatást.” Egy másik, 1882-ből származó levélben pedig ez áll: „Milyen sívár az ember élete az evangélium nélkül, és ma mindent elkövetünk, hogy megsemmisítsük ezt az utolsó vigaszt is! Ragályos betegség ez, mely egyre terjed. Mentsen meg az Isten mindnyájunkat az utolsó napok szörnyű szemfényvesztésétől. Fájó együttérzéssel tekintek arra, ami ránk vár, és elborzadva gondolok a következő nemzedékre”.

Szeretnék elmesélni egy vidám epizódot is ebből az időszakból, mert hűen világítja meg az akkori társadalmi helyzetet. Waldeck asszony érthetően aggódott értem. Katolizálásomat még csak megértette valahogy, de ami októberben történt velem, és amiben neki is része volt kezdetben, majd a két utazás Salzburgba — nos, ezeknek igazi okát, céljait nem ismerte. Kapcsolatba hozta ugyan a történetekkel, és az a gyanú érelődött meg benne, hogy áldozatul estem valamilyen vallási rögeszmének. Amíg a vallás csupán társalgási témaként került szóba a szalonjában, roppant érdeklődést tanúsított; most azonban a legkülönfélébb veszélyeket kezdte emlegetni, amelyek engem fenyegetnek. Kern barátomat is szemrehányásokkal illette; őt tette felelőssé, hogy idáig jutottam. Nos, Waldeck asszony tudomása szerint baráti kapcsolatok fűztek Weiss doktorhoz, az ismert pszichiáterhez, aki vezetője és tulajdonosa volt a rekawinkeli szanatóriumnak, Ausztria legnagyobb magán-elmegyógyintézetének. Egy napon, amikor munkahelyemről hazaérkeztem — legnagyobb csodálkozásomra —, ez az orvos volt látogatóban Waldeck asszonynál. Nemsokára kiderült, hogy háziasszonyom kérte meg őt, látogasson meg engem, és vizsgáljon meg, hogy nincsenek-e lelki

zavaraim. Weiss doktor láthatóan kínosan érezte magát, amikor kiderült meghívásának valódi oka. De mindketten ismertük egymást annyira, hogy ő is, én is, humoros oldaláról fogtuk föl az adott helyzetet. Végül is az orvos közölte Waldeck asszonnyal, hogy valószínűleg kissé túlhajtottam magamat mindennapi munkámmal, egyébként azonban nincsen semmi különös bajom. Waldeck asszony később maga is megkezesztelkedett, még mielőtt elhurcolták volna Theresienstadtba, ahol katolikusként halt meg.

Egy alkalommal ismét meghívásom volt Weissékhez. Nem sokkal Ausztria bekebelezése előtt volt ez, a politikai helyzet fenyegető körvonalai kezdtek kirajzolódni. Dr. Hajek már korábban mesélt nekem arról, hogy Weiss doktor — aki neki is barátja volt — titokban, anélkül, hogy erről felesége és felnőtt gyermekei tudtak volna, átlépett a katolikus egyházba. Azért titokban, mert felesége hithű zsidó volt és áttéréssel nem akarta házasságukat beárnyékolni. Ez a hír számomra olyannyira hihetetlennek tűnt, hogy szinte el is felejtettem. De egy eset váratlanul eszembe juttatta. Említettem, hogy vendégségben voltam Weisséknél, felesége ült az asztalfőn. Beszélgetésünk valahogyan akaratlanul vallási témára terelődött. Az asszony a tőle megszokott magabiztos, ellentmondást nem tűrő hangnemben fejtette ki véleményét. Weiss doktor ezzel szemben a maga csöndes, halk modorában beszélt. Jézus Krisztus is szóba került — erre fölfigyeltem. Közben feleségére vettem egy pillantást, és láttam, hogy eleinte figyelmesen hallgat, majd nyugtalanná válik. Amikor pedig férje hosszasan, szinte tűnődve beszélt Krisztusról, hirtelen ingerülten fölpattant, és hangosan, fenyegetően férjére kiáltott: „Mit beszélsz, Sigismund? Áruló vagy!” Roppant kínos jelenet volt, kivált számomra, aki vendég voltam, meg a gyerekeknek is, akik megrémülve és értetlenül figyelték a történeteket. Felesége kitörésétől Weiss rémült meg a legjobban: látta, hogy túl messzire merészkedett, és csitítani próbálta feleségét, megkísérelve ártatlan színben föltüntetni az elhangzottakat. Valószínűleg rám való tekintettel nyugodott meg min-

den de a fölszabadult társalgásnak vége szakadt, és amint tehettem, elbúcsúztam. Biztos voltam benne, hogy vitájuknak még lesz folytatása.

Legközelebb, amikor találkoztam Hajek doktorral, elmeséltem neki az esetet. Azonnal emlékeztetett arra, amit annak idején bizalmasan közölt velem Weissről. Úgy vélte, hogy most legalább magam is láthattam, miként állnak a dolgok. Hogy mi történt azután, sohasem tudtam meg teljes bizonyossággal — Weiss sem tért vissza többé erre a jelenetre. A nemzetiszocialista párt előretörésekor embertelen körülmények között kiforgatták mindenéből. Amikor a zsidók zaklatása egyre inkább erősödött, orvosi rendelőjét is bezárták, és családjával együtt a tönk szélére jutottak. Ekkor találkoztam vele: Hietzingből vittem be taxival a belvárosba valamelyik hivatalba, ahová beidéztek. Úgy emlékszem, akkoriban a zsidók már a villamoson sem utazhattak. Azóta sem tudom elfelejteni szavait: „Tudja, — mondta halkán és megfontoltan, ahogy ő mindig beszélt — azt hiszem, el kell mennünk innen. Félek, hogy különben még megtanulnék gyűlölni.” A legnemesebb lelkű emberek közé tartozott, akiket valaha is ismertem. Az volt a — talán kissé utópisztikus — terve, hogy kivándorol Sanghaiba, és ott valamelyik nyomornegyedben fog dolgozni a szegények orvosaként. Ezt egészen komolyan gondolta. Aztán eltűnt szemem elől, teljesen nyoma veszett, és nem tudtam meg, mi történt vele és családjával.

Egy másik barátom sorsa is ezekben az időkben pecsételődőtt meg. Hajek doktor esete egyike volt a zsidó tragédiáknak, melyeknek tanúja voltam Bécsben. Hitler hatalomátvétele után a zsidókkal való bánásmódra az volt jellemző, hogy a brutalitás nem azon nyomban terjedt el, hanem fokozatosan és következetesen nőttön-nőtt egészen az ún. „Kristályéjszakáig”. Ezért történt az, hogy nem minden zsidó hagyta el azonnal pánikszerűen az országot, hanem csak azok, akik világosan látták a helyzetet, vagy olyanok, akiknek személyes ellenségük volt, és nem várhattak kíméletet. Hajeknek sok ügyfele volt; többségében „kisemberek”; nem voltak ellenségei, jó osztrák volt,

és különösen nagyra értékelte a „költők és gondolkodók népét”, ahogyan ezt ő gyakorta megfogalmazta. Csak lassan, nagyon lassan ismerte föl a való helyzetet. Megrázó volt tapasztalni azt, ahogyan egy művelt humanista fokozatosan elveszíti az emberiségbe vetett hitét, és félreismeri a valóságot. Végül mindent elveszített, amit szorgalmával szerzett; irodáját bezárták, házát elvették, és már csak egy kis szobájuk volt a Marcus Aurelius utcában, ahol meghúzódott feleségével. A sok rábeszélés ellenére sem akart külföldre menekülni. Megpróbált kitanulni valamilyen kézművességet, hátha szüksége lesz rá — ám semmi adottsága nem volt az effajta munkához.

Szörnyű megpróbáltatás volt számára, amikor hordania kellett a zsidó csillagot. Nem kockáztathatta meg, hogy leüljön egy park padjára, nem utazhatott többé villamoson. Ennek ellenére néhányszor vállalta, hogy meglátogat minket Hietzingben, miközben aktáskáját úgy tartotta, hogy elfedje a zsidó csillagot. Minden ilyen látogatás életveszélyes volt.

A teljes társadalmi kirekesztés szörnyű időszaka előtt azonban nagy örömben lehetett része Hajek doktornak. Saját bevallása szerint egy életen át nagy tisztelettel adózott a katolikus egyháznak, anélkül, hogy hinni tudott volna. Most kezdte megérteni, hogy az emberiségnek valóban szüksége van a megváltásra. Ha humanistaként eddig azt hitte, hogy a világ átalakítható emberi reformokkal és a törvények megjavításával, akkor most meglátta az emberek igazi arcát és megértette, hogy az emberi természet eredendő romlottsága — éppen a bűnbeesés miatt — mélyebb annál, hogysem emberi erőfeszítések helyrehozhatnák. Az ő népének vallása is ezt tanította, amely a környező népek többistenhitével szemben az egy Istent hirdette, és prófétái újra meg újra megígérték a Megváltó eljövetelét. Kétségeiben ezekkel a gondolatokkal és imáival fordult atyái Istenéhez, és ezzel érte el, hogy megkapta a hit kegyelmét. Megrázó volt, amikor egy napon könnyek között föltárta szívét, és elmondta, hogy szeretett feleségével együtt meg akar keresztelkedni. Az akkor még szokásos „nagy szertartás” után

az Anyaszentegyház tagja lett. Ez volt életének utolsó valóban boldog napja.

Amikor a zsidóüldözés Bécsben is tetőfokára hágott, Hajek homályos utalásokat tett arra, hogy nem sokára eltűnik majd, de ne legyen nyugtalan, mert egy első kerületi illatszerüzletben — a tulajdonos nevét már elfelejtettem — hagy nekem üzenetet, amelyből megtudhatom, hogy feleségével hol tartózkodik. Közlései azonban olyan titokzatosak és rejtélyesek voltak, hogy egyáltalán nem tudtam elképzelni, mi a szándéka. Nyilván azért volt olyan szűkszavú, mert tekintettel volt családomra, nem akart minket veszélybe sodorni. Időpontot sem mondott, mert talán még ő sem tudta, hogy mikor megy el. Mindez még csak terv volt. Egy napon, amikor ismét elmentem a Marcus Aurelius utcába meglátogatni őt, azt a fölvilágosítást kaptam, hogy az ügyvéd feleségével együtt nyomtalanul eltűnt. Nem hurcolták el; lehet, hogy elkövetett valamit, azért elmenekült. Nem sokkal később feleségem bement a belvárosba, és a megadott címen, az illatszerüzletben óvatosan érdeklődött az üzenet felől. Nem hittünk benne igazán, hogy lesz hír, de valóban: a feleségem kapott egy papírszeletet, amelyen csak egy cím volt. Egy kertész a címe, valahol a külső kerületekben, Schafbergnél.

Napokig tanácskoztunk, hogy mitévők legyünk. Végül úgy határoztunk, hogy a feleségem elmegy a kertészetbe, vesz néhány szál virágot, és megpróbál benyomást szerezni az ott élő emberekről. Elindult tehát, és jóval tovább maradt, mint vártam. Hazaérkezésekor a következőkről számolt be: a kertészet keskeny és hosszú parcellán fekszik egy domboldalon. Barátságosan fogadták; az asszony — amint azt feleségem mindjárt a legelején kipuhította — katolikus volt, Rosa Pserernek hívták. Beszélgettek egy kicsit, majd feleségem csak úgy mellékesen megkérdezte, hogy nem ismer-e véletlenül egy Hajek nevű ügyvédet. Az asszony mintha csak erre várt volna, rögtön tudta, hogy miről van szó. Mindjárt elmesélte az előzményeket is: évekkel ezelőtt Hajek ügyfele volt; az ügyvéd egy alkalommal nagy szolgálatoakat tett neki. Amikor

hallott róla, hogy Hajekék bajban vannak, elhatározta, hogy az isteni szeretettörvény alapján rejtegetni fogja őket, amíg a háborúnak vége lesz és befejeződik a zsidóüldözés. Hajek megerősítette az asszonyt abban a meggyőződésében, hogy a háború már nem tart sokáig — 1942 elején vagy közepétájt lehetett ez — maga is ebben reménykedett. Így azután az asszony befogadta őket — ez abban az időben valóban hősi cselekedet volt! Ráadásul az asszonynak gyanakvó szomszédai voltak, továbbá ott élt a házban gyengeelméjű testvére is — könnyen megeshetett, hogy kifecsegi a dolgot. Miután elkerülhetetlen volt, hogy a gyerekek vagy a szomszédok meglássák a „vendégeket”, mindenkinek azt mondta, hogy Csehszlovákiából vannak látogatói.

Az asszony odavezette feleségemet a Hajek házaspárhoz, akik az első emeleten laktak egy kis szobában. Az első nehézség már bekövetkezett. Hajek doktor rosszul érezte magát. Az asszony elment egy orvoshoz, aki jó ismerőse és jóakarója volt; be akarta avatni titkukba és megkérni, hogy látogassa meg az ügyvédet. A várószobában ült, amikor meghallotta az orvos egyik telefonbeszélgetését, amelyet olyan elővigyázatlanul folytatott, hogy ezek után már nem merte bizalmába fogadni az orvost. Tanácstalanul távozott. Feleségem még elbeszélgetett a Hajek házaspárral, megtudakolta, mire van szükségük leginkább, és megígérte, hogy visszajön és mindent elintéz.

Nemsokára tovább rosszabbodott a helyzet: Hajek fájdalmában hangosan kiáltozni kezdett. Valószínűleg már maga sem tudta, hogy mit tesz. Ő, aki egyébként annyira elővigyázatos volt, kiáltozásával szállásadóját a legnagyobb veszélybe sodorta, hisz azt a szomszédoknak hallaniuk kellett. Mielőtt feleségem másodszor is kiment volna, Hajek doktor egy éjszakan meghalt. A halálesetet napokig el lehetett hallgatni — de mi történjék a holttesttel? A kertben a halottat nem lehetett eltemetni anélkül, hogy az asszony el ne árulja magát, a szomszédok miatt nem tehette ezt. A ház mellett állt egy fészker, mely tele volt tűzifával. Éjszaka az asszony elhordta a fölhalmozódott tűzifát,

és ásott egy sírt. A holttestet vászonba göngyölte, és mésszel öntötte le. Mindenre gondolva egy papírra fölírta a halott nevét, azzal a megjegyzéssel, hogy ez a zsidó férfi Hitler rémuralma idején halt meg; a papírt egy üvegbe helyezte, és a holttest mellé tette. Ha netán valaki később megtalálná azt, ne gondoljon arra, hogy gyilkosság történt. A szomszédoknak pedig azt mesélte, hogy a férfi betegsége miatt visszatért hazájába, és már csak a felesége van itt.

Természetesen Hajek asszony előtt nem titkolhatták sokáig férje halálát. Szörnyű helyzetében egyedül maradt. Nem sokkal később szegény belehalt bánatába. Mindig is törékeny, beteges asszony volt. Szállásadója számára a legnehezebb órák következtek: hová rejtse el a második holttestet? Végül is arra gondolt, hogy a kert egyik távoleső zugában, ahová a szomszédok kevésbé látnak, ás egy nagy gödröt, és ha mégis rákérdeznének a szomszédok, azt fogja mondani, hogy fát akar ültetni. Így temette el Hajek asszonyt is, de most nem tett a holttest mellé üveget áruló üzenettel, mert félelmében és izgatottságában attól tartott, hogy a szomszédok azt hihetnék, értéktárgyakat vagy aranyat ás el. Gyengeelméjű nővére ugyanis néhány-szor kényes dolgokat említett, és erre fölfigyeltek a szomszédok. De azután mégsem történt semmi, és az asszony nyomasztó félelme lassacskán alábbhagyott. Később elmesélte feleségemnek, hogy mindent Isten iránti szeretetből vállalt magára, végül azonban idegileg annyira kiemerült, hogy még egyszer képtelen lett volna mindezt megtenni.

Hajek doktort és feleségét a háború után exhumálták, és megszentelt földben helyezték örök nyugalomra. Az asszony, az egykori kertésznő, még ma is él a lainzi Öregek Otthonában.

Térjünk vissza saját történetemhez. Mihelyt munkám engedte, Kern barátom meghívását követve elmentem vele a heiligenkreuzi apátságba, hogy néhány napot töltsünk a kolostor csöndjében. Ez volt az első kolostor, melyet mint hívő katolikus kerestem föl, még teljesen az október negyedikén és ötödikén történt események hatása alatt. Mindketten a klauzúrá-

ban kaptunk szobát, és részt vehettünk a szerzetesek szentmiséin. Most döböntem rá, hogy ezideig mennyire profán világban éltem, és hogy ezt a világot mekkora szakadék választja el Krisztus szentségi világtól, amelynek szelleme itt mindenkiről sugárzott. Sivárnak, üresnek tűnt most minden, amiben eddig részem volt, ha összehasonlítom azzal a csodálatos lelki fényességgel, amely itt ragyogott. Új volt számomra minden, lelkemet béke és boldogság töltötte be: ilyen békességet és boldogságot még sohasem ismertem. De éppen ez sarkallt arra, hogy szakadatlanul azon gondolkodjam, vajon az Isten végül is mit akar tőlem?

Néhány hónappal ezelőtt tértem át a katolikus hitre. Új életem kezdetén álltam, és csak most kezdtem sejteni, mit is jelent kereszténynek lenni, milyen értékeket kell még fölfedeznem, mit kell megváltoztatnom saját magamban, és itt volt számomra ez az új hívás! Hosszú sétákat tettem Kernnel a kolostor környékén az őszi színekben pompázó erdőkben, és minden kínzó kérdést, kételyeimet vele beszéltem meg. Tőle tudtam meg sok újdonságot Dietrich von Hildebrandról, a filozófus személyiségéről. Adolf von Hildebrandnak, az ismert müncheni szobrásznak egyetlen fia volt. Már tizenöt évesen olvasta Platon dialógusait, és semmi sem vonzotta úgy, mint az igazság keresése. Münchenben kezdett filozófiát tanulni, később Göttingenbe ment, ahol Husserlnél doktorált. Szenvedélyes igazságkeresése egyenes utat jelentett számára, amelyen eljutott Krisztus igazságának teljességéhez: 25 éves korában belépett a katolikus egyházba. Ettől kezdve nagyon rajongott az egyházért, és ez a lelkesedés szellemiségének középpontjává lett. 1933-ban menekülnie kellett Münchenből, ekkor Bécsbe jött, és folytatta harcát az istentagadás minden fajtája ellen. Kern mesélte el nekem, hogy milyen veszélyekkel járt ez; neki kellett gyakran elkísérnie a professzort a bécsi egyetemre, ahol előadásait tartotta, hogy megvédje az esetleges támadásokkal szemben.

De a legtöbbit az jelentette számomra, hogy Hildebrand Bécsben maga köré gyűjtött néhány embert,

akiknek hetente vallási továbbképzésként és tudásuk elmélyítése céljából előadásokat tartott. Ezekre az előadásokra Kern vitt el, és én szívesen tettem eleget a meghívásnak; hiszen az volt hő óhajom, hogy behatoljak a katolikus hitigazságok mélységeibe és mindent pótoljak, amit eddig elmulasztottam. Előadásainak anyagát Hildebrand filozófiai és vallási tárgykörből vette. Hallgatósága többségében hívő, gyakorló katolikusokból tevődött össze. A hetente általában kétszer tartott esti előadásokra mindig eljött egynéhány tanítványa is, hitetlenek éppúgy, mint az igazságot keresők, és így az előadásokat érdekes és élénk viták követték. Először értettem meg, hogy az igazság ismerete a legfontosabb tudásunk minden területén. Rá kellett jönnöm, hogy a helyes filozófia mennyire fontos előfeltétele a természetfölötti hitnek. Eddig úgy véltem, hogy teljesen mindegy, mit gondol az ember a földi dolgokról, és különösen mindegy, hogy mely filozófiai irányzat felé hajlik, vagy melyiket sajátítja el akkor, ha csak a hitben megnyilvánuló igazságba fogódzik. Számomra a filozófia most egyszerre izgalmas élménnyé vált, és a vallással való összefüggése is egyszerre magától értetődő lett. Hallatlan érdeklődéssel kezdtem olvasni Hildebrand eddig megjelent könyveit, és emellett behozni lemaradásomat a filozófiában, amelyből minden teológiai hallgatónak vizsgáznia kell.

Teológiai tárgykört felölelő sorozatában Hildebrand legalább tíz estét szentelt a szentmisének. Ezekre az előadásokra nagyon jól emlékszem. A mélyen hívő katolikus filozófus nyilatkozott meg bennük. Sem előtte, sem utána nem hallottam senkit, aki olyan rendszerezve beszélt volna a szentmise misztériumáról és az Eukarisztiáról, mint ő. Ez természetesen egészen más volt mint Pfliegler professzor rövid katekézis-oktatása. Hildebrand különösen vonzódott a liturgiához. „Liturgia és személyiség” című könyve akkor már megjelent. Mindazzal, amit könyvében a szentmiséről elmondott, tökéletesen egyetértettem, mert általuk saját élményeim — ha szabad így mondanom — tudományos-teológiai bizonyítást nyertek, s ez bol-

doggá tett: igen, ez a való igazság, mindaz, ami a szentmisében történik, kimondhatatlanul nagyszerű, mély és jelentős — ez ujjongott föl a lelkemben már az előadások alatt is. Az Eukarisztia az egyház legfontosabb titka, fölmérhetetlen értéke van, ha hittel vesszük magunkhoz. Ekkor világosodott meg bennem Szent Tamás szavainak igazsága: „Egyetlen kegyelmi adomány többet ér az egész világmindenségénél.”

Hildebrand mindenkit lenyűgözött azzal, ahogyan meg tudta láttatni a katolikus hit szépségeit. Filozófiai nézetei gyümölcsözővé tették hitéletét, és képessé tették arra, hogy a „klasszikus katolicizmust” olyan mélységeiben lássa át, amely csak kevés embernek adatik meg. Meglepő volt ez annál is inkább, mivel édesapja, Adolf von Hildebrand és felesége névlegesen protestánsok, valójában azonban hitetlenek voltak. Hildebrandék nagy házat vittek Münchenben, sőt Firenzében is, sok jelentékeny emberrel és művésszel voltak kapcsolatban, és így Dietrichnek, az egyetlen fiúnak az öt lány után — ő volt a legfiatalabb — gazdag művészi és szellemi indíttatásban volt része, ezek azonban távolról sem voltak vallásosak. Érdeklődése már ifjú korában a filozófia felé fordult. Egy kis jelenet gyermekkorából jól jellemzi későbbi fejlődését; nővérei egy ízben Jézus Krisztusról beszélgettek az akkor hétéves fiúval. A lányok azt hangoztatták, hogy Krisztus jelentős személyiség volt, sőt talán próféta, de csak ember. Öccsük azonban — nagy megdöbbenésükre — szenvedélyesen ellentmondott nekik, és végül kijelentette: „Megeküszöm nektek, hogy Jézus nem közönséges ember volt, hanem az Isten Fia!” Nővérei később követték őt a megtérés útján, és megérték, hogy öccsük az akkori idők legjelentősebb katolikus filozófusai sorába emelkedett.

Az 1937 októbere és 1938 február hava közti idő életem egyik legboldogabb időszaka volt. Kimondhatatlan volt az örömöm, hogy Hildebrand irányításával megismerhettem az egyház hittételeit, a Tanítóhivatal egyedülálló nagyságát, a szent egyházatyákat és általában az embernek Krisztusban való átalakulásának lényegét és szükségességét.

A kérdés még megválaszolatlan volt számomra: kolostorba vonuljak-e, vagy pap legyek? Tisztábban akartam látni ebben a kérdésben, ezért elhatároztam, hogy Kern barátommal ellátogatunk a seckai bencés kolostorba, amely a délnémetországi beuroni anyaházhoz tartozott. 1938 Vízkeresztjén utaztunk el Steiermarkba. Itt is ugyanolyan szívélyes fogadtatásban részesültünk, mint Heiligenkreuzban. Ismét a klauzúrában laktunk, mindketten külön szobát kaptunk, részt vehettünk a szerzetesek közös miséjén és velük étkeztünk a refektóriumban. Élményeink még lenyűgözőbbek voltak, mint a heiligenkreuziak. Szinte szívtuk magunkba a bencésrendi Regulát, a szerzetesi fegyelmet, a rend hallatlan jelentőségét az európai kultúra kialakulásában. Fölismertem, hogy a kolostori közösség a keresztény életnek csak egy sajátos formája, de mégis annak gazdagságához tartozik, amikor a szerzetesek a kolostor magányában teljesen az elmélkedésnek és Isten dicséretének szentelik magukat. Boldog napok részese voltam Seckauban; életem gazdagodott, s amikor látogatásunk véget ért, elhatároztam, hogy a seckai apátság oblátusa leszek.

A Hildebrand-körben közben fontolóra vették E. Vandeure belga bencés atya javaslatát, egy kolostor alapítását világiak számára. A gondolat az volt, hogy a világiak — akik Krisztusnak akarják szentelni magukat — éljenek ott zárt közösségben, sajátos szabályzat szerint, anélkül, hogy polgári foglalkozásukat föladnák. Mindenkinek a maga helyén kellene maradnia, mint az első keresztények idejében, és magukat teljesen Krisztusnak szentelve, egyénien és hatékonyan apostolkodva hozzájárulni a kereszténység újbóli elmélyítéséhez Nyugaton. Mi már hallottunk arról akkoriban, hogy E. Vandeure atyától függetlenül más országokban is fölvetődött ez a gondolat, sőt néhol már meg is valósították. Krisztusnak ilyen formában történő követése számomra különösen vonzónak tűnt, mert éppen munkakörömben naponta könyörtelenül át kellett élnem, hogy milyen nagy szakadék tántog a kereszténység és a világi hivatások között, szakadék, mely folytonosan nőtt és mélyült.

Mielőtt azonban ez a gondolat megérlelődött bennünk, a politikai helyzet erőteljesen megromlott. Hildebrand Ausztriában is folytatta ideológiai harcát a nemzetiszocializmus ellen. Több barátja föladta már a küzdelmet, sokan figyelmeztették őt, mások meg jámbor színben igyekeztek föltüntetni Hitler jelszavait. Akkor tudtuk először lemérni, milyen kifinomult érzékkel tudott Hildebrand különbséget tenni lélek és lélek között. A párt ideológiáját megalkuvás nélkül elutasította, és rámutatott azokra a beláthatatlan következményekre, amelyek az emberi társadalomra várnak akkor, ha Hitler egész Európát leigazza. Röviden: megingathatatlan ellenfele volt a rendszernek, mert kristálytisztán látott. Pontosan tudtuk, hogy a Gestapo parancsot kapott arra, ha Hildebrandot le kell tartóztatniuk, azonnal lőjék agyon. Salzburgi barátainkkal megbeszéltük azonban, hogy a határnál összevont német csapatok bevonulása esetén telefonon azonnal értesítenek minket.

Ekkor történt valami, ami nyilvánvalóvá tette, hogy nemsokára el kell veszítenünk kedves tanítóinkat, és azt is tudtuk, hogy a világiak vallási képzésével kapcsolatos terveink belátható időn belül nem valósulhatnak meg. 1938 farsangja volt. Elhatároztuk, hogy lakásomon egy vidám összejövetelt rendezünk, hogy napi gondjainkat és izgalmainkat néhány órára elfelejtsük. A legjobb hangulatban váltunk el. Ezen a gondtalanul vidám éjszakán elfelejtettük a viharfelhőket, amelyek már gyülekeztek a látóhatáron. De már másnap délután fölhívott Kern; hangja igen komolyan és aggodalmasan csengett, megkért, hogy azonnal menjek át autóval Hildebrand lakására, a Habsburg utcába. Szerettem volna megkérdezni, hogy mi történt, de minden fölvilágosítást megtagadott. Kis Steyer 50-esemmel elhajtottam Hildebrand-ékhöz. A család legszűkebb baráti körét találtam ott, mindenki nagyon nyugtalan volt. Kern sietve elmondta, hogy telefonáltak Salzburgból: a német csapatok bevonultak Ausztriába. Azonnal Marcheggbe kellene vinni Hildebrandot és feleségét, hogy onnan az éjszakai vonattal föltűnés nélkül elmenekülhessenek az or-

szágból, mert a bécsi pályaudvarokat biztosan azonnal lezárják és szigorúan ellenőrzik.

Marchfeld vidéke köztudottan igen gyéren lakott terület. Soha nem jártam ott, csak hallomásból ismertem a vidéket. Egy idő után eltűntek a falvak, és a gépkocsi fényszórója csak végtelen szántókat és földeket világított meg. Vaksötét volt, csak a csillagok fénylettek. „Hitleridők” — hallottam a kocsi hátsó üléséről. Már régóta csak egyenesen haladtunk. Kémleltem a fényeket, mert úgy gondoltam, nemsokára Marcheggbe kell érnünk. Ekkor hirtelen leállt a motor és nem indult be. Megrémültünk, mert mindenki tudta, hogy Hildebrandék élete veszélyben forog, ha lekéssük a vonatot. Megpróbáltam újból a gyújtást, a motor beindult, mintha semmi sem történt volna, de mintegy száz méter után megint leállt. Ez a játék még tucatszor megismétlődött. Szörnyű idegi megpróbáltatást jelenthetett ez szegény Hildebrand professzornak, mert csak nagyon lassan, szakaszonként jutotunk előre. Mikor végre megpillantottuk a távolban Marchegg fényeit, végleg föl kellett adnunk a reményt. Már lehetetlen volt időben odaérni a pályaudvarra. Nem maradt más hátra, mint keresni egy vendéglőt és ott tölteni az éjszakát. Föltűnt, hogy az emberek viselkedésén nem volt érezhető a német csapatok bevonulása, mindenki fölszabadult és vidám volt. Kérdezősködni nem akartunk, és azzal magyaráztuk a nyugalmat, hogy a hír bizonyára még nem jutott el Ausztriának ebbe a szögletébe.

Amikor végre megvirradt, autóbusszal kimentünk a pályaudvarra. Hildebrand és felesége tökéletesen nyugodtnak látszottak. Személyesen azonban nem mert a pénztárhoz menni, engem kért meg, hogy vegyem meg a jegyeket. Minden nehézség nélkül megkaptam. A vonat már benn állt, Hildebrandék Kern kíséretével beszálltak. Egyedül maradtam a vágányok mellett, barátaim ablaka alatt. Végre fölhangzott az indulást jelző sípszó! Hosszasan integettünk mindaddig, míg a vonat végre áthaladt az áhított March-hídon és eltűnt a távolban.

Óriási tempóval száguldottam vissza Bécsbe. Itt

sem mutatott semmi jel a nagy eseményre, amelynek híre már nyilvánvalóan elterjedt a fővárosban. Elrohantam barátaimhoz, s ott végre megtudtam: a salzburgi közlés téves volt. Elmaradt a bevonulás, izgalmas menekülésünk hiábavaló volt. Néhány nap múlva már jött a hír Hildebrandtól. Ő is értesült mindenről az újságokból, és — meglepetésünkre — visszatért Bécsbe. Amikor a németek később valóban bevonultak, nem mentünk a határra, hanem a Déli pályudvarra vittük ki őket. Az utolsó, még nem szigorúan ellenőrzött vonaton sikerült elmenekülniük a szabadságba. A következő estén már ott volt érte a Gestapo, de csak a cselédet találta a lakásban.

13. BIZONYÍTÉK ÉS BETELJESÜ- LÉS A SÖTÉT IDŐKBEN

Hitler bevonulását Bécsben éltem át. Az egész város talpon volt. Autóval jöttem be Hietzingből, de csak a Westbahnhofig tudtam eljutni, onnan gyalog kellett bemennem a belvárosba, mert az emberáradattól egyáltalán nem lehetett közlekedni. Néhány nap múlva már mindenütt árulták a kis fém horogkereszteket. Meglepő volt: mindenki hordta az első időkben; főképp az ellenzék, a veszélyben lévők és a zsidók tűzték föl leghamarabb, hogy álcázzák magukat.

Az irodában volt néhány védencem, köztük egy félzsidó, aki a „Szürke ház”-nak nevezett börtön lelkészével barátságban volt. Ez a pap bizalmasan elmesélte neki az ottani eseményeket. Nap mint nap végeztek ki kommunistákat és szociáldemokratákat. Minden egyes kivégzés után vízsugárral kellett lemosni a vért a csempézett falakról. Nemsokára a koncentrációs táborokból is kiszivárogtak az első hírek a foglyokkal való bánásmódról, és nap mint nap a kora hajnali órákban egyre több embert hurcoltak el az új kormány ellenzői közül.

Néhány hónap telt el Ausztria bekebelezése óta. Ólomsúllyal nehezedett a városra a félelem. Egy ügyvéddel kellett találkoznom 12 órakor. A Stephansplatzon volt irodája, és mivel néhány perccel korábban érkeztem, bementem a dómba. Legnagyobb meglepetésemre tele volt a templom, ez szokatlan volt ebben az órában. Állóhelyet is alig találtam. Arra gondoltam, hogy talán valamilyen rendezvény lesz, és megkérdeztem a mellettem álló embert, hogy mi az oka a gyülekezésnek. A férfi elcsodálkozott tájékoztatlanságomon: a templom szónoka fog beszélni 12 órakor. Jó, de melyik szónoka? Akkor hallottam először Otto Mauer nevét. Úgy döntöttem, hogy belehallgatok a beszédbe, még ha meg is várokotatom ezzel kissé az ügyvédet. Előbbre furakodtam a szószék

alá, hogy láthassam az ismeretlen szónokot. Már jött is egy harminc év körüli, keskeny sápadt arcú pap, és fölment a szószékre. Olyan ékesszólással kezdett beszélni, amelyet még soha nem hallottam. Szinte megjégett. Egyszer sem hangzott el a „nemzetszocializmus” szó, mégis perceken belül már mindenki tudta, hogy az új urakról van szó, csakis ezekről.

Otto Mauer olyan csillogó, szellemes kritikát mondott a rendszerről, olyan megsemmisítő bírálatot, hogy megbabonázva hallgattam végig a prédikációt, megfélemlítve ügyvédemről. Nem tudtam, mit csodáljak jobban: a beszéd retorikus tökélyét vagy a szónok óriási vakmerőségét. Lélegzetelállító csönd volt a templomban. Mauer lejött a szószékről, és a sekrestye felé indult. Eközben mellettem haladt el, így jól láthattam. Arca nyugodt volt, de verejtékes. Látszott rajta, hogy minden erejével maradéktalanul átadta magát a téma iránti szenvedélyének. Teljesen kimerült. Beszéde mély hatással volt rám; arra gondoltam, hogy a Gestapo perceken belül le fogja tartóztatni, meglepetésemre azonban nem történt semmi. Ez szinte csodának tűnt. Otto Mauer későbbi prédikációin gyakran láttam a Burgtheater híres színészeit, így például Raoul Aslant is, aki mindig a szószékkel szemben ülve hallgatta a szónokot, de nemcsak hallgatta, hanem nézte is, mert a pap taglejtései lenyűgözőek voltak.

Annak ellenére, hogy alkalmas voltam a katonai szolgálatra, Bécsben éltem át a „Harmadik Birodalom” korszakát, egészen szörnyű összeomlásáig. Ez azért történhetett így, mert egy kötszergyár vezetője voltam. A kötszer nagyon fontos hadianyag, ezért fölmentettek a fegyveres szolgálat alól, és mint minden hadifontosságú üzem vezetője, közvetlenül a Wehrmacht (a német véderő) főparancsnoksága alá tartoztam. Ez a tény több szempontból is nagy védelmet jelentett számomra, mint a háború folyamán egyre inkább bebizonyosodott. A hadsereg kötszerrrel való ellátására vonatkozó utasításokat a véderő különleges csoportjától kaptam. Hogy eleget tudjak tenni ezeknek a követeléseknek, be kellett rendeznem egy

külön gyárrészleget Atzgersdorfban. Emellett természetesen a lakosság kötszerigényét és a kórházak szükségletét is ki kellett elégíteni, ezért meidlingi üzemünk, ahol ezeket gyártottuk, a Német Munkafrontnak, az úgynevezett DAF-nak (Deutsche Arbeitsfront, afféle árja munkaszolgálat) volt alárendelve. A DAF hamarosan rájött arra, hogy milyen nézeteket képviselek, és ennek megfelelően kezeltek. Hamarosan elterjedt a hír, hogy egyik gyárban sem használom az előírt „Heil Hitler” köszöntést, hanem csak hanyagul emelem föl a karomat, és csak akkor, ha a DAF emberei jönnek. A háború után az üzem bizalmija, egykori párttag, elmesélte, hogy a DAF irodájában őrzött személyi lapomon csupa fekete pont volt. A párt már régen eltávolított volna állásomból, ha nem áll mögöttem a Wehrmacht.

Katolikus hitem miatt akkoriban jóval nehezebb helyzetben voltam. Emlékszem azonban két vidám eseményre is, amelyekből kiviláglik, hogy mennyire óvott a Gondviselés. A Hildebrand-kör még aktívan működött, bár a résztvevők száma megcsappant. A kolostorba vonulásról le kellett mondanom. A bencések életmódja, rendi szabályzata különösen vonzott, így a seckauai bencés rend oblátusa voltam. A formális belépés ugyanis azt jelentette volna, hogy azonnal behívnak a hadseregbe. A rendházat — sajnos ez már régen várható volt — 1940 áprilisában a Gestapo föl-oszlatta, és ha jól emlékszem, „Nemzetpolitikai Nevelőintézet”-nek („Napola”) alakította át. A legidősebb szerzetesek, akik már nem voltak alkalmasak a katonai szolgálatra, szétszóródtak a szélrózsa minden irányába. Priorjuk, Virgil Redlich atya közelebbi kapcsolatba került társaságunkkal, és gyakran ellátogatt hozzánk Bécsbe.

Akkoriban Meidlingben, a Hohenberg utcában, a Philadelphia-híd közelében laktam, irodaépületünk legfelső emeletén. Ha elhagytam a házat, mindig a gyár bejáratánál, a portásfülke mellett kellett elhaladnom, ahol éjjel-nappal volt őr, tekintettel arra, hogy a gyár hadiüzem volt. Távozásomat és érkezésemet állandóan nyilvántartották. Októberi élményem óta na-

ponta hallgattam szentmisét egy félreeső bejáratú kis kolostori templomban, amely mintegy tíz perc járásra volt tőlünk. Hét órakor kezdődött a reggeli mise, így nyolcra, a munkaidő kezdetére könnyen visszaértem az üzembe. Hogy ne legyenek föltűnőek reggeli sétáim, alkalomadtán elejtettem, hogy ritkán vagyok levegőn, ezért naponta járok egyet munkakezdés előtt.

Egy napon régi titkárnőm fölmondott, mert férjhez ment. Nem volt könnyű új munkaerőt találni, különösen olyat nem, akiben politikailag is megbízhattam. Szinte hetente kellett levelet írnom a vezérigazgatónak Württembergbe, aki minden volt, csak párttag nem. A titkárnőm szükségszerűen betekintést nyert magánéletembe is, ezért óvatosnak kellett lennem. Végül is találtam egy középkorú hölgyet, aki minden szempontból megfelelt, a jellembeli kívánalmaknak is. Politikai állásfoglalására természetesen nem kérdezhettem rá közvetlenül, ez akkoriban nem volt lehetséges. Október elsején lépett munkába és megígérte, hogy a lehető legjobban fog dolgozni, csak éppen azt nem tudtam, hogyan gondolkodik valójában.

Így érkezett el az év utolsó napja. Szilveszterkor szokás volt, hogy délelőtt az alkalmazottak egymás után odajöttek hozzám, kifejezni szokásos újévi jókívánásaikat. Mindez a titkárnőm közreműködésével zajlott le. Végül kiürült az iroda, már csak ő volt egyedül az előszobában, mert akadt még tennivalója. Utolsónak jött be, láthatóan zavarban volt. Váltottunk néhány szót, s miután kifejeztem megelégedésemet és köszönetemet jó munkájáért, minden jót kívántunk egymásnak. Valóban az egyik legjobb munkaerő volt, aki valaha is dolgozott nálam. Aztán indulni akart, de az ajtónál kissé habozva még egyszer megfordult. Bízattam, hogy mondja csak el nyugodtan, ha valami nyomja a szívét. Ekkor aztán szó szerint a következőket mondta: „Csak azt akartam mondani Önnek, hogy még sohasem volt ilyen istenfélő főnököm, ezért háromszoros hűséggel fogok Önnek dolgozni.” Ezután gyorsan becsukta maga mögött az ajtót, mert láthatóan nehezebbé esett ezt kimondani. Néhány pillanatig elképedve álltam, és azt mérlegel-

tem, hogy magánéletem vajon ennyire köztudomású lenne anélkül, hogy sejteném? Honnan tudott meg rólam ennyi mindent ilyen rövid idő alatt? Még hallottam, hogy az előszobában van, megkértem, hogy jöjjön vissza, és megkérdeztem, miként érti azt, amit az előbb mondott. Kissé elcsodálkozva válaszolta: „De hiszen Ön ugyanarra a misére jár, amelyikre én is!” Erre még jobban elámultam, mert egyszer sem vettem őt észre. Az igaz, hogy a kis kolostortemplomban nagyon sötét volt, és titkárnőm a téli időszakban mindig csuklyás kabátot hordott, amely teljesen eltakarta arcát. Nem kellett tehát már nyugtalankodnom.

Sok rám leelkedő veszélyről szerencsére nem tudtam, némelyről az összeomlás után szereztem tudomást. Egyet szeretnék megemlíteni, mert az összefügg a fenti történettel. Gyakorta eszembe jutott azokban a napokban, vajon elhíhető-e egyáltalán az, hogy oly föltűnő rendszerességgel kora reggel „sétálni” megyek. Sétáltam, akár esett, akár havazott, és még föltűnőbb lehetett, hogy mindig ugyanabba az irányba mentem, jöllehet a Schönbrunni park meidlingi kapujának közelében laktunk, tehát ésszerűbb és hihetőbb lett volna, ha a park felé veszem utam.

Főként asszonyokat foglalkoztattunk az üzemben. Reggeli utaim természetesen az ő figyelmüket sem kerülték el. Hol útközben láttak, hol meg a portás fecsegett, egyszóval mindenki roppant kíváncsi volt, hogy hová járok el ilyen rendszeresen. Az asszonyok elhátározták, hogy végére járnak a dolognak. Megbeszéltek, hogy egy közülük föltűnés nélkül követni fog és meglesi, mi rejlik a „séták” mögött. Az egyik asszony utánam is jött, és látta, ahogyan az említett bejáratnál eltűnök. Nyilvánvalóvá vált, hogy a kis kolostortemplomba megyek, amely egy félreeső bejárat mögött a hátsó udvarban volt. A besúgó sietve visszatért a gyárba, és diadalittasan gondolt arra, hogy közölheti a hírt munkatársaival. Szinte beesett az üzemi csarnokba. Mind a húsz vagy harminc asszony és lány várakozóan nézett a hírnökre. Ő pedig győzedelmes kiáltott: „Tudjátok, hova jár a főnök reggelente? Na, úgysem fogjátok elhinni! Hát imádkozik!”

Természetesen még aznap mindenki értesült a do-logról; futótűzként terjedt a hír az irodában és a gyár-ban. Mindenki beállítottsága szerint magyarázta az esetet. A bizalmi is megtudta, a DAF pedig legkésőbb este értesítést kellett kapjon. Nyilván nem én voltam az egyedüli katolikus a nyilvántartásukban, de hogy egy üzemvezető naponta misére jár, nos, ez biztosan különleges csemege volt. Még ma is csodálkozom, hogy a párt ezt továbbra is tűrte, és nem gondosko-dott arról, hogy behívjanak. A másképp-gondolko-dás irgalmatlan elnyomása évről-évre erősödött, és mindinkább elviselhetetlenné vált. A Gonosz borzal-mas létezése, a *mysterium iniquitatis* (a gonoszság tit-ka), ahogyan azt az egyház nevezi, egyre jobban nyil-vánvalóvá vált, szinte kézzelfogható volt mindazok számára, akiket nem fertőzött meg a korszellem. De igazi, fölemelő és vigasztaló hőstetteket is láhattunk. Fergeteges viharoként zúdult be minden népréteg lan-gyos közepszerűségébe, hogy vége a békés éldegélés-nek, és naponként, sőt óráról órára új döntéseket kell hozni. A háború utáni nemzedék már csak könyvek-ből ismerhette meg az ideológiai diktatúra borzalma-it, amelyet még egy totális háború is fokozott, de hét éven át napról napra átélni ezt, az egészen más. Sok hívő számára ez az időszak a hit próbáját jelentette. Hogyan engedhette meg a jóságos és mindenható Is-ten ezt a sok borzalmat? A régi kérdés! Számomra, aki olyan mélyen átéltem Isten mindenhatóságát és mindentudását, különösen élesen vetődött föl a kér-dés, és érthető, milyen belső töprengést okozott ne-kem az a hét év, bár Isten jósága megóvott a legna-gyobb gonoszságoktól.

Még mindig megválaszolatlan volt a kérdés: vajon milyen döntést hoztak végül az októberi élmény után? Hildebrand elmenekülésével elvesztettem tanáromat és azt az embert, akihez a legnagyobb bizalommal voltam. Baráti körünk még létezett, Virgil Redlich a-tya, a fölosztatott seckau-i kolostor priorja is rendsze-resen eljárt hozzánk. Milyen nehéz volt azonban ezek-ben a zűrzavaros időkben életre szóló döntést hozni! Az isteni gondviselés azonban nemcsak az ember ben-

sejében működik, szeretete kiterjed sorsára is; ezt sokszor megtapasztaltam. Hildebrand Franciaország-ig jutott el, így lehetőségem nyílt arra, hogy Párizsban találkozhasak vele. Megindító és boldog viszontlátás volt! Minden problémámat megbeszéltem barátommal, hiszen barátomnak nevezhettem őt már hosszú ideje. Ott helyben részletesen megvitattuk azt a lehetőséget is, hogy Istent teljes odaadással, laikusként szolgáljam a világban. Hildebrand a szabad külföldön sokkal tájékozottabb volt, mint én Bécsben, és tudott arról, hogy hasonló tervek helyel-közzel néhol már meg is valósultak. Jómagam az iparban töltött addigi éveim során naponta megbizonyosodtam arról, hogy az ipar gépesítésével milyen ellenőrizhetetlen, lélektelen dinamika és öntörvényűség jár együtt, és mennyire igaza volt Donoso Corteznek, amikor azt mondta, hogy egy Istentől elszakadt társadalom önmagát rombolja szét, és ugyanúgy Szent Ágostonnak, amikor lélekben látta: „Mert elhagytunk téged, Istenünk, ezért kiszolgáltattál minket önmagunknak.” Mi más módon lehet ezt a folyamatot megakadályozni, minthogy megkíséreljük újra kereszténnyé tenni társadalmunkat? Ilyen és ehhez hasonló gondolataim voltak, melyek élményeimben gyökereztek, és ezek érelték meg bennem a döntést — ezt Hildebrand is helyeselte —, hogy laikusként fogok dolgozni a világban és így követem Krisztust. E döntésem mellett szilárdan elhatároztam azt is, hogy mihelyt a külső körülmények lehetővé teszik, csatlakozom a világiak mozgalmához.

Párizsban elváltunk egymástól, és évek teltek el anélkül, hogy láttuk volna egymást, még csak levelet sem tudtunk váltani, hallani sem hallottunk a másiktól. A háború befejezése után bizonyos ideig még visszatért Európába, az egyetemi szünetek ideje alatt. A Fordham egyetemen meglepően nagyszámú diák-hallgatósága volt, és igen gyümölcsöző tevékenységet fejtett ki. Bár szenvedélyesen szerette Nyugatot, szellemi hazáját, szakmai megfontolásból már nem akart visszatérni Európába.

Fölszabadult érzésekkel tértem vissza Párizsból ha-

zámba: tudtam, melyik utat kell választanom. Szűk baráti körünk még mindig együtt volt. Rendszeresen találkoztunk, közösen viseltük egymás terheit a háború és a zsarnokság mind nyomasztóbb szörnyűsége közepette. Éppen ebben a baráti körben találkoztam újra egy alkalommal azzal az ifjú hölgygel, aki annak idején a salzburgi ferences templomban oly nagy hatással volt rám. Néhány hónap múlva összeházasodtunk. Egy ragyogó őszi napon esketett minket össze közös barátunk Dillersberger professzor. Körülbelül egy héttel előtte az anyakönyvi hivatalban Hitler „Mein Kampf”-ját kaptuk nászajándékkul. Vezérigazgatómtól meleg hangú szerencsekívánatot érkezett, de esküvőnk alkalmából csupán három nap szabadságot kaptam azzal az indokolással, hogy „most mindenkinek a fedélzeten kell lennie.” Így Salzburgból, ahol az esküvőnk volt, csak St. Wolfgangba utazhattunk, majd ismét vissza kellett térnünk Bécsbe.

Feleségem egy salzburgi orvos leánya volt. Az orsolyita apácákhoz járt iskolába, és gyakran mesélt az ot-tani kitűnő vallásoktatásról. Később, amikor Innsbruckban és Bécsben az egyetemen természettudományi karon tanult, főként Bécsben szabadelvű környezetbe került: voltak olyan professzorai, akik egyáltalán nem hittek, és csoporttársai is gyakran ugratták gyakorló katolikus volta miatt. Ennek ellenére — és ezen sohasem tudtam eleget csodálkozni — nem voltak hitbeli kételyei. Botanikai tanulmányai befejeztével a Rennwegen lévő szaléziánus leányotthon vezetője lett, majd később Hildebrand professzornál dolgozott titkárnőként, aki Bécsben alapított egy könyvkiadó céget.

Feleségem révén oly módon ismertem meg az Anyaszentegyház életét, ahogyan sem könyvekből, sem másként nem lett volna lehetséges. Nem tudom, hogyan lettem volna képes átvészelni feleségem segítségével nélkül utolsó nehéz hivatali éveimet a nemzetiszocialista rezsim alatt. Amikor a nem sejtett boldogságot, a szentségi házasság fölfoghatatlan ajándékát szeretném leírni, Haydn „Teremtés” című oratóriuma csöng a fülemben; hiszen a zene olyan dolgokat is ké-

pes kifejezni, amelyekhez a szavak már nem elegendők. Egy helyütt az Ószövetségben letem föl a megfelelő szavakat — tele szépséggel, metafizikai mélységgel, szellemmel és igazsággal — amelyek egyedül képesek visszaadni érzéseimet: „Derék asszonyt ki találhat? Értékesebb az ilyen asszony minden drágakőnél. Férjének szíve nyugodtan ráhagyatkozik: háza nem lát semmiben hiányt. Boldoggá teszi férje életét: nem okoz neki soha bánatot.” (Péld. 31, 10-12). A házasság szentségében is bebizonyosodik, ami az egyház minden szentségére érvényes: a szentségek nemcsak jelentenek valamit, hanem hatnak is azok lelkében, akik hittel fogadják be azokat; egyetlen pillanatban nem láthatók át minden szempontból, de hatásuk tapasztalható.

Házasságomban később egy másik forrás igazságait is fölfedeztem, amikor megismertem Hildebrand „Tisztaság és szűzesség”, majd jóval később „A szeretet lényege” c. műveit. Baráti körben Hildebrandot „doctor amoris”-nak neveztük és méltán: Hildebrand szeretetről megjelent írásai véleményem szerint a legelmélyültebbek, amit erről a témáról korunkban elmondtak. Csak egy lenyűgöző tehetségű filozófus, aki egyszersmind mélyen hívő katolikus volt, ezenfelül fölényes tudással és gazdag élettapasztalattal is rendelkezett, vallhatott ilyen nézeteket. Ha az igazi, tiszta szeretet és szerelem eme klasszikusára gondolok, és a házastársi szeretetnek a szeretet Istene által meghatározott értelmére, ennek lélegzetelállító szépségére — összehasonlítva ennek nyomorúságos pótszereivel — akkor tárul föl Szent Teréz szavainak teljes igazsága: „A pokolba vezető út már maga a pokolnak egy fajtája, az égbe vezető út pedig egy neme a mennyországnak.”

Amikor az oroszok már Bécs előtt álltak, be akartak hívni a Volkssturmhoz (közvetlenül a német összeomlás előtt erőszakkal létrehozott „népfölkelő” sereg). A sorozást katonai orvosok végezték, de minden asztalnál ült egy egyenruhás SS-tiszt is. Mindenkit elvittek, aki félig-meddig jártani tudott. Ezeket a szerencsétleneket minden kiképzés nélkül sorozták be a

tartalékcsoportokhoz, és bevetették őket az orosz alakulatok ellen. Szinte senki sem tért vissza. Szerencsémre megtaláltam súlyos lábsérülésem röntgenfelvételeit, a világhírű Böhler professzor felvételeit! Erős nyomókötést tettem tehát régóta begyógyult lábamra, hogy elszorítsa és sérültnék tűnjék, besántikáltam egy bottal a sorozóhelységbe, és megmutattam az orvosnak az egyik felvételt. Tapasztalatból tudtam, hogy egy pótizület csak nehezen mutatható ki. Böhler professzor mester volt ebben. Az orvos fölemelte a képet, a fény felé fordította, és megmutatta az SS-tisztnek. Ez láthatóan megrökönyödött a széttúzott csont látán, és lakonikusan csak ennyit mondott az írnoknak: „Alkalmatlan”. Nagy kő esett le a szívemről! Másnap elhagytam Bécsset, és még az összeomlás előtt sikerült feleségemmel Salzburgba menni.

El kell mondanom még valami fontosat. Szándékosan hagytam ezt a végére, figyelmen kívül hagyva az időrendi sorrendet. 1942 októberében megszületett második fiunk. A szülést családunk egy kedves barátja, Niedermeyer doktor vezette le. Niedermeyer annak idején, még Ausztria bekebelezése előtt, előadásokat tartott a bécsi egyetemen a lelkipásztori orvostan témakörében, azután a kormány sok ellenfeléhez hasonlóan egy ideig koncentrációs táborban volt, majd szabadulása után nőgyógyászként dolgozott Bécsben. Megígérte, hogy a szülés után azonnal értesít. Lefeküdtem, de még sokáig ébren voltam, vártam a hívást, végül elnyomott az álmom. Hajnali öt óra tájban csöngött a telefon az ágyam mellett. Niedermeyer szólt bele a készülékbe, és gratulált a fiamhoz. Aztán habozott néhány pillanatig, majd azt mondta, hogy ne ijedjek meg, van a fiúnak egy kis születési hiba az arcán: nyúlszáj, de ez operációval könnyen eltávolítható. Niedermeyer észrevette rémületesemet, és megnyugtatóul hozzáfűzte: „Semmi baj, az operáció után még minden lehet a fiúból, bármelyik pályán megállja majd a helyét, csak pap nem lehet. A prédikációk miatt...” Ezer gondolat cikázott át az agyamon, míg végre eljött a reggel, és bemehettem a klinikára. Feleségem jobban volt, de láttam rajta az ijedt-

séget. Amikor behozták a gyermeket, újra megijedtem: a nyitott felső ajak eltorzította arcát. Az is eszembe jutott, hogy láttam már gyerekeket nyúlszájjal, és emlékezetem szerint ezek szellemileg visszamaradott gyerekek benyomását keltették...

Nos, a mi Andráskáinkat — ezt a nevet kapta a gyerekek — végül egy kitűnő szakember, Pichler professzor operálta meg Bécsben. A két lépésben végrehajtott műtét remekül sikerült, jobban nem is lehetett volna.

Sajnos, a felejthetetlen Niedermeyer doktor már nem érthette meg, hogy sok aggodalmat okozó gyermekünk később éppen az lett, amit ő egyetlen hivatás-ként kizárt: pap!

A SZERZŐ ÉLETADATAI

1902. szeptember 14.	Königsbronnban született
1908 — 1920	Tanulmányi évek
1920	Paul Hartmann cég szolgáltatába lép
1923 ősz	Innsbruckba költözik
1929 tavasz	Motorbaleset, operáció
1931	Bécsbe jön
1937. június 31.	Belép a katolikus egyházba
1937 ősz	A „sacramentis”-álom
1937. október 4.	Szent Ferenc-éjszaka
1938 február	Menekülés Hildebranddal a határra
1939 Húsvét	Párizs
1939. szeptember 25.	Házasságot köt
1940 — 1947	Négy gyermekük születik
1981. január 25.	Meghal Salzburgban

Megjegyzések Hellmut Laun könyvéhez, 2. kiadás

60. oldal

A szerző megállapítása tévedésen alapul, mert Hochwälder csak 1942-ben, svájci száműzetése idején írta meg „A szent kísérlet” c. darabját, melyet 1947-ben mutatott be a Burgtheater társulata a Ronacherben. Az író által elmesélt beszélgetésekben valamilyen módon Jézus Krisztusra terelődhetett a szó; esetleg elhangzott egy hasonló beszélgetés a háború után, melyet a szerző a korábbi évekre tett, és így összetévesztette az elbeszélt helyzettel. Mivel a tévedés csak a beszélgetés indítékára vonatkozik, nem zavarja annak értelmét, ezért maradhatott meg az eredeti formában.

105. oldal

1977-ben sikerült Rosa Pserer asszonyt fölkeresni. Az idő szerint a lainzi Öregek Otthonában élt (Bécs), ahol a szerző meglátogatta őt feleségével és Andreas fiával. Pserer asszony emlékezett az eseményekre, elbeszéléseibe azonban sok ellentmondásos és téves elem vegyült, így sajnos a legközvetlenebb tanú visszaemlékezése nem volt hiteles.

A SZERZŐ SZERZETES EGYETEMI TANÁR FIÁNAK UTÓSZAVA

Érthető, hogy az olyan embert, aki drámai módon talált rá a hitre, a II. Vatikáni zsinat utáni események, valamint az egyháznak reményteljes, ugyanakkor válságokkal terhes fejlődése érzékenyen érintették. Ebben kereshető a tulajdonképpeni indíték, amely arra készítette, hogy szó szerint véve utolsó erejét összeszedve megírja ezt a könyvet. Közvetlenül különös élményei után már föl akarta mindezt jegyezni, hogy elejét vegye az esetleges tévedéseknek, az emlékek elmosódásának; érthető okok miatt azonban félt, nehogy kiszolgáltatassa magát a szélesebb nyilvánosságnak. Most viszont úgy érezte, Isten kötelezi, hogy saját példájával másokat is megerősítsen a hitben. Sokak unszolására 1973-ban megkezdte emlékeinek leírását. Ereje ugyan szüntelenül fogyott, és szívbetegsége miatt egyre gyakrabban kellett munkáját megszakítania, az akarata viszont töretlen maradt. Többször mondta nekem: „Azt hiszem, Isten akarja, hogy befejezzem ezt a művet.” Vagy: „Imádkozom, hogy Isten adja meg az erőt, amellyel be tudom fejezni az írást.”

Amikor elért ahhoz a ponthoz, hogy a könyv ebben a formában elkészült, még gondolkodott valami tartalmasabb befejezésen. Úgy érezte, bár könyvének végén az én papságomra való utalás igazán mélyértelmű, mégis valahogyan hirtelen vége szakad a cselekménynek... Átdolgozásra már nem került sor. Ereje fogytán volt, mind többször került kórházba. Az utolsó szerkesztési munkálatokra vagy akár csak a levonatok átolvasására is képtelen lett volna már.

Itt kell köszönetet mondanom dr. Elisabeth Lutternak, aki nagy körültekintéssel és együttérzéssel — amely a szerzővel való személyes ismeretségen és szívélyes kapcsolaton alapult, rendezte a kéziratokat, kiszűrte az ismétléseket, és előkészítette a nyomtatást. Hellmut Laun még látta a kefelevonatokot, a könyv megjelenését azonban már nem érthette meg. 1981. ja-

nuár 23-án újra be kellett vinni az Irgalmas Testvérek salzburgi kórházába. Elégtelen szív működése következtében erős légzési zavarokban szenvedett, és kínzó álmatlanság gyötörte. Amint azt később családja megtudta, a január 24-ről 25-re virradó nehéz éjszákán azt mondta az ügyeletes nővérnek, hogy már nem bírja tovább, meg akar halni. Nyomatékos kívánságára ezen a napon, tehát január 25-én, felesége korán reggel bement a kórházba, és ott maradt vele egészen haláláig. A délelőtt folyamán megérkeztek nővérei és egyik barátja is. Teljesen öntudatánál volt, és élénken beszélt különböző dolgokról, amelyek foglalkoztatták: egy Metternich-életrajzról, Hermann Hesséről, arról, hogy hogyan ábrázolja a kereszténységet, bizonyos katolikus tendenciákról Goethe „Költészet és valóság” című művében, Aquinói Tamásról és nem utolsósorban nagy barátjáról, Dietrich von Hildebrandról. Úgy tűnt, jól érzi magát, sőt az volt a kívánsága, hogy részt vehessen a házikápolnában az esti szentmisén. Ebéd közben bejött az orvos a szobába, Hellmut Laun vele beszélgetett, amikor hirtelen visszahanyatlott. Minden igyekezet hiábavalónak bizonyult: Hellmut Laun már nem élt. Déli egy óra volt, vasárnap, akár csak születésének napja, és egyben Szent Pál megtérésének ünnepe. Olyan nap tehát, amely különleges jelentőséggel bírt az elhunyt számára, ha meggondoljuk, milyen „szentpáli” volt útja a hithez és az egyházhoz. (Megjegyzendő, hogy a kápolnában, ahol esküvőjét tartotta, ugyancsak Szent Pál megtérése látható; ezt a képet nyomtatták halotti értesítőjére is.)

A temetés 1981. január 30-án, pénteken volt a salzburgi köztemetőben. A család G. Freidas jezsuita atyát kérte föl a temetésre, mert ő volt az, aki papként mellette állt utolsó hónapjaiban és a kórházban töltött hetekben néhány lelki beszélgetést is folytatott vele. Felejthetetlenül szépen és megindító ünnepélyességgel helyezte végső nyugalomra. Később ezt mondta az egyik nővér: „Ez nem temetés, ez föltámadási ünnep volt!” — és ezt az érzést csak erősítette a behavazott, napfényrel telehintett temető ragyogó szépsége.

Hellmut Laun sírkeresztjén Szent Pál szavai olvashatóak: „Tudom, kinek hittem.”

Nekem, a fiának, aki papi elhivatottságom révén válhattam annak a kegyelemnek szellemi örökösévé, amely e könyv szerzőjének jutott osztályrészül, könnyű és mégis nehéz a bennem feltörő sok-sok emlék miatt apám személyiségéről bármit is elmondanom. Főként azért, mert az sokkal inkább megismerhető az olvasó előtt fekvő önéletrajzból, mint bármiből, amit én még hozzátehetnék. Ezért itt csak arra szorítkozom, hogy föl villantsak néhány szempontot, amelyet fontosnak tartok apám egyéniségének ábrázolásához.

1980 decemberében, utolsó kórházi látogatásom alkalmával apám elmesélte Hildebrand barátjával kapcsolatos kis élményét. Beszélgetésüknél Hildebrand a szentmise dicsőítő imájából idézett: „Pleni sunt coeli et terra gloria tua”¹ Szünetet tartott, odafordult apámhoz, és nyomatékkal megismételte: „...et terra!” A föld is telve Isten dicsőségével! Ez a jelenet mélyen belevésődött apám emlékezetébe, bizonyára azért, mert e gondolat nagyon közel állt az ő gondolkodásmódjához. Hellmut Laun olyan ember volt, akit valóban az élet minden területe érdekelt. Még most is magam előtt látom azokat a rajzokat, amelyek segítségével megmagyarázta nekem az évszakok változása és a bolygók keringése közötti összefüggést. Szerette a sportot, még idős korában is figyelemmel kísérte a viselkedés kutatásával foglalkozó televíziós adásokat, és érdeklődött a természettudomány új eredményei iránt. Szakterületén belül sok szabadalma volt, ugyanakkor gyarapította lemezgyűjteményét, és képes volt arra, hogy teljesen elmerüljön Gogol vagy Dosztojevszkij világában. Peter Bamm művei iránti lelkesedését sem tudom elfelejteni, vagy ahogyan Carl Zuckmayer² visszaemlékezéseiről mesélt nekünk.

Semmi sem foglalkoztatta azonban olyan mélyen, mint a metafizikai-vallásos kérdések. Így természetesen ő volt a legfőbb vallásánárom. Ha arról volt szó, hogy a hit valamely titkát mélyebben megértsem, épp annyira éleselméjű, mint amilyen lelkes beszélgető-

partnerre leltem benne, ugyanakkor magyarázta is a katolikus hitet, amelyet annyira szeretett. Könyvtárban Hildebrand barátjának művei mellett megtalálhatók voltak Möhler³, Newmann, Guardini⁴, Scheeben⁵, Haecker⁶ művei. Utolsó éveinek nagy öröme volt, amikor unokaöccse és keresztfia, Josef Seifert megjelentette első nagy filozófiai vizsgálódásait. Mindig finom érzékkel és lelkesedéssel olvasta és tanulmányozta ezeket a nehéz filozófiai értekezéseket, amelyek létfontosságú kérdéseket érintenek és tárnak elénk.

Itt kell megjegyeznem, hogy mély katolikus meggyőződése mellett is minden fönntartás nélkül helyeselte az ökumenizmust, a tökéletes egységre irányuló törekvéseket. Soha eszébe nem jutott volna, hogy más egyházi közösségeket vagy azok képviselőit hitbéli meggyőződésük miatt megvessen. Ami pedig az ő személyét illeti, át volt itatva a katolikus hit tanításaival, és meggyőződése volt, hogy a katolikus egyház Isten terveinek végrehajtója; az egyházban találta meg a maga lelki hazáját.

Régen pap voltam már, amikor teológiai kérdésekkel lepett meg, ajkán a vizsgálódó mosollyal és várakozóan, hogy vajon az ő „teológiai doktor” fia meg tudja-e válaszolni ezeket. Állásfoglalásom után elővette a zsebéből Tamás-breviáriumát⁷, és elolvasta nekem, amit Szent Tamás mondott arról a kérdésről. Ezt a könyvecskét évekig magánál hordta. Amikor már majdnem szétesett, bőrbbe köttette. Gyakran láttam őt gondolatokba mélyedve, kezében a Tamás-breviáriummal. Okkal mondhatta egyszer barátja, hogy halála után Hellmut Laun — természetesen az illő rend megtartásával — először Aquinói Szent Tamás után fog kérdezősködni... Josef Pieper egyik tanítványához írt levelében találtam halála után mondatot: „Mondja meg Josef Piepernek, hogy ennek a könyvnek életem legszebb óráit köszönhetem.” Voltak pillanatok amikor Aquinói Szent Tamás gondolatai könnyekig meghatották.

Hellmut Laun önéletrajzának első kiadását pillanatok alatt elkapkodták, rengeteg ember olvasta el már

megjelenése évében. Több szerzetesi közösség „asztali olvasmánnyá” tette. Fiatalok és idősek, egyszerű emberek és értelmiségiek egyaránt foglalkoztak a könyvvel. Sokan egy ültő helyükben elolvasták, és másokról tudom, hogy másodszor vagy harmadszor is kézbe vették. Végezetül — az ajánló levelek bőségét helyettesítendő — álljon itt egy bolgár ortodox teológiai professzor levele annak igazolására, hogy Hellmut Laun bizonyágtétele sok embert mélyen érintett, és sokakat kétségtelenül közelebb vezetett Istenhez:

„Nagy érdeklődéssel olvastam a könyvet. Egynemely részét még feleségemmel és ismerőseimmel is megbeszéltem. A könyv nekem személy szerint is nagyon sokat jelent, nem csupán mint önéletrajzi mű, hanem mint egy különös megtérés megvallása is. Korábban sokat foglalkoztam a vallás pszichológiájával és fenomenológiájával, sőt már 1943-ban megjelentettem egy könyvet „Valláspszichológia apológiai szempontból” címmel. Lélektani szempontból igaznak tartom Hellmut Laun vallásos alapélményét. Laun szóval és tettel hozzájárult a világ szellemi gazdagodásához, amely ebből a szempontból nagyon elszegényedett. Őszintén kereste az utat az igazsághoz, ezért találhatta meg az Istent, az Örök Igazságot, és Őt sohasem hagyta el. Isten gazdagon elárasztotta őt kegyelmével.”

Andreas Laun OSFS

---

¹„Teljes az ég és a föld a Te dicsőségeddel.”

²Carl Zuckmayer (1896—1977). Német származású svájci novellista, dramaturg, esszéista és kritikus.

³Johannes Möhler (1796—1838). Német teológiai tanár, a tübingeni katolikus teológia megalapítója.

⁴Romano Guardini (1885—1968). Olasz származású német teológus, filozófus, esztéta, liturgikus. Híres műve a természettudományos világmagyarázat alkonyáról szól (Das Ende der Neuzeit).

⁵Mathias Scheeben (1835—1888). Német hittudós, a mariológia megalapítója.

⁶Theodor Haecker (1879—1945). Bölcselő, irodalomkritikus.

⁷Szent Tamás klasszikus gondolatainak gyűjteménye Josef Pieper gondozásában.

TARTALOM

Bevezetés	7
1. Előzmények	9
2. Gyermekkor emlékek	15
3. Diákévek	23
4. A környezet átalakító hatása	28
5. Első évek a hivatásban	33
6. Búcsú a szülőföldtől — Új élet Ausztriában ...	37
7. A sorsdöntő operáció	45
8. Költözés Bécsbe	55
9. Ujjaim elvesztése	69
10. Álom Szt. Ferenc éjszakáján	80
11. A kegyelem jelentkezése — Hildebrand	86
12. Nehéz elhatározások — Új barátok	97
13. Bizonyíték és beteljesülés a sötét időkben	113
Adatok Hellmut Laun életéhez	125
A fiú utószava	129

